4/2004

Samfunnsspeilet
4/2004 –18. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut 6 ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon:
Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Dag Ellingsen (dae@ssb.no) (red.), Mads Ivar Kirkeberg, Tor Morten Normann, Trude Lappegård, Berit Otnes, Jorunn Ramm og Torbjørn A. Tjernsberg.

Redigering:
Liv Hansen, Anne Skarateppen, Tove Bergsødegård, Else Ejestad, Iris Stenseng og Kirsten Aanerud.
Design: Siri E. Boquist.
Trykk: Gan Grafisk.
Foto: Photos.com/Norges krigsbarnforbund
Omslagsfoto: Scanpix
Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Internett: http://www.ssb.no/

ISSN 0801-7603.
ISBN 82-537-6638-6 Trykt versjon.
ISBN 82-537-6639-4 Elektronisk versjon.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Krigsbarn 2
Sosiale indikatorer 1980-2004:
Rikere, og hva så? 10
Befolkning 14
Helse 22
Pleie- og omsorgstjenester 30
Utdanning 33
Arbeid 38
Inntekt og forbruk 44
Sosial trygghet 51
Bolig, omgivelser og miljø 58
Fritid og kultur 61
Kriminalitet 66
Sosial og politisk deltaking 71
Sosiale indikatorer 76

Mange krigsbarn med vanskelige levekår

Sammenliknet med sine jevnaldrende kommer krigsbarna som gruppe dårligere ut på nesten samtlige levekårsfelter. Særlig den høye dødeligheten blant krigsbarn vitner om problematiske liv. Skilsmisseandelen er høyere enn blant deres jevnaldrende, mens utdanningsnivået, inntektene og formuene er lavere, for å nevne noen av forskjellene. Men vi må ikke glemme alle de krigsbarna som har levekår som folk flest.

Dag Ellingsen

Krigsbarnprosjektet
Denne registerbaserte undersøkelsen om krigsbarns levekår er en del av et større prosjekt om krigsbarn, finansiert av Norges forskningsråd/Sosialdepartementet. Prosjektet har tre andre arbeidsfelter:

Forsker Lars Borgersrud bruker arkivmateriale fra krigen og de første etterkrigsårene til å belyse de myndighetsavgjørelsene som omhandlet krigsbarna. Sentralt står drøftingen av planene om deportasjon av barna. Borgersruds rapport vil bli publisert september 2004.

Professor Kjersti Ericsson og forsker Eva Simonsen har intervjuet et selvrekruttert utvalg på 110 krigsbarn, de fleste i Norge, men også noen i Sverige og Tyskland. Undersøkelsen belyser "barnas" livsløp gjennom dybdeintervjuer og omfatter en relativt utsatt gruppe krigsbarn. Resultatene vil bli publisert i en bok fra Universitetsforlaget vinteren 2005.

Gruppa har i tillegg tatt intitiativ til internasjonale konferanser om krigsbarns situasjon i hele Europa etter annen verdenskrig. Konferansebidragene vil bli publisert i en engelskspråklig antologi i 2005.

***Dag Ellingsen** er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (dag.ellingsen@ssb.no).*

Et mest mulig representativt bilde

Gjennom etterkrigstiden har det vært tegnet mange bilder av de barna som ble født under krigen eller like etter, og som hadde norsk mor og tysk far. Man fryktet at de skulle bli nazister, en slags femtekolonne, man anså svært mange som åndssvake, noen mente de burde deporteres og så videre. Mange av de bildene som ble formidlet, var basert på nokså overfladiske inntrykk av skjeve utvalg av barna eller deres mødre. Og mange bilder var uttrykk for rene myter.

I de siste årene har en gruppe krigsbarn fra Krigsbarnforeningen Lebensborn gått til sak mot den norske stat, en sak de for øvrig tapte. De som gikk til sak var selvfølgelig en gruppe særlig utsatte krigsbarn, men like fullt kan det nok en gang ha blitt skapt et bilde av "kollektiv elendighet" blant krigsbarna. I dette prosjektet har vi søkt å finne et mest mulig representativt utvalg krigsbarn, for så å se på deres levekår ved en gjennomgang av tilgjengelige registerdata.

Denne Samfunnsspeilartikkelen er en kortversjon av en rapport (Ellingsen, under utgivelse 2004) som beskriver særlig datatilfanget og metodikken, men også funnene, med større bredde og presisjon.

Nybrottsmetodikk

I praksis har vi tatt utgangspunkt i det såkalte Lebensbornarkivet, bygget opp av tyskerne under annen verdenskrig. Det meste av dette arkivet befinner seg på Riksarkivet i Oslo. Arkivet inneholder vitale opplysninger om krigsbarna, deres mødre og deres tyske fedre. Disse opplysningene er så blitt nyttet til å gjenfinne krigsbarna i Statistisk sentralbyrås befolkningsdatabaser for slik å finne deres personnummer. Med personnummeret har man muligheten til å gå inn i et bredt utvalg av andre registre for å finne data om deres sivilstatus, dødelighet, utdanning, sysselsetting og så videre. I snitt har vi gjenfunnet drøyt to tredeler av de krigsbarna som det er mulig å gjenfinne, det vil si at de har oppholdt seg i Norge i perioden etter 1960 da vi ble tildelt våre personnumre. For ytterligere informasjon, se boks om data og metode, eventuelt den fyldigere rapporten fra dette prosjektet (Ellingsen 2004).

Undersøkelsen om krigsbarns levekår er på mange måter metodisk nybrottsarbeid. Det er sjelden man knytter forbindelser mellom historiske data fra manuelle registre og moderne elektroniske registre. Vi har stor tro på at metoden med hell kan brukes i forbindelse med andre sosialpolitiske problemstillinger. Eksempler kan være den interesse som nå knytter seg til skjebnen til barn som vokste opp på barnehjem i 1950- og 1960-årene, eller

krigsrelaterte problemstillinger som livsløpet til de såkalte "tyskertøsene" eller barn av medlemmer av Nasjonal Samling.

En utvendig presentasjon

Blant annet av etiske grunner har vi ikke kunnet kontakte et representativt utvalg av krigsbarn for å intervjue dem om hvordan de har og har hatt det. I stedet har vi brukt data fra elektronisk tilgjengelige registre. Det vil i hovedsak si folketellingene 1960 og 2001 med tilknyttede registre for inntekt, formue, utdanning og så videre, samt Forløpsdatabasen Trygd. På noen måter gir dette oss en noe utvendig presentasjon av gruppen. Men det finnes tilknytninger mellom våre levekårsindikatorer og indikatorer på det vi kan kalle livskvalitet. Det tydeligste eksemplet er sammenhengen mellom en tilfredsstillende helse og et godt liv. Når vi så, med våre utvendige blikk, finner at betydelige grupper av krigsbarna har og har hatt klare helseproblemer, må dette sees som en indikator på at de også selv ville ha rapportert om redusert livskvalitet. Det samme gjelder problemer som å være stilt utenfor arbeidslivet, ha vært gjennom en skilsmisse og så videre.

Bildet av barn fra Godthaab, Lebensborns barnehjem, er utlånt fra Norges krigsbarnforbund.

Et annet metodisk problem ligger i spørsmålet: Hvem skal de sammenliknes med? Et første og naturlig valg er å sammenlikne dem med deres jevnaldrende. De har vokst opp under de forholdene som på en del måter er like for de som har hatt sin barndom, ungdom og voksenliv i etterkrigs-Norge. Men på en del måter er det gitt at krigsbarna har hatt en forskjellig start i forhold til de fleste av sine jevnaldrende. En viktig forskjell er at de i kortere eller lengre perioder har tilhørt hushold der mor har vært eneste forsørger, en situasjon som var særlig belastende i de første tiårene etter annen verdenskrig. Enslige mødre var den gang en langt mer sosialt stigmatisert gruppe enn i dag, samtidig som de økonomiske støtteordningene var vesentlig dårligere. Vi vil derfor operere med to kontrollgrupper når vi skal analysere krigsbarnas levekår. Den første er alle andre som ble født i årene 1941 til mai 1945 (og som var i live i 1960), den andre er de personene født i henholdsvis 1940 og 1946-1947 som bodde med enslig mor i Folke- og boligtellingen 1960. Disse fødeårene er valgt for å unngå å få krigsbarn inn i sammenliknings-gruppa, og slik sammenlikne dem med seg selv (mer om dette i rapporten, Ellingsen 2004, appendix A).

Data og metode

Det er anslått at mellom 10 000 og 12 000 barn ble født i perioden 1941-1946 som følge av et forhold mellom en norsk kvinne og en tysk mann (Olsen 1998). Rundt 8 000 av disse barna ble registrert av den tyske Lebensbornorganisasjonen, som blant annet hadde egne fødehjem for de aktuelle kvinnene og som ga dem månedlige bidrag når barnet var født.

Fra Lebensborns protokoller har vi trukket to utvalg med barn. Det første utvalget var en tilfeldig trekking av hvert femte barn oppført. Det andre utvalget konsentrerte seg om de barna som var oppført først i protokollen, idet protokollen her hadde fyldigere opplysninger.

De opplysningene om barna som vi fant i Lebensbornprotokollene, samt i andre deler av Lebensborns og Sosialdepartementets arkiver, ble siden brukt til å spore barnas nåværende identitet gjennom de fødselsnumrene vi alle ble tildelt på basis av Folke- og boligtellingen 1960.

Det første utvalget ga et nettoutvalg med identifiserte "barn" på rundt 850 personer, det andre utvalget ga drøyt 300 identifikasjoner. Disse personnumrene er så brukt til å identifisere barna i elektroniske registre, særlig fra folke- og boligtellingene i 1960 og 2001. Den siste tellingen er tilkoblet en rekke andre registre over inntekt, utdanning og så videre. Vi har beregnet at vi har funnet om lag to tredeler av de krigsbarna som det lar seg gjøre å finne i våre registre, det vil si at de ikke døde eller emigrerte før 1960. Frafallet er mindre for barn født i 1941 og 1942, noe som skyldes bedre kvalitet på de tyske registreringene fra disse årene.

Data og metodikk i undersøkelsen er langt fyldigere beskrevet i rapporten fra undersøkelsen (Ellingsen 2004).

Bildet over og på motstående side: Barn fra Godthaab, Lebensborns barnehjem. Utlånt fra Norges krigsbarnforbund.

Videre i artikkelen skal vi presentere krigsbarna og de to kontrollgruppene, for å se deres situasjon på forskjellige levekårsområder. Til slutt vil vi bygge opp en indeks for levekårsproblemer for å se sammensetningen av vanskeligheter for de tre gruppene.

De fleste av krigsbarna begynte sine liv som barn av enslige mødre. I det første "elektroniske bildet" vi kan finne av krigsbarna, basert på Folke- og boligtellingen 1960, er imidlertid ikke det situasjonen for de fleste. "Bare" 19 prosent av krigsbarna bor nå sammen med en enslig mor, mens over halvparten (58 prosent) bor med en mor og en far. Faren vil bare i ytterst få tilfeller kunne være deres biologiske far. Familien består derfor som regel av biologisk mor og stefar, eller av to adoptivforeldre. Noen bor også sammen med besteforeldre.

Det er altså slik at det bare er et mindretall av krigsbarna som har bodd hele sin oppvekst i familier med en enslig kvinne som forsørger, med de prob-lemene som det særlig medførte på 1940-, 1950- og 1960-tallet. Denne andelen er imidlertid klart høyere enn blant deres jevnaldrende. Videre tyder kvalitativ forskning (Ericsson og Simonsen, under utgivelse i 2005) på at familiene med stefedre, halvsøsken og nye besteforeldre ikke alltid bød på gode oppvekstkår for "tyskerungen" (se for øvrig boks om "Krigsbarnprosjektet").

Høy dødelighet

Vårt tilfang av registre gir oss bare muligheten til å se på dødeligheten i perioden fra 1960 og fram til utløpet av 2002. Hele utvalget av krigsbarn (drøyt 1 150 personer netto, se boks om data og metode) har i denne perioden en overdødelighet på 40 prosent i forhold til sine jevnaldrende. Det vil si at 10,5 prosent av krigsbarnutvalget er døde i denne perioden, mot 7,5 prosent av de andre som er født i de samme årene.

Dette gir imidlertid ikke noe dekkende bilde av overdødeligheten blant krigsbarn. Krigsbarna og deres jevnaldrende er inne i en alder da dødeligheten stiger en god del fra år til år, og krigsbarnutvalget har en noe skjev aldersfordeling. Derfor er det viktig å sammenlikne årskull for årskull, slik vi har gjort i figuren under. Videre må man ta hensyn til at menn har langt høyere dødelighet enn kvinner, derfor sammenlikner vi kvinner og menn i forskjellige årskull med hverandre.

Som man ser av figuren, er overdødeligheten blant krigsbarn betydelig for alle årskull, unntatt 1943-kullet der det faktisk er en underdødelighet. Dette skyldes etter all sannsynlighet en særegen frafallsproblematikk for denne alderskohorten, i det Lebensbornregistrene vi benyttet var mangelfulle i tiden rundt dette året, se rapporten (Ellingsen 2004, kap. 4). Det framgår også av rapporten at vi har det laveste og antakelig minst skjeve frafallet blant krigsbarn født i 1941 og 1942. Et tilleggsutvalg av disse to årskullene ble trukket nettopp av den grunn. Det er dermed slik at overdødeligheten i disse to årskullene, det vil si i snitt 66 prosent, er det antakelig beste anslaget for krigsbarngruppas overdødelighet i perioden 1960 og fram til i dag.

Dette må regnes som en betydelig overdødelighet, på linje med de mest ekstreme utslagene man finner når man sammenlikner overdødelighet eller forventet levealder etter yrke (Borgan 1997 og 2004). Den er også klart høyere enn for eksempel de fylkesmessige forskjellene i dødelighet i Norge.

Figur 1. Over-/underdødelighet blant krigsbarn og jevnaldrende for perioden 1960-2002, etter kjønn og fødselsår. Prosent

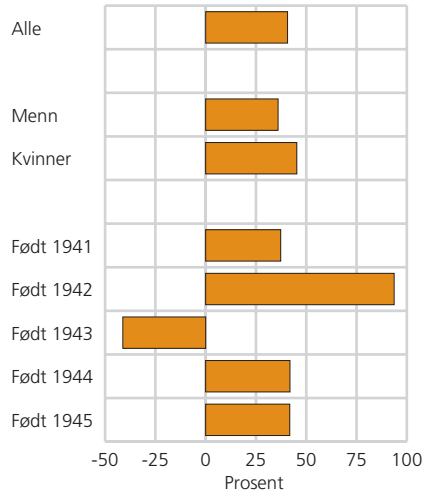

Kilde: BESTAT.

Det er komplisert å få til en sammenlikning av dødeligheten blant krigsbarna i forhold til gruppen av andre "barn" med enslige mødre. Det er imidlertid klart at også sistnevnte gruppe har en høyere dødelighet enn sine jevnaldrende.

Triste selvmordstall

Vi kjenner dødsårsaken til de 117 krigsbarna i vårt utvalg som døde fra 1960 til 2002, samt deres jevnaldrende og de andre barna med enslige mødre. Som man ser av figur 2, har krigsbarna den høyeste andelen døde av både hjerte-karsykdommer, kreft og selvmord.

Selvmordsdødeligheten kaller på en egen oppmerksomhet og varsomhet. Tallene er små, men en egen analyse av selvmordsandelen blant personer født 1941 og 1942 blant krigsbarna og andre, gir en statistisk signifikant overrepresentasjon av døde av selvmord blant krigsbarna (90 prosent konfidensintervall). Denne overdødeligheten av selvmord gir et klart budskap om liv som har vært vanskelige å bære. Men også hjerte-kar dødelighet og dødsfall som skyldes kreft vitner om belastninger og slitasje.

Svært få ugifte...

Krigsbarna tilhører en generasjon der nær alle giftet seg, så også med krigsbarna. Det er svært få blant deres jevnaldrende, bare 12 prosent, som aldri har vært gift, og andelen er om lag den samme blant krigsbarna. En mindre gruppe av krigsbarna, om lag 5 prosent, er enker eller enkemenn, slik situasjonen også er blant deres jevnaldrende.

Det gjennomsnittlige krigsbarn har opplevd å få 2,5 barn, og slik er også situasjonen for dem som er født på samme tid som dem. I sum får man altså inntrykk av at krigsbarna har klart å entre den viktige samfunnsarenaen som heter samlivet, og at deres bakgrunn som tysk-norske barn ikke ser ut til å ha vært til hinder for å inngå ekteskap.

...men overrepresentasjon av skilte

De fleste av krigsbarna ser ut til å ha levd et familieliv som "folk flest". Noen problemer kommer imidlertid til syne når vi ser på andelen skilte. Det er relativt få i deres generasjon som skiller seg, snaut 14 prosent i snitt. Men blant krigsbarna er andelen skilte høyere - nesten 19 prosent. De andre "barna" med enslige mødre har en skilsmisseandel som er tilnærmet lik krigsbarnas. Skilsmisseandelen er særlig høy blant de kvinnelige krigsbarna - over 23 prosent, mens de mannlige krigsbarnas skilsmisseandel er om lag identisk med andelen skilte blant deres jevnaldrende. Blant deres jevnaldrende er også forskjellen i skilsmisseandel mellom kjønnene beskjeden.

Vi ønsket å få et bilde av hvor mange av krigsbarna som hadde giftet seg på nytt etter skilsmissen, eventuelt opplevd flere skilsmisser. Dette lot seg imidlertid ikke gjøre innenfor våre tidsrammer. Interessant kunne det også være å se på frekvensen av samboere, men heller ikke dette lar seg påvise gjennom registerdata. Det er imidlertid slik at få av dem som er født på første halvdel av 1940-tallet som lever i samboerskap.

Mange fikk uførepensjon tidlig

Vi har tidligere sett at det er en betydelig overdødelighet blant krigsbarn. Dette er, blant annet, en viktig indikator på en hyppigere forekomst av helseproblemer enn vanlig. Vi har som nevnt, vært avskåret fra å spørre krigs-

Figur 2. Andelen døde, etter forskjellige dødsårsaker 1960-2002. Krigsbarna og de to kontrollgruppene. Prosent

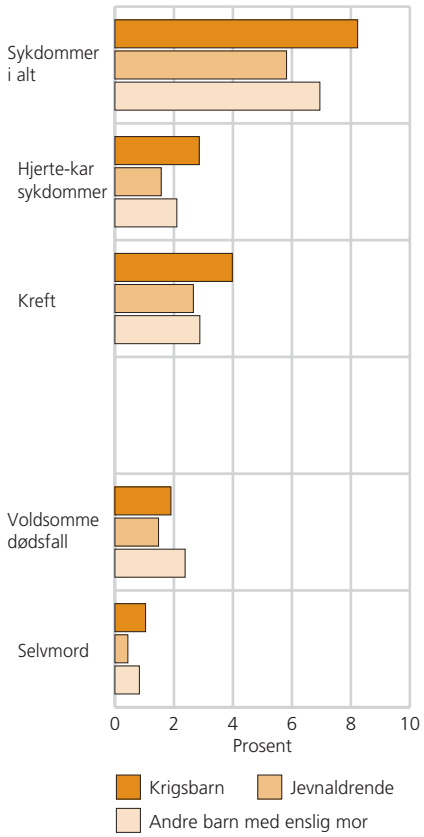

Kilde: Dødsårsaksregisteret.

Utlånt fra Norges krigsbarnforbund.

barna hvordan de selv opplever sin helse. En litt mer indirekte indikator på helsetilstanden, er forekomsten av uførepensjonerte blant krigsbarn. I 2001 er litt over 28 prosent av krigsbarna uførepensjonerte, blant deres jevnaldrende er andelen knapt 24 prosent. Vi finner altså en viss, men ikke veldig stor, overvekt av uførepensjonerte blant krigsbarna. Andre barn av enslige mødre befinner seg her i en mellomposisjon, samtidig som gruppa er noe vanskelig å sammenlikne på grunn av forskjellig alderssammensetning.

Interessant er det også at andelen uførepensjonister blant krigsbarna har vært noe høyere enn blant deres jevnaldrende på forskjellige tidspunkt gjennom livsløpet. Nær 8,5 prosent av krigsbarna ble uførepensjonert før de fylte 50 år, mot under 7 prosent av deres jevnaldrende og også av andre barn av enslige mødre. Før de fylte 55 år hadde 18,5 prosent av krigsbarna blitt slike pensjonister, og nå har de andre barna av enslige mødre "tatt dem igjen", mens snaut 14,5 prosent av deres jevnaldrende er i samme posisjon. Dette er en indikasjon på tidlige helseproblemer, og et tegn på at en relativt høyere andel av krigsbarna tidlig i sine livsløp har støtt på problemer som har satt dem utenfor yrkeslivet.

Det er også slik at en høyere andel av krigsbarna har fått uførepensjon på grunn av psykiske problemer, sett i forhold til deres jevnaldrende, men ikke i forhold til andre barn av enslige mødre. I det hele tatt er ikke forskjellene i forbruk av uførepensjon så store som dem vi så for dødelighet. Ser vi imidlertid krigsbarnas overdødelighet sammen med deres forbruk av uførepensjon, tegner det seg i sum et bilde av en gruppe med en tydelig overrepresentasjon av problemer som kan relateres til en dårlig helse. Som tidligere sagt, er svak helse ofte en indikator på svekket livskvalitet generelt.

De krigsbarna som fremdeles er i arbeid, er å betrakte som en gruppe med relativt bedre helse enn de uførepensjonerte. Men også blant dem i arbeid ser vi indikasjoner på at krigsbarna har svakere helse enn sine jevnaldrende. Vi har sett på sykefraværet i perioden 1998-2001 blant dem som var sysselsatt i 2001. Blant krigsbarna er det flere som har hatt sykeperioder lengre enn 14 dager enn i begge de to kontrollgruppene. Krigsbarna er også noe overrepresenterte blant dem med flere syketilfeller, og klart overrepresenterte blant dem som hadde vært sykmeldt i mer enn 100 dager i perioden.

Figur 3. Høyeste fullførte utdanning for krigsbarna og de to kontrollgruppene. Prosent

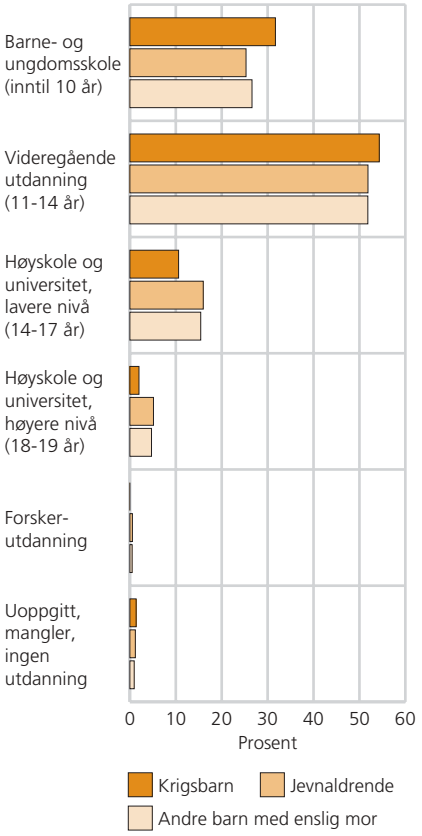

Kilde: Folke- og boligtellingen 2001, Utdannings-statistikk.

Lavt utdanningsnivå

Utdanning er en levekårsvariabel som ofte sier oss noe om en persons generelle levekår. En person med høy utdanning vil gjennomgående kunne regne med å ha lavere dødelighet, høyere levealder, høyere inntekter, lavere risiko for arbeidsledighet og så videre. Krigsbarna tilhører imidlertid årskullene før utdanningsrevolusjonen virkelig tok til, slik at færre blant dem har høyere utdanning enn blant dem født i tiårene etter.

Men bildet av krigsbarna som en noe utsatt gruppe, viser seg også her. De er klart underrepresenterte blant dem som har utdanning på høgskole- og universitetsnivå. Motsatt er de overrepresenterte på de laveste trinnene av skalaen, se figur 3. I de kvalitative intervjuene (Ericsson og Simonsen 2004, se boks om "Krigsbarnprosjektet") er det flere informanter som kobler "nederlagene" i utdanningssystemet med at skolen var en arena der de var særlig utsatt for mobbing på grunn av sin bakgrunn som "tyskerunger". På den annen side er det mange krigsbarn som har en middels lang utdanning på linje med den som mange av deres jevnaldrende har tatt.

Lavere inntekter og formuer...

Inntekter (inntekt etter skatt, se boks) reflekterer blant annet utdanningsnivå, posisjon og deltakelse i arbeidslivet og ansiennitet. Også på dette feltet er krigsbarna noe overrepresentert på de laveste nivåene av inntektshierakiet (under 200 000) og tilsvarende underrepresentert på de øverste (over 400 000). I figur4 har vi sammenliknet inntektene målt som gjennomsnitt.

Som vi ser, har krigsbarna som gruppe en individuell gjennomsnittsinntekt som ligger så mye som drøyt 21.000 kroner under snittet for deres jevnaldrende. Forskjellen er størst for mennene (knapt 38 000 kroner), og vesentlig mindre for kvinnene (om lag 7 500 kroner). Den andre kontrollgruppen, de som levde med enslig mor i 1960, ligger nærmere sine jevnaldrende enn krigsbarna.

Vi har også sett på medianinntekten (det vil si den inntekten som deler inntektsrangeringen "midt på" i to like store deler), fordi den ikke påvirkes av ekstreme inntekter på begge sider av snittet, og da særlig effekten av svært høye inntekter. Interessant er det at forskjellene i medianinntekt ikke er så store, samtidig som forskjellen mellom snitt og median er mye mindre for krigsbarna enn deres jevnaldrende. Dette viser at noen krigsbarn har lave inntekter som trekker ned snittet, men enda viktigere er effekten av at få krigsbarn har inntekter som er så høye at de trekker gjennomsnittet kraftig opp. Populært sagt har vi ikke funnet noen virkelig rike krigsbarn.

Dette inntrykket bekreftes av opplysningene om deres likningsformuer per forbruksenhet (se boks) i husstanden. Også her er snitt og median for krigsbarna klart lavere enn for deres jevnaldrende, og det er få formuer av betydelig størrelse.

Figur 4. Inntekt etter skatt 2001. Gjennomsnitt for krigsbarna og de to kontrollgruppene. Menn og kvinner. 1 000 kroner

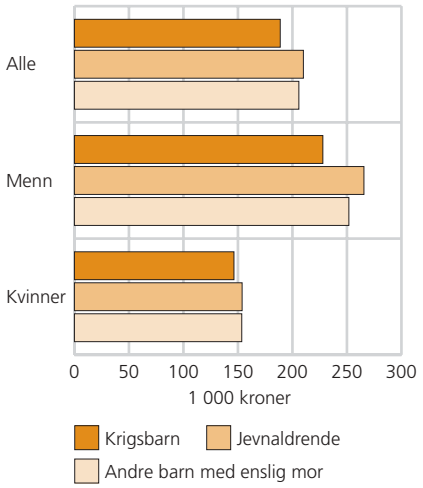

Kilde: Folke- og boligtellingen 2001, Inntektsstatistikk.

Inntekt og formue: Sentrale begreper

Inntekt etter skatt framkommer ved at man legger sammen lønnsinntekter, næringsinntekter, kapitalinntekter og overføringer. Deretter trekker man fra utlignet skatt og negative overføringer.

Forbruksenheter er et begrep som skal uttrykke fordelene ved at flere er med på å dele på noen av utgiftene i en husholdning, for eksempel utgifter til bolig, TV, aviser eller vaskemaskin. Hvor mange forbruksenheter det er i en bolig, blir beregnet ved å bruke en *ekvivalensskala*. Det finnes mange slike skalaer. Vi har brukt *OECD-skalaen*. Den gir den første voksne i husholdningen en vekt på 1, mens andre voksne får 0,7 og barn under 17 år får vekten 0,5. For krigsbarna og deres jevnaldrende vil de fleste husholdningene bestå av to voksne eller en enslig. Husholdningen med to voksne må dermed ha 1,7 ganger inntekten til den enslige for å ha like god levestandard.

Formuesverdiene er hentet fra selvangivelsen, og er beheftet med en del tolkningsproblemer. For vårt formål er det særlig viktig at verdien av egen bolig er satt lavt, mens bankinnskudd og lån teller fullt ut som formue eller fradrag i formuen. En person med en verdifull bolig, for eksempel med en markedsverdi på 4-5 millioner kroner, kan framstå som uformuende hvis han eller hun har et lån på 500-600 000, idet dette lånet ofte vil gi et høyere fradrag enn likningsverdien av boligen. Om disse feilkildene innebærer systematiske forskjeller i vurderingen av krigsbarna og kontrollgruppene, er vanskelig å si.

Utlånt fra Norges krigsbarnfor-

...men få fattige

For å måle fattigdom er vi avhengige av å vite de samlede inntektene for husstanden. Inntektene må også deles på antallet personer i husstanden, og vi må ta høyde for stordriftsfordelene ved at det er flere personer som deler på en del utgifter av typen strøm, husleie, møbler og så videre. Dette gjøres ved å inndele husstanden etter antallet forbruksekvivalenter, se boks forrige side.

Krigsbarna er i en aldersgruppe der svært få er fattige etter våre mål. Relativ fattigdom er langt hyppigere blant unge enslige, enslige mødre og innvandrere fra ikke-vestlige land, for å nevne tre særlig utsatte grupper. Det finnes flere mål på fattigdom, og vi har valgt den mye brukte OECD-normen. Den setter fattigdomsgrensen ved 50 prosent av medianinntekten for hele befolkningen. Målt på denne måten er det drøyt 1 prosent av krigsbarna som lever i fattige husholdninger, og det er om lag samme andel som blant deres jevnaldrende.

...og få på sosialhjelp

I tråd med det vi har sett om fattigdom, er det heller ingen overraskelse at få krigsbarn har mottatt sosialhjelp. Sosialhjelp er en ytelse som særlig etterspørres av yngre mennesker. I 2002 var det en snau prosent av krigsbarna som hadde mottatt slik hjelp, noe som er nær identisk med andelen blant deres jevnaldrende. Vi har også sett på hvor mange av krigsbarna og deres jevnaldrende som mottok sosialhjelp minst en gang i hele perioden 1992-2002, og her er andelen mottakere noe høyere blant krigsbarna (8,4 mot 6,5 prosent).

Noen flere arbeidsledige

I likhet med fattigdom og behov for sosialhjelp er arbeidsledighet noe som særlig rammer personer som er vesentlig yngre enn det krigsbarna er nå. For å unngå tilfeldige utslag for enkeltår, har vi sett på arbeidsledigheten 1992 til 2000 for krigsbarna og de to kontrollgruppene. Her er alle talt med, med mindre de er døde eller emigrerte. De fleste krigsbarna, i likhet med personene i de to kontrollgruppene, har ikke opplevd ledighet i denne perioden. Men andelen ledige er noe høyere blant krigsbarna (28 prosent) enn blant deres jevnaldrende (23 prosent). Krigsbarna kommer også dårligere ut enn andre barn med enslige mødre. Krigsbarna er videre noe overrepresenterte blant dem som har vært ledige svært lenge, det vil si 1 000 dager eller flere i løpet av perioden.

Som folk flest

Innledningsvis la vi vekt på det alt for ensidige bildet som er skapt av krigsbarna. Vår analyse har gitt et bilde som er langt mer sammensatt enn som så, selv om vi altså framhever de dårlige levekårene som er blitt mange til del. Det er viktig å understreke at høye andeler av krigsbarna er gift, har fått flere barn, er i live og yrkesaktive, har et normalt utdanningsnivå, en nokså gjennomsnittlig inntekt og formue, bor greit og så videre. Kort sagt: Lever som (arbeids)folk flest. Dette er også i tråd med hva man kunne forvente. Innenfor psykologien har man en relativt ny forskningsgren som springer ut av begrepet "resiliens". Man interesserer seg for barn og unge som har vært gjennom en oppvekst med problemer, og ofte mange problemer samtidig (Borge 2003). Her ser man at det blant barn som har vokst opp med foreldre med store psykiske problemer, i fattigdom, med rusproblematikk og kriminalitet, like fullt vil være betydelige andeler som klarer seg greit. Og her er forskernes kontakt med "barna" langt mer nærgående enn det vi har hatt anledning til her.

På den annen side må vi igjen understreke våre indikatorers noe utvendige preg. Inntrykket fra de kvalitative intervjuene av krigsbarn (Ericsson og Simonsen 2005) er at mange krigsbarn som gir uttrykk for å ha hatt store psykiske påkjenninger, på overflaten framstår som vanlige og veltilpassede. Vi kan heller ikke utelukke at vi har et høyere frafall av personer som har levd problemfylte og turbulente liv. Dette gjelder helt åpenbart mange av dem som døde før 1960. På den annen side har vi kunnet registrere levekårene for en del sosialt marginaliserte personer som neppe hadde latt seg rekruttere til kvalitative intervjuer. Våre data om overdødelighet gir også svært viktig informasjon som bare vår metodikk kan gi. Et skjevt frafall kan heller ikke rokke ved bildet av at en betydelig andel av krigsbarna ser ut til å ha hatt vanlige levekår.

Referanser

Borgan, Jens-Kristian (1977): Utstøting gir lavere dødelighet hos yrkesaktive. *Samfunnsspeilet* 1, 1997.

Borgan, Jens-Kristian: Prester og fysioterapeuter lever lengst. *Samfunnsspeilet* 3, 2004. Statistisk sentralbyrå.

Borge, Anne Inger Helmen: Resiliens. *Risiko og sunn utvikling*. Gyldendal akademisk. 2003.

Ellingsen, Dag: "Krigsbarns Levekår. En registerbasert undersøkelse", under utgivelse 2004, Statistisk sentralbyrå.

Ericsson, Kjersti og Eva Simonsen (2005): Bok om krigsbarns livsløp. Under publisering på Universitetsforlaget, Oslo.

Olsen, Kåre (1998): *Krigens barn. De norske krigsbarna og deres mødre.* Aschehoug, Oslo.

Sosiale indikatorer 1980-2004:

Rikere, og hva så?

Vi er blitt rikere, mer velutdannede, mer likestilte, mer urbaniserte og bor bedre og eier mer. Sysselsettingen er høy og levealderen likeså. Hvordan har det påvirket kvaliteten på våre liv og våre sosiale relasjoner? Det er vanskelig å finne noen entydige indikasjoner på at utviklingen har gått i en negativ eller positiv retning. Men oppfatningen i store deler av befolkningen er at det går gal vei, i landet som av media er utropt til verdens beste land å leve i.

Anders Barstad, Dag Ellingsen og Ottar Hellevik

I forrige måned ble det lansert en bok som forsøker å bidra til en mer nyansert debatt om retningen på samfunnsutviklingen: *På vei mot det gode samfunn?* Boka springer ut av et prosjekt som ble startet opp av Verdikommisjonen, og er utgitt av Statistisk sentralbyrå i serien Statistiske analyser. For første gang blir to viktige kilder til å beskrive samfunnsutviklingen sett i sammenheng: På den ene siden Statistisk sentralbyrås undersøkelser av levekår og miljøtilstand, på den andre siden MMIs løpende verdiundersøkelse Norsk Monitor. Mens SSBs data viser de faktiske utviklingstrekkene, gir Norsk Monitor et bilde av befolkningens ønsker for samfunnsutviklingen, og hvordan den oppleves. Vi bruker hovedkonklusjonene fra denne boka, samt noen viktige tilleggsobservasjoner fra indikatorartiklene i dette nummeret av Samfunnsspeilet, til å gi et kort innledende bilde av "rikets sosiale tilstand" anno 2004.

Ikke noe entydig bilde...

Hva er konklusjonene i boka? Bildet er sammensatt. Flere trekk ved norsk samfunnsutvikling de siste par tiårene har åpenbart vært negative. Dette gjelder ikke minst utviklingen i arbeidslivet. Nesten 340 000 personer ønsket i 2003 en sterkere tilknytning til arbeidslivet, en stor utfordring i forhold til idealet om et inkluderende samfunn. Arbeidslivet ser ut til å stille større krav til de ansatte og er preget av betydelige omstillinger og strammere tidsfrister.

Andre negative trekk har sammenheng med rusproblemer, kriminalitet, miljøtilstand og ikke minst en tiltakende økonomisk ulikhet. De rikeste får stadig større andeler av inntekts"kaka", og forskjellen mellom fattig og rik øker. På det siste feltet har utviklingen vært i klar motsetning til ønskene blant folk flest. To av tre mener det er en offentlig hovedoppgave å redusere den økonomiske ulikheten, selv om vi er blant de landene som har minst økonomisk ulikhet. Også de sosiale ulikhetene i forventet levealder er relativt store. Det er betenkelig at mange negative utviklingstrekk ser ut til å ramme de unge i særlig grad, eksempelvis økningen i bruk av illegale stoffer og utviklingen av en del former for psykiske problemer.

Noen trekk ved verdiutviklingen de siste årene kan betraktes som negative for kvaliteten av det norske samfunnet, og er i strid med flertallets ønsker. Oppslutningen om materialistiske verdier har vært økende siden slutten av 1980-årene. Denne tendensen er blant annet forbundet med mindre lovrespekt, omtanke for andre og vilje til samfunnsengasjement.

***Anders Barstad** er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi- og levekårsforskning, **Dag Ellingsen** er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk, mens **Ottar Hellevik** er professor i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo og forskningsleder ved MMI. Denne artikkelen er delvis basert på en kronikk i Dagbladet 12.8.2004.*

... men flere positive enn negative trekk

Men det er også mange eksempler på positive endringer de siste par tiårene, og de positive trekkene er flere enn de negative. Folk flest har fått mer fritid, mer penger mellom hendene og større muligheter for utdanning. Mye av fritida tilbringer vi foran TV-skjermen, det er så, men i de siste årene har vi sett et oppsving i andelen som leser bøker. Vi er også blitt flinkere til å komme oss ut stuedøra for å gå på konsert eller kino.

Flere oppgir at de har fortrolige venner og hyppig vennekontakt, det er bare naboene våre vi har fått mindre kontakt med. Kontakten med familien er stabil og hyppig, til tross for at man kunne tenke seg at økende skilsmissefrekvenser ville redusere familiesamkvemmet. Færre omkommer i ulykker eller begår selvmord, selvmordstallene er faktisk de laveste siden 1979.

Vi lever stadig lengre, og økningen er tydeligst blant menn. Eldre har bedret sin funksjonsevne, og noen sider ved det offentlige velferdstilbudet har åpenbart blitt bedre. Eldreomsorgen er under stadig opprusting, og dagens eldre kan bo lenge hjemme. Må de på sykehjem, er sjansene stadig mindre for at de må dele rom med andre. I hvilken grad omsorgstjenestene vil tåle eldrebølgen når den for alvor setter inn, er en annen sak. Men de som er på vei inn i pensjonistenes rekker i dag, tilhører de små fødselskullene fra 1930-tallet, og for dem ser situasjonen lysere ut. En stadig større del av de offentlige budsjettene og samfunnets verdiproduksjon brukes på helseformål, i samsvar med folks prioriteringer. Fastlegereformen ser i hovedsak ut til å fungere etter sine intensjoner.

Velstanden gir seg utslag i bedre boliger, flere biler, flere forbruksgjenstander og en lønnskonto der en stadig mindre andel går med til mat. Rentenivået er behagelig lavt, noe som har gitt en klar og bekymringsverdig økning i gjeldsnivået.

I motsetning til inntrykket fra mediene, har det ikke blitt flere fattige og flere ofre for vold i løpet av 1980- og 1990-årene. Et overraskende funn er at det var færre dødsfall på grunn av drap og overfall på begynnelsen av 2000-tallet enn 20 år tidligere. De siste årene er det også blitt færre som kommer hjem til en bolig som har hatt besøk av innbruddstyver; dette er et nytt trekk etter flere tiårs økning i denne formen for lovbrudd.

Arbeidslivet er blitt tøffere å delta i, men samtidig har vi en høy andel deltakere i internasjonal målestokk. Særlig kvinner nyter godt av dette. Arbeidsledigheten er relativt høy i norsk målestokk, men lav i forhold til de fleste andre europeiske land. Økningen i antallet uførepensjonister er imidlertid bekymringsverdig, men samtidig har vi en lovfestet allmenn pensjonsalder som er høy i internasjonal målestokk.

Verdensmestere?

Det positive bildet får støtte av internasjonale sammenligninger. At Norge er "verdens beste" land å bo i, er blitt noe av et mantra i samfunnsdebatten. Grunnlaget er framfor alt FN-organet UNDPs indeks for menneskelig utvikling (HDI). Den baserer seg imidlertid på et fåtall enkle indikatorer som er lite egnet til få fram forskjeller mellom rike land. Andre indekser, beregnet på grunnlag av et bredere datatilfang, viser at det heller er Sverige som går av med seieren som "verdens beste". Viktigere er det at Norge langt fra alltid kommer like pent ut i internasjonale sammenligninger. For eksempel er

ikke den norske skolen spesielt god til å utjevne sosiale forskjeller. Forskjeller i helsetilstand mellom sosiale grupper er større hos oss enn i flere andre land. Det er betydelige forskjeller i forventet levealder mellom personer i akademiske yrker og de som arbeider i mer manuelle jobber.

Hvilken innsats et av verdens rikeste land gjør for å løse fattigdoms- og miljøproblemene i verden er også en viktig side ved samfunnskvaliteten. En indeks for u-landsvennlig politikk presentert i fjor ga Norge en middels plassering, framfor alt på grunn av handelspolitikken. I FN-rapporten som kåret Norge til verdens beste i fjor sommer, ble vi trukket fram som eksempel på rike land som gir mye i u-hjelp, men som kunne gjøre mer for å øke importen fra utviklingslandene.

Selv om Norge utvilsomt er et godt land å bo i, kan altså ryet som verdens beste være noe overdrevet. Også på andre områder kan det diskuteres om samfunnet er verre enn sitt rykte. Prosenten som mente at styrking av miljø-

vernet i Norge var en spesielt viktig samfunnspolitisk sak, ble halvert fra 1989 til 2001. Riktignok har flere av de lokale problemene avtatt, men utviklingen på det globale nivå har vært mer negativ (utslipp av klimagasser, redusert biologisk mangfold). De norske utslippene av klimagasser øker. Dette er et eksempel på hvordan katastrofepregede hendelser som Tsjernobyl og algeinvasjon på slutten av 1980-tallet styrker oppmerksomheten, og hvordan interessen synker når dramatikken forsvinner fra mediebildet. Levekårsundersøkelsene viser også at miljøproblemene ikke påvirker folks dagligliv i og rundt boligen i noen høyere grad enn før.

Pessimismen rår

I kontrast til overvekten av positive utviklingstrekk og flatterende FN-statistikk viser Norsk Monitor at befolkningens syn på samfunnsutviklingen preges av pessimisme. Det er langt flere som synes at samfunnet er blitt verre å leve i de siste årene enn som synes det er blitt bedre. Enda mer påfallende er de negative forventningene til framtida, bare 1 av 10 tror på forbedring.

Denne kontrasten kan ha mange årsaker. Noen kan ha lagt større vekt på de negative enn på de positive trekkene. Ønskene om forbedringer kan ha steget raskere enn de faktiske forbedringene, slik at "mer" likevel oppleves som "mindre". En tredje mulighet er tendensen i mediebildet. Når vi mangler innsyn i andres virkelighet, blir media en særlig viktig informasjonskilde. Bildet preges ofte av dramatiske negative enkelthendelser som gjør sterkere inntrykk enn statistiske data med en positiv tendens.

Et sterkt misforhold mellom et samfunnsbilde og de faktiske utviklingstrekkene er uheldig. Dersom et unyansert elendighetsbilde preger den offentlige debatten, er det lett å tenke seg negative konsekvenser: Mistilliten til det politiske systemet blir sterkere, det blir færre som deltar og engasjerer seg i folkevalgte organer og pessimismen får vind i seilene. Det er nettopp dette som ser ut til være utviklingen i det norske samfunnet, blant annet var det en dramatisk økning i mistilliten til politikere og politiske organer i løpet av 1990-årene.

På den andre siden kan en naiv utviklingsoptimisme være vel så farlig, og like lite begrunnet. Et av problemene er at de store utfordringene nå er mindre synlige og mer usikre enn før. For eksempel er konsekvensene av å slippe ut mer klimagasser relativt fjerne og usikre. I et demokrati rettes oppmerksomheten i stor grad mot det dagsaktuelle, mens det først er på lengre sikt at virkningen av veivalgene på miljøområdet kan bli fatale. Uansett er det nødvendig å tro på mulighetene for handling, og her er den utbredte pessimismen en stor utfordring.

Er det en sammenheng mellom den utbredte pessimismen og andre negative utviklingstrekk, som et økende konsum av rusmidler? Hvis framtida framstår som dyster og usikker, kan det være mer fristende å hengi seg til øyeblikkets gleder. Det vi imidlertid ikke vet, er om pessimismen også gjelder ens egen, personlige framtid eller om den er begrenset til å gjelde samfunnet i stort. Det er fullt mulig å oppfatte seg selv som et positivt unntak fra en generell trend.

Befolkning

Ved inngangen til 2004 bodde det 4 577 457 personer i Norge – vel 25 200 flere enn ved forrige årsskifte. I 2003 døde det færre enn på mange år, og de som lever forventes å leve lenger enn noen gang. Fruktbarheten er fortsatt lav, og førstegangsfødende blir stadig eldre. Innvandringen gikk sterkt tilbake, og det er fortsatt få som flytter mellom landets kommuner.

Tanja Seland Forgaard

Befolkningsvekst 2003

Fødte	56 458
Døde	42 478
Innvandring	35 957
Utvandring	24 672
I alt	25 265

Lavere befolkningsvekst

Befolkningsveksten var på vel 25 200 personer, eller 0,55 prosent. Økningen i folketallet i 2003 var noe lavere enn i 2002. Det skyldes lavere innvandringsoverskudd fra utlandet. Fødselsoverskuddet derimot var høyere i 2003 enn i 2002.

Fødselsoverskuddet var på 14 000 og innvandringsoverskuddet på 11 300. Fødselsoverskuddet i 2003 var nesten 3 000 høyere enn i 2002, men det ligger likevel noe under de fleste årene siden 1990. Innvandringsoverskuddet var atskillig lavere enn i 2002, men noe over gjennomsnittet for de ti siste årene. Ser man bort fra innvandringen, ville befolkningsveksten ha vært 0,31 prosent.

Alle fylkene, med unntak av Finnmark og Sogn og Fjordane, hadde en økning i folketallet i 2003. Finnmark hadde en nedgang på 300 og Sogn og Fjordane en nedgang på 50. I absolutte tall hadde Akershus den største befolkningsveksten med 5 400, deretter Oslo (4 500) og Rogaland (3 800). I forhold til folketallet var økningen 1,1 prosent i Akershus, 1,0 prosent i Rogaland og 0,9 prosent i Oslo. Samtidig hadde disse tre fylkene høyest fødselsoverskudd med henholdsvis 3 250 i Oslo, 2 850 i Akershus og 2 450 i Rogaland. 40 prosent av tilveksten i 2003 kom i Oslo og Akershus, som har 20 prosent av folketallet.

Fylkene Hedmark, Oppland og Telemark hadde fødselsunderskudd med henholdsvis 300, 200 og 50, men alle disse fylkene kompenserte for tapet med et totalt flytteoverskudd til fylket. Innflyttingsoverskuddet var størst til fylkene Akershus (2 500), Hordaland (1 500) og Rogaland (1 400).

Det var først og fremst kommuner med mange innbyggere som hadde den største veksten, sammen med kommuner som ligger nær en større by. Kommuner som hadde en nedgang i folketallet var i stor grad utkantkommuner. Av kommunene med mer enn 40 000 innbyggere hadde Skedsmo og Sandnes den største økningen med 1,7 prosent, etterfulgt av Bodø og Stavanger med 1,3 prosent.

Ulik alderssammensetning i fylkene

Ved inngangen til 2004 var 26 prosent av Norges befolkning yngre enn 20 år. 35 prosent var i alderen 20-44 år, 26 prosent 45-66 år og nesten 9 prosent i alderen 67-79 år. Personer over 80 år sto for i overkant av 4 prosent av folkemengden.

***Tanja Seland Forgaard** er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk (tanja.seland.forgaard@ssb.no).*

Fylkene Rogaland, Akershus og Vest-Agder hadde størst andel av barn i aldersgruppa under 16 år. Hedmark, som har mange eldre, hadde den laveste prosentandelen barn i alderen 0-4 år. Oslo hadde høyest andel barn under ett år med 1,5 prosent, mens byen hadde den laveste andelen barn i alderen 6-15 år. Dette skyldes at mange flytter, særlig til nabokommunene, etter at de har fått barn. Akershus har mange barn i denne aldersgruppa.

Oslo hadde høyest andel i aldersgruppa 20-44 år med nesten 43 prosent, mens den laveste andelen var i Hedmark med 31 prosent.

Andelen av personer eldre enn 80 år har økt kraftig de siste 30 årene. Ved inngangen til 2004 var Hedmark det fylket som hadde størst andel over 80 år med 5,6 prosent. Sogn og Fjordane, Oppland og Telemark hadde også en stor del i denne gruppa sammenliknet med de andre fylkene. Finnmark hadde lavest andel med 3,3 prosent. Variasjonen mellom fylkene for aldersgruppa eldre enn 80 år kommer særlig av forskjeller i flyttingen til og fra fylkene.

Figur 1. Kart over den relative veksten i kommunene

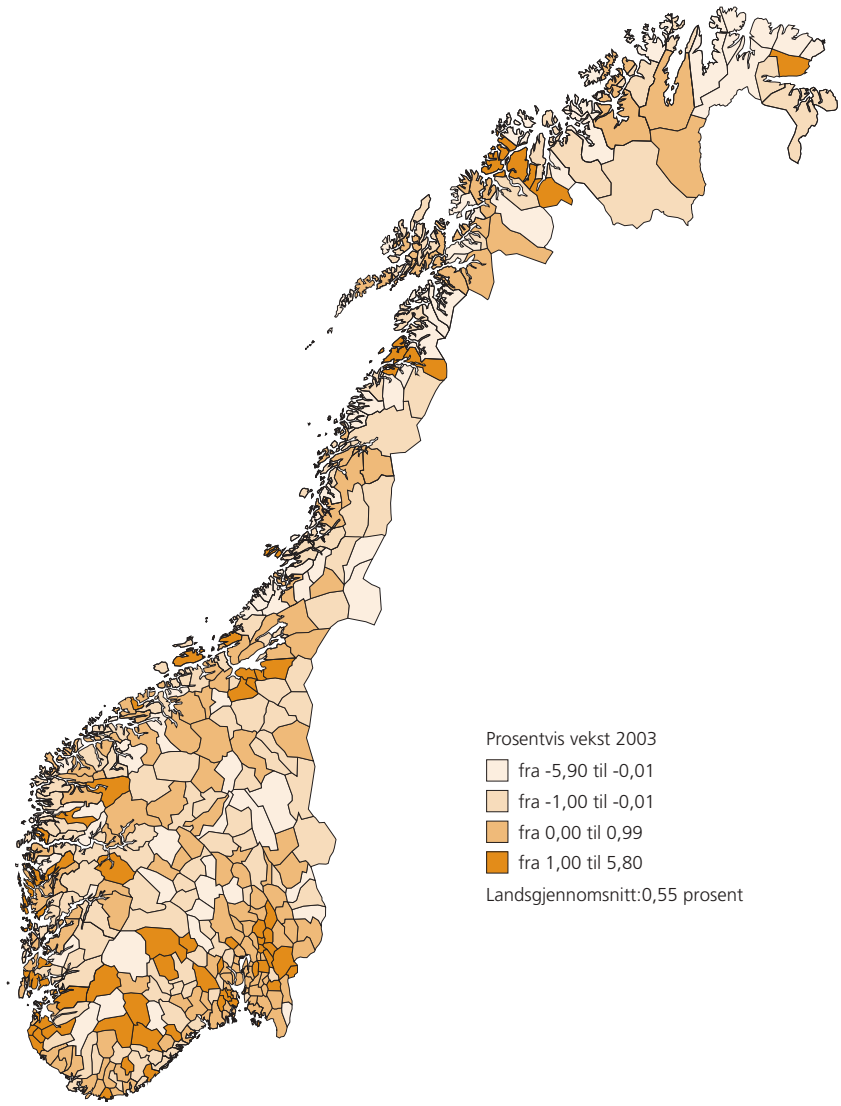

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Færre døde i 2002

I 2003 døde 42 500 personer i Norge – vel 2 000 færre enn i 2002. Vi må tilbake til midten av 1980-tallet for å finne tilsvarende lave tall. Den summariske dødelighetsraten, antall døde per 1 000, gikk ned fra 9,8 til 9,3. Dødelighetsraten var 9,5 for kvinner og 9,1 for menn. Dødeligheten for kvinner har ikke vært lavere siden midten av 1980-tallet, og man må enda lenger tilbake for å finne lavere tall for menn.

Vi lever lenger enn noen gang

I perioden 1971-1975 kunne kvinner forvente å bli 77,7 år gamle og menn 71,4 år. I 2003 hadde forventet levealder steget til 81,9 år for kvinner og 77,0 år for menn, som er den klart høyeste registrerte levealderen i Norge. Fra 2002 til 2003 steg forventet levealder for nyfødte gutter med 0,6 år og for jenter med 0,4 år, og dette er en av de sterkeste økningene i levealderen de siste 50 årene.

For femte år på rad steg levealderen mer for menn enn for kvinner, og forskjellen i levealder mellom kjønnene er nå 4,9 år. Vi må tilbake til 1950-

Figur 2. Befolkningspyramide. 1-årig alder

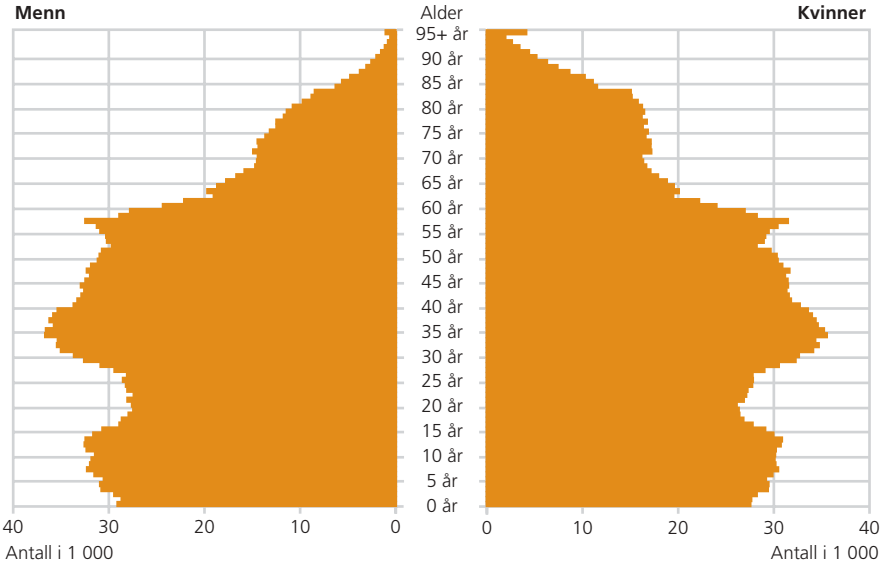

Kilde: Befolkningsstatistikk.

tallet for å finne en mindre forskjell mellom kjønnene. Dette har blant annet sammenheng med røykevaner. Stadig færre menn røyker, mens for kvinner er det bare en svak nedgang. (For mer informasjon om levealder, se artikkelen om helse i dette nummeret av Samfunnsspeilet.)

Spedbarnsdødeligheten synker fortsatt

I 2002 var spedbarnsdødeligheten, som er antall døde under ett år per 1 000 levendefødte, den laveste som noen gang er registrert i Norge. I 2003 sank spedbarnsdødeligheten ytterligere, og kom ned på 3,37. Spedbarnsdødeligheten for gutter gikk litt opp sammenliknet med 2002 og var på 3,65, noe som trolig skyldes tilfeldigheter. Likevel er dette langt lavere enn i tidligere år. Spedbarnsdødeligheten for jenter var på 3,06 – den laveste noen gang.

Tall fra 2002 viser at spedbarnsdødeligheten i Norden er lav sammenliknet med de andre europeiske landene. Av de nordiske landene er det bare Danmark som har høyere spedbarnsdødelighet enn Norge. Island hadde den laveste spedbarnsdødeligheten i Europa med 2,2.

Stabile fødselstall og jevn fruktbarhet

I 2003 ble det født 56 500 barn i Norge. Dette er en økning på vel 1 000 fra året før, og svarer til et samlet fruktbarhetstall[1] på 1,80. Etter 1987 har samlet fruktbarhetstall bare vært lavere i 2001 og 2002.

Fruktbarheten har gjennom flere tiår gått kraftig tilbake for de yngste – det vil si kvinner under 25 år. Denne nedgangen fortsatte også i 2003. For aldersgruppa 20-24 år var fødselsraten nede i 59 levendefødte per 1 000 kvinner. Til sammenlikning var fødselsraten for denne aldersgruppa 178 for perioden 1961-1965, 152 for perioden 1971-1975 og 99 for årene 1981-1985. Nedgangen i fruktbarheten for de yngste kvinnene må blant annet sees i sammenheng med at flere kvinner tar høyere utdannelse og er aktive i arbeidsmarkedet, og derfor venter med å få barn.

For kvinner i alderen 25-39 år ble det derimot registrert en svak økning siste år. Høyest fødselsrate hadde fortsatt kvinner i siste halvdel av tjueårene, med 124 barn per 1 000 kvinner. Kvinner i aldersgruppa 30-34 år lå ikke langt etter, med en fødselsrate på 113.

Gjennomsnittsalderen til de som ble mødre for første gang har steget jevnt og trutt de siste årene. I 2003 var gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende 27,9 år – 0,2 år høyere enn i 2002. I 1988 var det tilsvarende tallet 25,2 år.

22 600 av de fødte hadde samboende foreldre

Vel 22 600, eller 40,1 prosent, av barna som ble født i 2003 hadde samboende foreldre. Andelen barn født i samboerskap gikk noe ned sammenliknet med foregående år. Til gjengjeld var det en økning av barn født av enslig mor – fra 8,5 til 10,4 prosent. Andelen barn født av gifte foreldre, 49,5 prosent, var om lag som i 2002.

Det er betydelig forskjell fylkene imellom når det gjelder fødte i samboerskap. I fylkene Nord-Trøndelag og Nordland var det flest, med henholdsvis 53 og 50 prosent. Færrest var det i Vest-Agder med 28 prosent. Andelen av enslige mødre var høyest i Finnmark og Nordland med nesten 16 prosent, mens den var lavest i Akershus med 7 prosent.

Flere gifter seg ...

24 000 par (hvor mannen er bosatt i Norge) giftet seg i 2002, som er 1 000 flere enn året før. Med unntak av 2000 må vi tilbake til midten av 1970-tallet for å finne et høyere tall.

Økningen i antall inngåtte ekteskap skyldes først og fremst at det var flere som giftet seg for første gang. For førstegangsgifte var gjennomsnittsalderen 32,2 år for menn og 29,5 for kvinner. Dette er en økning på 0,2 år for begge kjønn sammenliknet med 2001. De siste 30 årene har gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte steget sakte, men sikkert. Alderen ved første samliv, enten det er samboerskap eller ekteskap, har ifølge intervjuundersøkelser endret seg lite og snarere i motsatt retning. 72 prosent av alle inngåtte ekteskap i 2002 var mellom to personer som aldri tidligere hadde vært gift.

Dersom giftermålsmønsteret i 2002 fortsetter, vil 37 prosent av alle menn og 34 prosent av alle kvinner aldri ha vært gift når de fyller 50 år. Fra 1960 og fram til begynnelsen av 1990- tallet viste tilsvarende beregninger en økning i andelen menn og kvinner som aldri ville vært gift ved fylte 50 år. Fra 1990 og fram til i dag har det vært mindre endringer. For øvrig må disse beregningene ses i sammenheng med at flere velger å være samboere; midlertidig eller permanent.

Stadig flere gifter seg med en person som er bosatt i utlandet. I 2002 giftet 3 700 menn bosatt i Norge seg med en kvinne bosatt i utlandet, mens 1 700 kvinner bosatt i Norge giftet seg med en mann bosatt i utlandet.

... og flere blir skilt

I 2002 skilte 10 500 par seg og det ble tatt ut 13 000 separasjoner, en økning på henholdsvis 150 og 250 fra året før. Risikoen for skilsmisse øker fortsatt. Ut fra ekteskapsmønsteret i 2002 er det regnet ut at vel 48 prosent av alle inngåtte ekteskap kan ende i skilsmisse. I en av fire skilsmisser eller separasjoner som fant sted i 2002 hadde ekteskapet vart i 5-9 år.

Gjennomsnittet for årene 1997-2002 viser at det var flest som skilte seg i Oslo med 16,9 per 1 000 gifte og separerte kvinner. Deretter fulgte Vestfold og Finmark med henholdsvis 13,1 og 12,8. Skilsmisseraten for perioden var lavest i Sogn og Fjordane med 6,7 og Møre og Romsdal med 8,3. Landsgjennomsnittet var på 11,2.

Stadig færre flytter mellom kommunene ...

I 2003 ble det registrert 190 900 flyttinger mellom to kommuner – en nedgang på vel 2 200 fra 2002. Dette er det laveste antallet innenlandske flyttinger siden 1997. I underkant av 4,2 prosent av befolkningen flyttet over kommunegrensene i 2003, og siden 1950-tallet har andelen bare vært lavere i 1984 og 1989-1994.

109 400 personer byttet bostedsfylke i 2003 – en nedgang på 3 000 fra 2002. Hele nedgangen i flyttingen mellom kommuner skriver seg altså fra nedgang i flyttingen mellom fylker. Antall flyttinger mellom kommuner i samme fylke har holdt seg stabilt. Den lave andelen som flyttet i 2003 må, som på begynnelsen av 1990-tallet, sees i sammenheng med stigende arbeidsledighet og økonomisk usikkerhet.

Ser vi på de innenlandske flyttingene mellom fylkene i forhold til folkemengden, hadde Østfold den største nettoinnflyttingen med 4,7 per 1 000 middelfolkemengde, etterfulgt av Vestfold med 3,9. Som i 2002 var nettoutflyttingen i forhold til folketallet klart høyest i Finnmark med 10,9 per 1 000. Som hovedtendens ser vi at fylkene fra Sogn og Fjordane og nordover, med unntak av Sør-Trøndelag, hadde størst innenlandsk nettoutflytting.

... men flere flytter innenfor

I 2003 flyttet 392 500 personer innenfor en kommune – en økning på nesten 28 000 fra 2002. På landsbasis flyttet 8,5 prosent av mennene og 8,7 prosent av kvinnene innenfor en kommune. Størst andel av befolkningen flyttet innenfor Oslo, hvor 13,8 prosent av befolkningen byttet bosted. Det var flere menn enn kvinner som flyttet, 14,2 mot 13,3 prosent. Bodø hadde nest høyest andel flyttinger innenfor kommunen med 12,8 prosent. Jevnt over var det størst andel av befolkningen som flyttet i de større bykommunene.

Fortsatt utflytting fra utkantsstrøkene

Det har vært en gjennomgående sentraliseringstendens i det innenlandske flyttemønsteret i hele etterkrigstida, ved at flere flytter fra utkantene til sentrale strøk enn den andre veien. Det har imidlertid vært variasjoner rundt denne trenden. Som oftest er det mindre sentralisering ved lavkonjunktur. På 1970-tallet var det en del politiske tiltak som motkonjunkturpolitikk og utbygging av kvinnearbeidsplasser i offentlig sektor som utsatte sentraliseringen noen år. I alle år siden begynnelsen av 1990-tallet har det vært nettoutflytting fra utkantsstrøkene til de sentrale strøkene. De største strømmene har gått til området rundt Oslofjorden, men større sentra andre steder i landet har også hatt flyttegevinst som del av sentraliseringen. Nord-Norge og Vestlandet har hatt nettoutflytting i alle år siden 1972, og tallene fra 2003 gjenspeiler tendensen i flyttestrømmen som har funnet sted de siste årene.

Flest unge kvinner som flytter

Sett i forhold til folketallet var det flest personer i alderen 20-29 år som byttet bostedskommune i 2003. Kvinner i alderen 20-24 år var mest mobile – 13,3 prosent flyttet mellom to kommuner. For menn var det flest i alderen 25-29 år som flyttet, med 12,0 prosent. Det var klart færrest som flyttet i de eldste aldersgruppene. Blant personer 70 år og eldre var det kun 6 av 1 000 som flyttet fra en kommune til en annen.

I 2003 flyttet nesten 4,3 prosent av mennene og 4,1 prosent av kvinnene mellom to kommuner. Gjennom etterkrigstida fram til 1988 var mobiliteten høyere for kvinner enn menn, men forskjellen ble stadig mindre. Etter 1988 har den vært høyest for menn, selv om forskjellen ikke er særlig stor. Disse endringene skyldes delvis en endring i befolkningsstrukturen. Det er flere eldre kvinner enn menn, og de eldre i samfunnet flytter mindre enn resten av befolkningen. I etterkrigstida har også endret atferd på utdannings- og arbeidsmarkedet og økt likestilling hatt innvirkning på flyttemønsteret for menn og kvinner. Kvinner tar nå i større grad videregående og høyere utdanning enn det menn gjør, og forskjellene i menns og kvinners yrkesdeltakelse har blitt mindre. Det er heller ikke lenger like selvfølgelig at kvinner flytter til mannens bosted ved inngåelse av ekteskap eller samboerskap.

Lavere innvandringsoverskudd

I 2003 var det en nettoinnvandring fra utlandet på 11 300 – en nedgang på nesten 6 000 fra året før. Selv om nettoinnvandringen var atskillig lavere enn i 2002, var den fortsatt over gjennomsnittet for de ti foregående årene.

Nedgangen i nettoinnvandringen skyldes at det var 4 200 færre innvandringer og 1 700 flere utvandringer enn i 2002. Oppgangen i antall utvandringer skyldes i større grad tekniske endringer i registreringen ved Det sentrale

folkeregisteret. (For mer detaljert informasjon, se http://www.ssb.no/innvutv).

I 2003 var det 36 000 innvandringer og 24 700 utvandringer. Antallet utvandringer har siden 1958 bare vært høyere i 1989, 2000 og 2001, og bare i årene 1998-2000 og 2002 var det flere innvandringer enn i 2003. Etter 1971 har Norge hatt innvandringsoverskudd i alle år unntatt 1989. Antallet innvandringer varierer noe fra år til år på grunn av variasjoner i politikk og saksbehandlingstid i UDI, i tillegg til endringer i behovet for innvandring og beskyttelse i Norge. Det er klart mindre variasjon fra år til år når man ser på antall utvandringer, som i større grad bestemmes av de økonomiske svingningene i Norge, og av innvandringen de siste årene.

Bare sju fylker hadde innenlandsk flyttegevinst i 2003, mens alle hadde nettoinnvandring fra utlandet. Størst nettoinnvandring hadde Hordaland og Nordland med henholdsvis 1 200 og 1 000. Med unntak av Rogaland, Nord-Trøndelag og Nordland hadde alle fylkene en nedgang i innvandringen fra året før. Medregnet innvandringen fra utlandet var det kun Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Nordland, Troms og Finnmark som totalt sett hadde nettoutflytting fra fylket. Tar man hensyn til både innenlandske flyttinger og flyttinger til og fra utlandet hadde Østfold, Akershus og Vestfold relativt størst nettoinnflytting med henholdsvis 5,8, 5,2 og 5,0 per 1 000 middelfolkemengde.

Størst nettoinnvandring av russere

Blant de utenlandske statsborgerne var nettoinnvandringen størst for russere med 1 600. De siste årene har det vært en økning av russiske kvinner som har fått oppholdstillatelse for å inngå ekteskap. Det har også vært en økt tilstrømning av tsjetsjenske flyktninger. De fleste av disse har russisk statsborgerskap. Det var også stor nettoinnvandring av somaliere med 1 500, afghanere med 1 300 og thailendere med 800. Irakere, som hadde størst nettoinnvandring i 2002 med 2 400, hadde en nettoinnvandring på bare 250 i 2003. Nedgangen skyldes både økt utvandring og nedgang i innvandringen. Statsborgere fra Liberia, vesentlig flyktninger fra krigshandlingene, hadde for første gang en viss nettoinnvandring til Norge, med 250 personer.

I 2003 var det nedgang i nettoinnvandringen fra nesten alle de nye medlemslandene i EU sammenliknet med 2002. Polakker var den største innvandringsgruppa i både 2002 og 2003, og var også gruppa med størst nedgang. I 2003 var det en nettoinnvandring av polakker på 300, mot 600 i 2002. Statsborgere fra Litauen utgjorde den nest største innvandringsgruppa fra de nye EU-landene, med en nettoinnvandring på 150 i 2003 og 250 i 2002.

Blant statsborgere fra vestlige land var det en stor nettoinnvandring av tyskere med 580. Det var også en forholdsvis stor innvandring av svensker og nederlendere med 120.

Norske statsborgere var den klart største gruppa som flyttet mellom Norge og utlandet. 9 200 norske statsborgere innvandret, mens 10 300 utvandret. Nettoutvandringen blant norske statsborgere var størst til Sverige (1 300), Danmark (500) og Spania (400). Nettoinnvandringen var størst fra Kina og USA, begge med 300.

Innvandrerbefolkningen

Ved inngangen til 2004 bodde det omtrent 349 000 personer i Norge som hørte til innvandrerbefolkningen, som økte med vel 16 100 i 2003. 289 000 var førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn og 60 000 var personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. Innvandrerbefolkningen sto for 7,6 prosent av den totale folkemengden.

Sammensettingen i innvandrerbefolkningen har endret seg mye siden 1980. Den vestlige innvandrerbefolkningen har økt fra om lag 65 000 i 1980 til 99 300 i 2004, mens den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen har økt fra 29 500 i 1980 til 249 600 i 2004. I 1980 sto personer med ikke-vestlig bakgrunn for 31 prosent av innvandrerbefolkningen. Ved inngangen til 2004 sto personer med ikke-vestlig bakgrunn for 72 prosent.

Ved inngangen til 2004 var klart flest i innvandrerbefolkningen fra Asia inklusive Tyrkia med 40 prosent. Deretter fulgte personer med bakgrunn fra Øst-Europa (16 prosent), Norden (15 prosent), Afrika (12 prosent), Vest-Europa (10 prosent), Sør- og Mellom-Amerika (4 prosent) og Nord-Amerika og Oseania (3 prosent). Fra enkeltland var det flest personer med bakgrunn fra Pakistan med 26 300, etterfulgt av de med bakgrunn fra Sverige (22 900), Danmark (19 300), Vietnam (17 400) og Irak (17 300).

Blant førstegenerasjonsinnvandrere var det flest fra Sverige og Danmark, mens det var klart flest personer født i Norge med pakistanske foreldre. Det er få personer født i Norge av svenske og danske foreldre sammenliknet med de andre store innvandringsgruppene. Dette skyldes blant annet at svensker og dansker i langt større grad får barn med en person med norsk opprinnelse, og om de danner par og får barn med en fra samme land, flytter de gjerne tilbake til opprinnelseslandet.

Mange vietnamesere med norsk statsborgerskap

Ved inngangen til 2004 var om lag 46 prosent av personene i innvandrerbefolkningen norske statsborgere, men det er stor variasjon mellom de ulike gruppene. Hele 90 prosent av de med vietnamesisk bakgrunn hadde norsk statsborgerskap. Også blant de med bakgrunn fra Sri-Lanka, Pakistan, Marokko og Tyrkia hadde over 70 prosent norsk statsborgerskap. På den andre siden av skalaen finner vi blant annet afghanere hvor bare 10 prosent var norske statsborgere.

Jevnt over er det mange med norsk statsborgerskap i de ikke-vestlige gruppene med lang botid i Norge, og få i nyankomne grupper. Blant dem med vestlig bakgrunn er det få som har norsk statsborgerskap, til tross for lang oppholdstid. For de med ikke-vestlig bakgrunn, og da særlig flyktninger, følger det mange rettigheter og muligheter med et norsk statsborgerskap. Personer med vestlig bakgrunn har derimot få grunner til å endre statsborgerskapet. Mange av dem har allerede de samme rettighetene som nordmenn, og mange tar ikke sikte på å bli permanent i Norge

[1] Sum av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år. Antall barn hver kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer.

Helse

Gjennom hele 1900-tallet er den generelle helsetilstanden i den norske befolkningen blitt bedre. Den egenrapporterte helsetilstanden har vært uforandret de siste 20-25 årene, samtidig som forventet levealder øker. Endringer i spesialisthelsetjenesten har ført til flere polikliniske behandlinger og færre døgnopphold.

Jørgen Svalund og Julie Kjelvik

Figur 1. Spedbarnsdødelighet. Døde per 1 000 levendefødte (under 1 år). 1980-2003

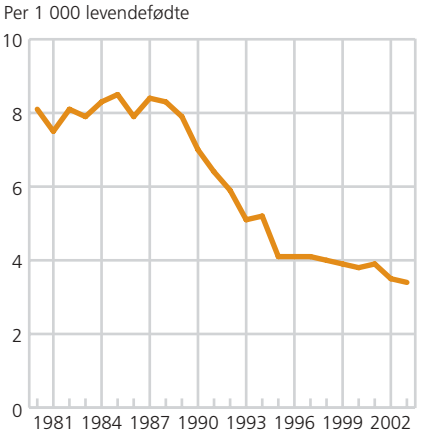

Kilde: Dødsårsaksstatistikk.

Dødeligheten i Norge har gått ned siden midten av 1970-tallet for alle aldersgrupper. Spedbarnsdødeligheten er redusert. På 1980-tallet døde om lag 8 promille første leveåret. I 2003 har dette sunket til 3,4 promille, de laveste andelene som noen gang har vært registrert i Norge.

Den viktigste årsaken til dette er reduksjonen i krybbedødtilfeller på mer enn 80 prosent siden toppåret 1988. Det har vært en mindre nedgang i dødeligheten for personer mellom ett og 40 år i siste tiårsperiode. Hele denne nedgangen i dødelighet kan tilskrives en nedgang i ulykkesdødeligheten. For de aller yngste har det også vært en nedgang i sykdomsdødeligheten. Flere lever altså gjennom barne- og ungdomsårene, sammenlignet med tidligere. Samtidig øker levealderen og flere blir eldre.

Økt forventet levealder

I 1900 kunne rundt 50 prosent vente å bli over 65 år med dødeligheten som ble observert rundt århundreskiftet, i 1980 var dette tallet steget til 80 prosent, mens andelen i 2003 var hele 88 prosent (Mamelund og Borgan 1996). Den forventede levealderen i 2003 er 77 år for nyfødte gutter og nesten 82 år for nyfødte jenter. Det er en økning på nesten fem år for menn og vel tre år for kvinner fra perioden 1976-1980. Den reduserte forskjellen mellom menn og kvinner i de senere år skyldes i hovedsak lavere hjerte-kar-dødelighet blant menn. I løpet av ti år er denne dødeligheten redusert med 30 prosent for menn og 25 prosent for kvinner. Nedgangen i dødeligheten av hjerte- og karsykdommer er fortsettelsen på en trend som begynte omkring 1970 for menn og ti år tidligere for kvinner. Den nedadgående trenden er nå brattere enn noen gang.

Den reduserte dødeligheten skyldes ikke bare fremveksten av helsevesenet. Mens forventet levealder ved fødsel økte med omtrent 25 år i det 20. århundret, antas det at høyst fem av disse årene skyldes medisinske tiltak (Bunker mfl. 1994). Økningen i forventet levealder skyldes både bedret ernæring, høyere levestandard og bedre arbeidsforhold. Gjennom dette ble dødsfall som skyldes infeksjoner og infeksjonssykdommer kraftig redusert (Mamelund og Borgan 1996: 17). Befolkningens helse er avhengig av økonomiske, sosiale og kulturelle forhold i samfunnet. Oppbygningen av den norske velferdsstaten, hvordan arbeidsliv og familieforhold er organisert i stort, påvirker samfunnsmedlemmenes helse. På samme måte vil kultur, gjennom matvaner, fritidsaktiviteter og andre livsstilsmønstre, virke inn på befolkningens helsetilstand (Elstad 2003).

Vesentlige sosiale forskjeller

Grupper med lav sosial posisjon i forhold til utdanningsnivå, yrkesklasse og inntekt har lavere forventet levealder enn grupper med høy sosial posisjon.

***Jørgen Svalund** er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (jorgen.svalund@ssb.no).*

***Julie Kjelvik** er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (julie.kjelvik@ssb.no)*

Menn i akademiske yrker og høyere funksjonærstillinger lever betydelig lengre enn menn i manuelle yrker, som fiskere og ufaglærte arbeidere. Menn som hadde eller har hatt et liv som fisker eller ufaglært kunne på slutten av det 20. århundret vente å leve i 74 år, mens tilsvarende levealder blant høyere funksjonærer var om lag 79 år. Forskjellene er mindre blant kvinner (Borgan 2004). Helsetilstanden forverres etter synkende sosial posisjon. Dette gjelder viktige helseindikatorer som dødelighet, kroniske lidelser og egenvurdert helsetilstand. Levekår, som arbeidsmiljø, boforhold, kosthold, helse og livsstil spiller sammen over tid, og skaper helsemessige ulikheter i befolkningen. På den andre siden virker befolkningens helse inn på velferdsstaten og organiseringen av for eksempel arbeidslivet, noe debatter om pensjonsalder og uføretrygd er eksempler på.

Vi lever lenger med sykdom

Den egenvurderte helsen har vært tilnærmet uforandret over lang tid. Tilbake til midten av 1980-tallet har andelen som sier de har meget god eller god helse holdt seg stabil på omkring 90 prosent blant ungdom og yngre voksne, 80 prosent blant voksne og nær 60 prosent blant eldre (Ramm 2002). Fra midten av 40-årene øker forekomsten av helseproblemer markert både for kvinner og menn. Flere rammes av til dels alvorlige sykdommer, og forekomsten av symptomer og helseplager i hverdagen øker. Om lag 8 prosent av voksne mellom 45 og 67 år, og rundt 14 prosent av de over 67 år har meget dårlig eller dårlig helse, etter eget utsagn.

Sammensetningen av sykdom i befolkingen, og hvilke sykdommer som "dominerer" sykdomsbildet endres som en følge av at vi lever lenger, og lever lenger *med* sykdommer.

Sykdomsgruppene som refereres i figur 2 er sammensatte og egner seg best til å identifisere forekomst av brede grupper av lidelser. Fra 1975 til 2002 har sykdommer i åndedrettet og muskel/skjelett økt mest i omfang. Uspesifiserte allergier (ina) ble i 1975 klassifisert som sykdom i hud eller underhud og i 2002 som sykdom i åndedrett. Veksten i åndedrettssykdommer er derfor ikke så stor som figuren antyder. Av samme grunn har det forekommet en faktisk vekst i andelen sykdommer i hud eller underhud. På den andre siden er det færre i 2002 enn i 1975 som oppgir at de har magesår med videre og sykdommer i urinveier eller kjønnsorgan.

Flest kvinner med muskel- og skjelettsykdom

Sykdommer med størst utbredelse i befolkningen er muskel- og skjelettsykdommer, hjerte- og karsykdommer og åndedrettssykdommer. Muskel- og skjelettlidelser omfatter rygglidelser, leddbetennelser, stivhet i ledd, beinskjørhet med videre, og forekomsten av slike lidelser øker med alderen. Samtidig er forekomsten blant kvinner vesentlig høyere enn blant menn. I 2002 hadde om lag 15 prosent i alderen 25-44 år og 34 prosent av personer mellom 45 og 66 år en muskel- og skjelettlidelse. Høyest forekomst er det blant middelaldrende som nærmer seg pensjonsalderen. Blant eldre synker forekomsten noe igjen.

Imidlertid forekommer bruddskader oftere blant eldre. De vanligste bruddene blant eldre er lårhalsbrudd, lårbensbrudd, underarmsbrudd og hoftebrudd. I mange tilfeller er årsaken til bruddene beinskjørhet. I underkant av 6 prosent av sykehusoppholdene blant personer over 80 år skyldtes lårbeinsbrudd i 2003.

Figur 2. Sykdomsutbredelse, utvalgte sykdomsgrupper. 1975 og 2002. Prosent av befolkningen 16 år og over[1]

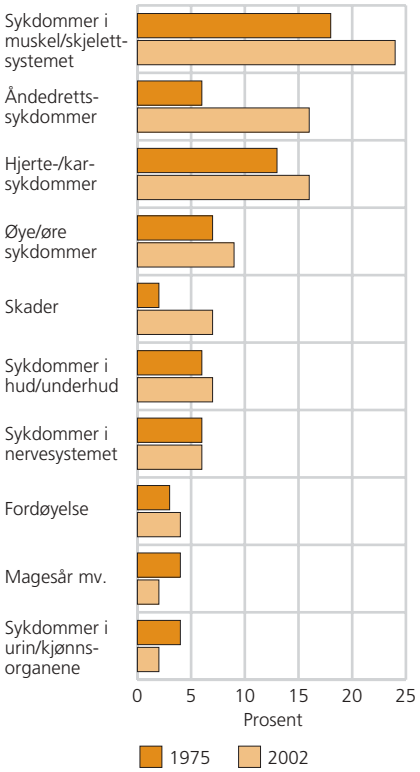

[1] Kodepraksis er endret fra 1975 til 2002. Uspesifiserte allergier (ina) ble klassifisert som sykdom i hud/underhud i 1975 og som åndedrettssykdom i 2002.

Kilde: Helseundersøkelsen 1975 og Levekårsundersøkelsen 2002.

Nedgang i hjerte- og kardødelighet blant eldre

Hjerte- og karsykdom er en stor gruppe lidelser som omfatter hypertensjon (høyt blodtrykk), ischemisk hjertesykdom som angina og hjerteinfarkt, samt andre karsykdommer i hjerne, arterier eller vener. I siste 20-årsperiode har forekomsten i voksenbefolkningen vært relativt stabil. Andelen med alvorlige diagnoser innenfor sykdomsgruppen hjerte- og karsykdom øker markert etter 40-årsalder. Hjerte- og karsykdom er årsak til om lag 15 prosent av innleggelsene av voksne på sykehus. Både blant menn og kvinner i alderen 70 til 90 år har det vært en sterk reduksjon i dødeligheten av hjerte- og karsykdommer siden 1970-tallet. Nedgangen er fortsettelsen på en trend som har vart lenge. For menn er den nedadgående trenden sterkere enn noen gang, mens nedgangen blant kvinner ser ut til å flate ut. Nedgangen har vært størst for menn og for de yngste blant de eldre. Nedgangen i hjerte- og kardødeligheten er årsak til hele den sterke dødelighetsnedgangen som er observert blant eldre de siste ti år. Blant kvinner mellom 70 og 80 år er det faktisk en mindre økning i dødeligheten blant alle andre årsaker sett under ett.

Økende krefthyppighet

Krefthyppigheten i befolkningen har økt betydelig siden 1970-tallet. I 1988 ble det registrert vel 17 000 nye tilfeller av kreft, mens nesten 22 500 nye tilfeller ble registrert i 2001. Utbredelsen av en del kreftsykdommer øker utover i livsløpet. Generelt har menn høyere krefthyppighet enn kvinner. I aldersintervallet mellom 25 og 54 år er imidlertid krefthyppigheten blant kvinner høyere. Den viktigste årsaken er at den hyppigste kreftformen blant kvinner, brystkreft, debuterer 15-20 år tidligere enn den hyppigste kreftformen blant menn, prostatakreft. I tillegg forekommer kreft i de kvinnelige kjønnsorganene hyppigere enn i mannlige i denne aldersgruppen, når vi ser bort fra prostatakreft. Menns oversykelighet av lungekreft er mer enn halvert i løpet av 1990-tallet. Forekomsten av nye lungekrefttilfeller har økt med 50 prosent blant middelaldrende kvinner, mens nivået har vært stabilt blant menn. Dette skyldes at kvinnene i lengre tid har hatt røykevaner på linje med menn.

Kreft er en sjelden sykdom blant barn og unge. Om lag 140 barn under 15 år fikk kreft årlig i perioden 1997-2001. De hyppigste kreftformene var leukemi (30 prosent) og svulst i hjernen eller annen del av nervesystemet (30 prosent). Også blant ungdom og yngre voksne er kreft en relativt sjelden sykdom. I 2001 fikk noe over 1 800 personer mellom 15 og 29 år en kreftdiagnose. Nær halvparten av krefttilfellene blant menn i denne aldersgruppen skyldtes kreft i testiklene. Bildet var mer sammensatt blant kvinnene. For kvinner i alderen 30-54 år er brystkreft den vanligste kreftformen.

Høy forekomst av allergi og åndedrettssykdom blant unge ...

Ulike typer funksjonssvikt, hjerte- og karsykdom, muskel- og skjelettsykdom, kreft og sykdommer i øye og øre har høyest forekomst i eldre befolkningsgrupper. Samtidig er det i yngre aldersgrupper en høy og økende forekomst av allergiske lidelser og åndedrettssykdommer. Dette er sykdommer som har økt relativt mye i omfang fra 1975 til 2002. 21 prosent i alderen 16-24 år hadde en sykdom i åndedrettsorganene i 2002, mot 16 prosent i befolkningen som helhet. Eldre har på sin side høy forekomst av KOLS (kronisk obstruktiv lungesykdom). Disse sykdommene er like vanlige blant kvinner som blant menn.

... og flere nedstemte og deprimerte, eller irritable og aggressive

Det er svært vanskelig å tallfeste psykiske lidelser, fordi antallet vil avhenge av hvilke kriterier som legges til grunn. Et skille som kan trekkes er mellom lettere psykiske lidelser som depresjon og angst, og tyngre psykiske lidelser som psykoser, hvor man opplever realitetsbrist, vrangforestillinger eller hallusinasjoner. Helse- og levekårsundersøkelsen 2002 viser at 10 prosent av den norske befolkningen mellom 16 og 79 år har psykiske helseproblemer (HSCL[1]-25-skåre over 1,75). Det omfatter 13 prosent kvinner og 8 prosent menn. Personer med høy utdanning har i mindre grad psykiske helseproblemer enn personer med lav utdanning, også i 2002.

Omfanget av symptomer som søvnproblemer, konsentrasjonsvansker, nedstemthet med videre gir en indikasjon på sinnsstemning og på personers psykiske helse. Kvinner har slike tilstander i et større omfang enn menn. I alt sier 5 prosent mellom 16 og 79 år at de har vært plaget av angst eller fobier siste tre måneder. Dette er plager som øker i omfang med alder. De over 67 år er imidlertid noe mindre plaget enn personer i alderen 45-66 år. I aldersgruppen 45-66 år oppgir rundt 10 prosent menn og 14 prosent kvinner at de har vært nedstemte eller deprimerte siste tre måneder i 2002. Unge (16-24 år) oppgir i økende grad slike tilstander. Høye andeler av de unge føler seg nedstemte og deprimerte, eller irritable og aggressive. Særlig gjelder dette unge enslige kvinner. Samtidig er forbruket av beroligende medisiner og medisiner mot depresjoner høyest i aldersgruppen 45 til 79 år.

Selvmordsraten er nedadgående. Hyppigheten av selvmord ble i perioden 1960 til 1988 mer enn fordoblet, for så å synke noe de senere år. I 2002 døde 494 av selvmord, fordelt på 362 menn og 132 kvinner. Det er en nedgang på 10 prosent fra 2001. En må helt tilbake til 1979 for å finne lavere tall.

Helsesvikt og varig sykdom vanligst blant kvinner

At mange opplever at helsen er god, betyr ikke nødvendigvis at det er en liten forekomst av varige sykdommer. Utbredelsen av varig sykdom og skader økte fra 1995 til 1998, men var tilnærmet stabil fra 1998 til 2002. Det generelle bildet for langvarige sykdommer er at forekomsten øker med økende alder, at den er høyere blant kvinner enn blant menn, og at det er mindre langvarig sykdom blant par enn blant de som lever alene. Unntakene er astma og allergiske sykdommer (sykdommer i åndedrettet), der forekomsten er høyere i yngre aldersgrupper enn i eldre.

Ikke flere som blir hemmet av sykdom

Flere i befolkningen har en varig sykdom. Det har ikke vært en tilsvarende økning i sykdom som oppleves som en begrensning i dagliglivet. I 1995 og i 1998 hadde 12 prosent en sykdom eller andre helseproblemer som påvirker hverdagen i høy grad. I 2002 rapporterte 9 prosent om slike problemer. En del av nedgangen skyldes at flere blant menn 80 år og over bedre mestrer sine varige helseproblemer i dagliglivet. Flere kvinner enn menn har langvarig sykdom, og kvinner har oftere enn menn sykdommer som påvirker hverdagen. Forskjellene er størst fra midten av 40-årene og frem mot pensjonsalderen. Her er forekomsten en del høyere blant kvinner. Andelen med langvarig sykdom, og som opplever den som svært eller ganske

Figur 3. Andel uten karieserfaring og gjennomsnittlig antall hull. 12- og 18-åringer. 1985-2003[1]

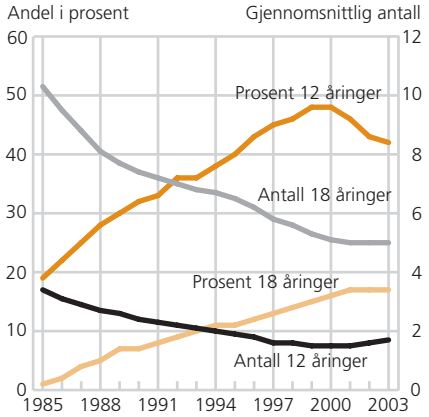

[1] Andel uten karieserfaring beregnes av totalt antall personer registrert/undersøkt i aldersgruppen, og gjennomsnittlig antall hull av antall personer registrert/undersøkt i aldersgruppen.

Kilde: Statens helsetilsyn 1985-2000 og Statistikk for tannhelsetjenesten 2001-2003.

hemmende i hverdagen, har gått ned fra 36 prosent i 1995 til 30 prosent i 2002. Kombinasjonen av svakt økende sykelighet og reduksjon i angitte sykdommers konsekvenser for hverdagen kan skyldes at tilstandene som ble angitt i 2002 er mindre belastende enn de som ble angitt som langvarig sykdom tidligere. Videre kan nye behandlingsmetoder og medisinering medføre at man lever bedre med sykdom i dag.

Eldre med helseplager har gjerne flere sykdommer eller plager. Mange har sykdom som de har levd med i mange år. Med økende alder øker andelen som har problemer med å bevege seg omkring, utføre daglige ærender eller å benytte offentlig transport. Det er flere kvinner enn menn som har problemer med førligheten, noe som henger sammen med at kvinner lever lenger enn menn, og at det er flere kvinner i høy alder. I aldersgruppen 67-79 år har 27 prosent nedsatt bevegelsesevne, det vil si at de ikke kan gå i trapper opp eller ned en etasje uten å hvile eller at de ikke kan gå en fem minutters tur i noenlunde raskt tempo. Samtidig har 16 prosent i denne aldersgruppen vansker med å bære fem kilo eller mer. Det er særlig mange kvinner som sier at de har vansker med å bære.

Bedring i tannhelsen

I de senere årene har det blitt uttrykt bekymring for barn og unges tannhelse, blant annet fordi forbruket av mineralvann, godteri og andre sukkerholdige varer har økt.

Tannhelsen, sett i forhold til andelen som aldri har hatt hull og i forhold til gjennomsnittlig antall hull blant barn og ungdom, er klart bedret fra 1985 og frem til i dag. Figur 3 tyder imidlertid på at forbedringen i tannhelsen blant barn og ungdom som var registrert eller undersøkt av den offentlige tannhelsetjenesten, stoppet opp mot slutten av 1990-tallet. I perioden er innkallingsintervallene endret. Pasienter med god tannhelse innkalles sjeldnere, mens det er nærliggende å anta at de som har dårlig tannhelse innkalles like ofte. De som registreres eller undersøkes hos tannlegen kan dermed være valgt ut på en annen måte enn tidligere. Av den grunn øker antallet hull blant de som er under tilsyn av offentlig tannlege, uten at vi av den grunn kan slutte at tannhelsen blant barn og ungdom ikke lenger bedres. Samtidig kan utviklingen ha sammenheng med endringer i befolkningssammensetningen. Enkelte undersøkelser og erfaring tyder på at barn med ikke-vestlig bakgrunn har høyere kariesforekomst (Statens helsetilsyn 2001: 7). Endelig er det mulig at økt bruk av sukker kan ha stoppet utviklingen fra midten av 1990-tallet.

Helsevesenet "produserer" sykdom

På samme måte som arbeidsliv, økonomiske og sosiale forhold virker inn på den enkeltes helse, henger den enkeltes opplevelse og rapportering av sykdom sammen med samfunnets organisering av helsevesenet. Utviklingen i helsevesenet har medført at det kan behandle et videre spekter av helserelaterte tilstander og "sykdom" enn tidligere. Plager som tidligere var regnet som utenfor sykdomsbegrepet behandles nå av helsevesenet. På sett og vis produserer helsevesenet "sykdom" gjennom sin evne til å behandle stadig nye tilstander (Elstad 2003: 245). Delvis lever vi lenger *med* helseplager, og har kontakt med helsevesenet av den grunn. Delvis har fremgang innenfor medisin ført til at folkehelsen er bedret. Tall fra levekårsundersøkelsene viser at flere har vært hos primærlege med egen sykdom i 2002 sammenlignet

Primærlegetjenesten og fastlegeordningen

I 1997 vedtok Stortinget å innføre en landsomfattende fastlegeordning (FLO). Ordningen ble innført 1. juni 2001. FLO innebærer at alle med folkeregistrert adresse i Norge gis rett til å være registrert på en liste hos en fast allmennlege. Før FLO ble innført fikk hele befolkningen tilsendt et skjema for legevalg. På skjemaet hadde den enkelte mulighet til å fylle inn en prioritert liste på inntil tre leger, samt å angi hvor mange år vedkommende eventuelt hadde benyttet førstevalget sitt som fast allmennlege. Ansiennitet hos legen på førstevalg var det viktigste kriterium for legetildeling i den administrative fordelingsrutinen som Rikstrygdeverket benyttet til å fordele den norske befolkningen på fastlegenes lister.

med 1998. Videre har antallet opphold ved somatiske sykehus økt gjennom hele 1990-tallet.

De offentlige helsetjenestene i Norge har en *hierarkisk* oppbygning. Primærlegetjenesten, fastleger og andre allmennleger, tilbyr generelle tjenester. Primærlegetjenesten har en lav terskel, der den enkelte kan benytte seg av tjenesten ut fra eget ønske. Legene i primærlegetjenestene fungerer også som portvakter, og regulerer tilgangen til mer spesialisert behandling i behandlingshierarkiet. Disse mer spesialiserte tjenestene finnes på sykehus og institusjoner innenfor somatisk og psykisk helsevern, ambulansetjeneste og privatpraktiserende spesialister med driftsavtale (spesialisthelsetjenesten). Både primærlegetjenesten og spesialisthelsetjenesten har vært gjenstand for store endringsprosesser de senere år.

Flere har fått fast lege

I valg av fastlege ved innføringen av FLO la de fleste vekt på å få beholde en lege de kjente fra før, mens en del var opptatt av praktiske hensyn som ventetid og tilgjengelighet. Et flertall av den norske befolkningen hadde fast lege før reformen, og de fortsatte dette forholdet også etterpå. For disse hadde FLO liten betydning (Finnvold, Lurås og Paulsen 2003). Mens 28 prosent var uten fast lege i 2001, er dette redusert til i underkant av 5 prosent i 2003. Spesielt har dette endret seg i kommuner som baserer primærlegetjenestene på fastlønnede leger og turnuskandidater (Finnvold og Svalund 2004).

Etter 2000 har det vært en relativt stor vekst i antall årsverk i kommunelegetjenesten, noe som også har bidratt til disse endringene. Samtidig som flere har fått en fast lege, er det også flere som bytter sin faste lege i 2003, sammenlignet med i 2001. Hovedgrunnen er at deres faste lege hadde sluttet. Selv om innbyggerne i kommuner med ustabilt legetilbud i større grad enn tidligere har en fast lege, opplever de oftere ufrivillige bytter av sin fastlege, og oftere at de må ha kontakt med leger som ikke er deres egen. Dette betyr at myndighetenes ønske om økt kontinuitet i lege-pasientrelasjonene i liten grad er oppnådd i slike kommuner.

I de senere tiår har kapasiteten i spesialisthelsetjenestene økt jevnt, noe som øker primærlegenes mulighet til å henvise pasienter videre. Mens 41 prosent av de som hadde vært hos primærlege siste tolv måneder i 2001 ble henvist videre, gjaldt dette 46 prosent i 2003 (Finnvold mfl. 2004). Spesielt har økningen i henvisningsraten kommet i sentrale områder, hvor grupper av befolkningen som tidligere hadde ustabil legetilknytning oftere enn før henvises videre i helsetjenestehierarkiet. Samtidig viser Levekårsundersøkelsen 2002 at den enkeltes bruk av retten til fritt sykehusvalg, som ble innført i 2001, henger sammen med sosial bakgrunn. Personer med høy utdanning vurderer i større grad muligheten for å velge sykehus selv (Godager og Iversen 2004).

Figur 4. Årsverk av leger innenfor kommunehelsetjenesten per 10 000 innbyggere. 1987-2003[1]

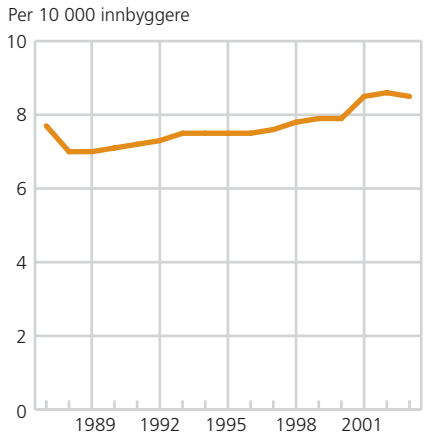

[1] Årsverk i institusjoner for eldre er ikke medregnet. Tallene for 2003 er foreløpige.

Kilde: Statistikk for kommunehelsetjenesten.

Spesialisthelsetjenesten

Fra 1. januar 2002 overtok staten ansvaret for spesialisthelsetjenestene, og organiserte disse som helseforetak (HF) under fem regionale helseforetak (RHF). Staten overtok eierskapet av de fylkeskommunale sykehusene og institusjonene, mens (regionale) helseforetak (HF/RHF) inngikk driftsavtaler med en del sykehus og institusjoner eid av stiftelser. Viktige målsettinger med reformen var blant annet å korte ned pasientenes ventetid og øke effektiviteten.

Figur 5. Lege- og sykepleierårsverk i somatiske sykehus, per 1 000 innbyggere. 1980-2003[1]

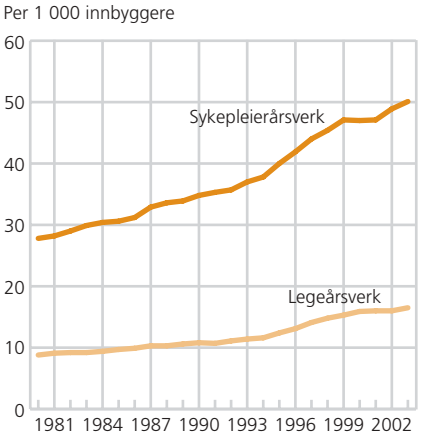

[1] Tallene for 2003 er foreløpige.
Kilde: Spesialisthelsetjenesten.

Figur 6. Antall utskrivinger i psykiatriske institusjoner per 1 000 innbyggere. 1980 - 2003[1]

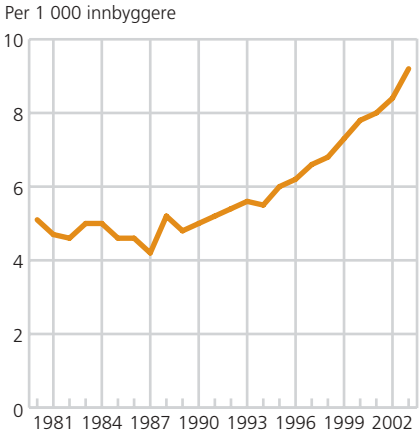

[1] Tallene for 2003 er foreløpige.
Kilde: Spesialisthelsetjenesten.

Somatiske sykehus: Flere og kortere opphold

I de senere årene har kapasiteten i form av årsverk, økt betraktelig i spesialisthelsetjenesten. Antallet legeårsverk per 1 000 innbyggere er fordoblet i de somatiske sykehusene fra 1980 og frem til i dag. Samtidig har antallet sykepleierårsverk økt.

Det totale antall sengeplasser (heldøgnsplasser) er redusert fra 16 040 i 1990 til 14 250 i 2003 (foreløpig tall). Samtidig har antall sykehusopphold økt mer blant de som er 40 år og eldre enn blant yngre fra 1999 til 2003. De som er 70 år og eldre står for nærmere en tredjedel av oppholdene ved norske sykehus. Oppholdene ved norske sykehus er blitt flere, men har kortere varighet. Ny teknologi og nye behandlingsformer har også åpnet for større grad av dagbehandling. Innføringen av innsatsstyrt finansiering (ISF) i 1997 bidro til denne utviklingen.

Hjerte- og karlidelser, kreft, skader og forgiftninger er de vanligste årsakene til heldøgnsopphold, og har i en årrekke utgjort om lag henholdsvis 15, 11 og 10 prosent av hoveddiagnosene. Både blant de yngre eldre og de eldste eldre er andelen kvinner med store helseproblemer vesentlig høyere enn for menn.

Psykisk helsevern: Satsing på barn og unge

I de senere år har det vært et politisk ønske å satse på psykisk helsevern og å bedre behandlingstilbudet, noe som blant annet har kommet til uttrykk i "Opptrappingsplanen for psykisk helse" (St.prp. nr 63, 1997-98). Staten har i forbindelse med planen øremerket midler til psykisk helsevern, noe som er med på å forklare stigningen i lege- og sykepleierårsverk i de psykiatriske institusjonene.

Tallet på døgnplasser i voksenpsykiatriske sykehus og institusjoner er kraftig redusert de siste ti-femten årene. Fra 1990 til 2003 har mer enn hver tredje døgnplass i slike sykehus og institusjoner blitt nedlagt. Samtidig har antallet døgnplasser innenfor psykisk helsevern for barn og ungdom økt fra 266 i 1990 til 336 (foreløpig tall) i 2003. Antallet årsverk øker relativt sett kraftigere i psykisk helsevern for barn og ungdom enn i slikt helsevern for voksne, og det årlige antallet polikliniske konsultasjoner i psykisk helsevern for barn og ungdom har økt med over 84 prosent fra 1998 og frem til i dag.

Liggetiden på sykehus og institusjoner innenfor psykisk helsevern har blitt vesentlig redusert fra 1980 til 2003, fra gjennomsnittlig 191 oppholdsdøgn per utskriving i 1980 til 43 døgn per utskriving i 2003. Reduksjonen kommer delvis av en ønsket dreining i behandlingstilbudet i retning av mer poliklinisk behandling. Slike polikliniske konsultasjoner er mer enn doblet, fra 92 per 1 000 innbyggere i 1990 til 215 per 1 000 innbyggere i 2003. Det har de senere år vært et mål at institusjonene skal yte aktiv behandling, og ikke være et varig bosted for langtidspasienter. Et resultat er at flere enn tidligere blir utskrevet fra psykiatriske institusjoner.

Økte kostnader til helsevesenet

Bruk av helsetjenester på grunn av sykdom, grad av uførepensjonering i befolkningen og lignende påvirker fordelingen av økonomiske midler i samfunnet. På første del av 1990-tallet utgjorde helseutgiftene om lag 8 prosent av bruttonasjonalproduktet (BNP). Foreløpige tall for 2003 viser at helseutgiftene utgjorde over 9 prosent av BNP. Hovedårsaken er at BNP og helseutgiftene vokste i ulik takt. Mens BNP hadde en økning på 2,1 prosent fra 2002 til 2003, økte helseutgiftene med 7 prosent i samme periode. Andelen helseutgifter av BNP er svært avhengig av prisene på olje og gass, noe som avspeiles i andelen for 2000. Prisene på olje og gass ga da en høy BNP og reduserte helseutgiftenes andel av BNP. Andelen helseutgifter sett i forhold til BNP for Fastlands-Norge er noe mer stabil, men viser en årlig økning.

En økning registreres også for totale helseutgifter per innbygger: I 1990 var offentlige og private utgifter til helseformål vel 13 000 kroner per innbygger. I 2003 var nivået steget til nesten 20 000 kroner per innbygger. Utgiftene er målt i faste 1990-priser, noe som betyr at de er korrigert for lønns- og prisvekst.

Helseutgiftene har vist en relativ stabil vekst, noe som tyder på at helse har vært et politisk prioritert område. Mens utgiftene til helse utgjorde 13 prosent av de totale offentlige utgiftene i 1990, viser foreløpige tall for 2003 at 17 prosent av de offentlige utgiftene gikk til helseformål. Økningen må ses i sammenheng med at flere handlingsplaner på området er iverksatt de senere årene. På 1990-tallet var det blant annet flere satsinger på eldre og helse, opptrappingsplanen for psykisk helse 1999-2006 og Nasjonal kreftplan 1999-2003. I tillegg har sykehusreformen og fastlegeordningen blitt iverksatt. Med rusreformene, hvor staten gjennom helseforetakene fra 2004 overtok eierskap og driftsansvar for den delen av rustiltakene som tidligere var fylkeskommunal, ble en rekke tidligere sosialtjenester omdefinert til spesialiserte helsetjenester. Med det er nok en reform på vei til å bli gjennomført, og det er lite som tyder på at om-rådet helse får lavere politisk prioritet i årene som kommer.

[1] Et internasjonalt måleinstrument for angst og depresjoner. Hopkins Symptom Check List (HSCL) indeks består av 25 spørsmål i et spørreskjema, i dette tilfellet Levekårsundersøkelsene.

Referanser

Borgan, Jens-Kristian (2004): Prester og fysioterapeuter lever lengst, *Samfunnsspeilet* 3, 2004. Statistisk sentralbyrå.

Bunker, John. P., Frazier, Howard. S. og Mosteller, Fredrick (1994): "Improving health. Measuring effects of medical care". *Millbank Quarterly*, 72: 225-258.

Elstad, Jon Ivar (2003): "Helse i Norge ved årtusenskiftet". Frønes, Ivar og Lise Kjølsrød (red.): *Det norske samfunn*, 4. utgave, Oslo: Gyldendal Akademisk.

Finnvold, Jon Erik, Hilde Lurås og Bård Paulsen (2003): Fastlegeordningen: De fleste fikk den de ville ha, *Samfunnsspeilet*, 2, 2003, Statistisk sentralbyrå.

Finnvold, Jon Erik og Jørgen Svalund (2004): Kontinuitet mellom lege og pasient: Blanda resultat av fastlegereforma, *Samfunnsspeilet*, 2, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Finnvold, Jon Erik, Jørgen Svalund og Bård Paulsen (2004): *Etter innføring av fastlegeordning – brukervurderinger av allmennlegetjenesten*, Rapport under utgivelse, Statistisk sentralbyrå.

Godager, Geir og Tor Iversen (2004): Hvem bruker retten til fritt sykehusvalg?: Resultater fra fritt sykehusvalg 2002, *Økonomisk forum* nr. 4/5: 49-56.

Mamelund, Svenn-Erik. og Jens-Kristian Borgan (1996): *Kohort- og periodedødelighet i Norge 1846-1994*, Rapporter 96/9, Statistisk sentralbyrå.

Ramm, Jorun (2003): Helse, *Samfunnsspeilet*, 4, 2003, Statistisk sentralbyrå.

Statens helsetilsyn (2001): *Tannhelsetjenesten i Norge: Årsmelding 1999-2000*, Oslo, Statens helsetilsyn.

St.prp. nr 63 (1997-98): Innstilling fra sosialkomiteen om opptrappingsplan for psykisk helse 1999-2006, Oslo, Komitéen.

Pleie- og omsorgstjenester

Antallet institusjonsbeboere har sunket svakt de siste årene, mens stadig flere mottar hjemmebaserte tjenester. Ettersom stadig flere plasser i aldershjem har blitt nedlagt, har den gjennomsnittlige pleietyngden per tjenestemottaker både i institusjon og i hjemmesykepleie økt.

Dag R. Abrahamsen

"Handlingsplanen for eldreomsorgen" tok til å gjelde fra 1998. I utgangspunktet skulle den vare i fire år, men er blitt forlenget til 2007. Dermed får kommuner som er forsinket med utbygging av institusjoner eller omsorgsboliger, anledning til å fullføre utbyggingen. Handlingsplanen har forsterket en allerede begynnende tendens til at tjenestene mottas i eget hjem eller omsorgsbolig framfor på institusjon. Det er spesielt aldershjemmene som har blitt færre; antall plasser i aldershjem har blitt mer enn halvert siden 1997. Samtidig har tallet på mottakere av hjemmesykepleie steget med over 40 prosent. Både for institusjoner og hjemmetjenester har det altså i perioden skjedd en kraftig forskyvning i retning av de mer helserettede tjenestene.

Dersom en ser på antall mottakere av pleie- og omsorgstjenester totalt, det vil si summen av beboere på institusjon og mottakere av hjemmetjenester, er økningen kun på 5 prosent i perioden. Dette er sammenfallende med økningen i folketallet. Aldersmessig er det imidlertid store strukturelle endringer på flere felter. Mens tallet på innbyggere under 67 år har steget med 5 prosent fra 1997 til 2003, har samme gruppe hatt en økning på 15 prosent i institusjon. Blant den yngste gruppen av hjemmetjenestemottakere har det vært en økning på nærmere 40 prosent i samme periode.

I gruppen mellom 67 og 79 år har både beboere på institusjon og mottakere av hjemmetjenester gått ned med rundt 15 prosent. Dette henger til en viss grad sammen med en reduksjon på 10 prosent i befolkningen som faller i denne aldersgruppen. Samtidig kan bedret helse ha redusert behovet for pleie- og omsorgstjenester. I den eldste aldersgruppen, det vil si de som er 80 år og eldre, har det vært en økning i folketallet på 13 prosent siden 1997. Likevel har tallet på beboere i institusjon holdt seg stabilt. For mottakere av hjemmetjenester har det derimot vært en økning som tilsvarer befolkningsveksten i denne gruppen.

På slutten av 1980-tallet var det nærmere 50 000 institusjonsplasser, mens tallet nå ser ut til å ha stabilisert seg på i overkant av 40 000 plasser. De aller fleste av disse plassene er sykehjemsplasser. Fra 1997 til 2003 har andelen sykehjemsplasser gått fra 77 til 90 prosent, mens andelen aldershjemsplasser har gått fra 20 til 9 prosent. Antall plasser i andre heldøgnsinstitusjoner etter sosialtjenesteloven (utenom barneboliger og avlastningsinstitusjoner) er nå på noen få hundre.

Nedbyggingen av aldershjemmene har også bidratt til at andelen ensengsrom i institusjonene i samme periode har økt fra 83 til 91 prosent.

***Dag R. Abrahamsen** er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk (dra@ssb.no).*

Økende pleietyngde

Som et resultat av at institusjonene i større grad har blitt forbeholdt de sykeste, har den gjennomsnittlige pleietyngden per tjenestemottaker økt både for institusjoner og for hjemmesykepleien. Dette gjenspeiles i ressursinnsatsen per bruker:

Det har vært en klar økning i personellinnsatsen målt i forhold til antall brukere, særlig i første del av 1990-tallet. Økningen i årsverk per bruker ser nå ut til å flate ut. Fra og med 2002 er årsverksstatistikken basert på Rikstrygdeverkets Arbeidstakerregister. Her inkluderes alle avtalte årsverk, også for vikarer. I 2003 ble det registrert 114 000 årsverk innen pleie- og omsorgstjenestene. Dette tilsvarer 0,56 årsverk per tjenestemottaker og 189 årsverk per 1 000 innbyggere over 67 år.

Pleie- og omsorgstjenestene er den største utgiftsposten i de fleste kommuner. På landsbasis utgjør denne sektoren 1/3 av totale kommunale netto driftsutgifter. Siden øremerkede midler ble fjernet i 2002, har kommunenes egne utgifter til pleie og omsorg i mange tilfelle steget, idet de fleste tjenester som tilbys er lovpålagte.

Tilpassede hjemmeløsninger

Tidligere satset en på institusjoner for en større andel pleietrengende, der de med middels pleiebehov hadde plass på aldershjem. Fra 1990-tallet har det skjedd en omfattende nedbygging av aldershjemmene, kombinert med en mindre økning i antall sykehjemsplasser. Aldershjemmene har blitt erstattet av omsorgsboliger, eller et tilbud om å bo hjemme så lenge som mulig med omfattende – gjerne heldøgns –hjemmetjenester og bedre tekniske hjelpemidler. Mens det var nærmere 11 000 plasser i aldershjem i 1994, er dette tallet redusert til under 4 000 plasser i 2003.

Dette er en utvikling som er ønsket fra statlig hold, forutsatt at den enkelte pleietrengende får et tilstrekkelig tilbud som hjemmeboende. Det er nå rundt 50 000 kommunale boliger til pleie- og omsorgsformål. Av disse er i overkant av 40 prosent tilrettelagte omsorgsboliger med oppstartingstilskudd fra Husbanken. Denne utviklingen har skjedd samtidig med en sterk økning i antall mottakere av hjemmesykepleie, fra rundt 75 000 i begynnelsen av 1990-årene til drøyt 100 000 i 2003.

Flere mottakere av hjemmesykepleie, færre mottakere av praktisk bistand

Hjemmetjenester inkluderer både hjemmesykepleie og praktisk bistand. Praktisk bistand kan være ulike former for hjemmehjelp eller tiltak - som for eksempel brukerstyrt personlig assistent. Antall brukere er i ferd med å flate ut, og hadde sågar en liten reduksjon fra 2002 til 2003, til i overkant av 160 000. Mens antall mottakere av hjemmesykepleie har økt, har det vært en reduksjon i antallet som kun mottar praktisk bistand. Dette kan særlig dreie seg om ikke-lovpålagte tjenester. Mens hjemmesykepleie og den mest nødvendige praktiske bistand er gratis for mottaker, tar kommunene seg stadig bedre betalt for praktisk bistand som rengjøring, matombringing og trygghetsalarm. Utviklingen kan skyldes at handlingsplanen nærmer seg sin avslutning, og at øremerkingen av tilskudd til pleie og omsorg ble avviklet i 2002.[1]

Endringer i aldersfordelingen for hjemmetjenestemottakere

Det har vært endringer både i aldersfordelingen blant brukerne av hjemmetjenester og i andelen av befolkningen som mottar slike tjenester. Personer under 67 år utgjorde 17 prosent av hjemmetjenestebrukerne i 1992 og 27 prosent i 2003. Tilsvarende ble andelen brukere mellom 67 og 79 år redusert fra 36 prosent i 1992 til 25 prosent i 2003, mens andelen brukere over 80 år har holdt seg på i underkant av 50 prosent. Sett i forhold til befolkningen, har også andelen brukere økt blant de under 67 år. Mens 7 promille av befolkningen i denne aldersgruppen mottok hjemmetjenester i 1992, har det vært en økning i andelen til 11 promille i 2003. Økningen skyldes særlig HVPU-reformen, som overførte ansvaret for de psykisk utviklingshemmede fra fylkene til kommunene, og satsning på hjemmetjenester framfor institusjon. Dessuten har også Opptrappingsplanen for psykisk helse medvirket til at pleie- og omsorgssektoren er tilført betydelige midler (jamfør plantallene for perioden 1999-2006). Andelen har for øvrig holdt seg rundt 11 prosent for de mellom 67 og 79 år, og i underkant av 40 prosent for de aller eldste.

[1] For lite datagrunnlag på 2-3 år til å kunne antyde en utvikling.

Utdanning

Barnehagedekningen øker, og dermed går stadig større andel av barna mellom 1 og 5 år i barnehage. Størst er økningen av barn i private barnehager. Bruken av heldagsplass i barnehagen øker også. Utdanningsnivået i befolkningen øker. Stadig flere kvinner er i høyere utdanning, selv om de velger tradisjonelle kvinnefagfelt. Flere kvinner enn menn har høyere utdanning i Norge, men flest menn har lang høyere utdanning. Stadig større andel av innvandrerne er under utdanning.

Elisabeth Falnes-Dalheim

Stadig bedre barnehagedekning, spesielt for 3-5-åringer

Fra 1980 til 2003 har barnehagedekningen for barn fra 1 til 5 år gått fra 19 til 69 prosent. Dekningsgrad vil si antall barn i barnehage i prosent av alle barn i en bestemt aldersgruppe. De som ikke søker plass blir ikke holdt utenfor, slik at økningen i dekningsgrad også er et uttrykk for at etterspørselen etter barnehageplasser har økt. Barn i åpen barnehage er ikke med i disse beregningene.

Barnehagedekningen for barn 1-2 år er nå oppe i 44 prosent. Til sammenligning var barnehagedekningen for 1-2-åringene i 1980 helt nede i 7 prosent. Den beste barnehagedekningen finner vi i aldersgruppen 3-5 år, her har barnehagedekningen økt hele 58 prosentpoeng (fra 27 til 85 prosent). Fra 2002 til 2003 var det flest 3-5-åringer som fikk nye barnehageplasser. Antall plasser for 3-5-åringene økte med vel 4 100, mens antall småbarnsplasser for barn under 3 år økte med vel 2 500.

Fra 2002 til 2003 økte dekningsgraden for alle alderstrinnene i hovedmålgruppen (1-5-år). Størst økning var det for 1-åringene, hvor dekningsgraden lå på vel 33 prosent. Størst dekningsgrad hadde 5-åringer, med 89 prosent. Dekningsgraden for barn under ett år har vært stabil på vel 2 prosent.

Figur 1. Barnehagedekning fra 1980 til 2003

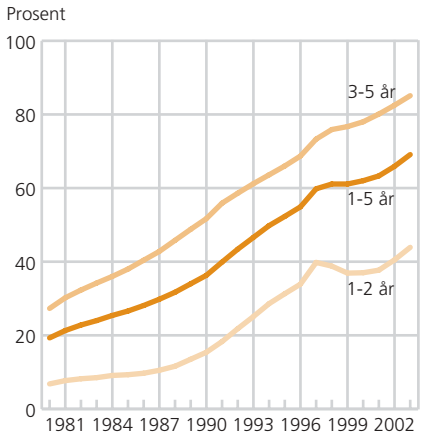

Kilde: Barnehagestatistikk.

Størst økning av barn i private barnehager

Av nærmere 205 200 barn med barnehageplass var om lag 60 prosent i offentlig barnehage ved utgangen av 2003. Totalt var det en økning fra 2002 til 2003 på over 6 900 barn, hvor de private sto for 65 prosent av økningen.

Andelen private barnehager har variert i perioden 1980 til 2003, den var lavest i 1988, og høyest i 1997. I 2003 er andelen private barnehager 51 prosent.

I alt hadde 205 172 barn i alderen 0-6 år plass i barnehage per 15. desember 2003. Dette var en økning på 3,5 prosent i forhold til 2002. I tillegg fikk vel 6 700 et tilbud i åpen barnehage. I alt hadde derfor nærmere 211 900 barn et barnehagetilbud. 86 530 barn hadde plass i private barnehager, mens 118 600 hadde plass i offentlige barnehager. De private barnehagene sto dermed for 42 prosent av det totale barnehagetilbudet.

Økt bruk av heltidsplasser

Antall barn med heltidsplasser, det vil si med oppholdstid på 33 timer eller mer per uke, økte med vel 10 000 til over 142 000 fra 2002 til 2003, mens det ble 3 100 færre deltidsplasser. På landsbasis var 69 prosent av

***Elisabeth Falnes-Dalheim** er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for bedriftsregister (eld@ssb.no).*

barnehageplassene heltidsplasser. Høyest andel heltidsplasser hadde både Svalbard og Oslo med omkring 90 prosent. Lavest andel heltidsplasser hadde Oppland med 46 prosent, men også dette var en økning på nærmere 4 prosentpoeng fra 2002.

Kontantstøtte

Barn med kontantstøtte i prosent av 1- og 2-åringer i befolkningen har sunket hvert år siden 1999. For 1-åringene var andelen i 2003 likevel helt oppe i 73 prosent, og for 2-åringene 63 prosent. 2-åringer med kontantstøtte i prosent av 2-åringer i befolkningen har sunket mer enn tilsvarende for 1-åringer. Mange som venter på å få plass til barnet sitt i barnehage har rett til kontantstøtte mens de venter på plass. Så noe av forklaringen for nedgang i bruk av kontantstøtte kan ligge i at barnehagedekningen stadig blir bedre.

En av tre ansatte med førskolelærerutdanning

Ved utgangen av 2003 var det vel 58 400 ansatte som til sammen utførte nærmere 44 400 årsverk i barnehagene. Dette var en økning i ansatte på over 4 prosent fra året før. Andel ansatte med førskolelærerutdanning økte fra 32 prosent i 2002 til i overkant av 33 prosent i 2003. I 2003 har 91 prosent av styrerne/pedagogiske lederne i barnehagene godkjent førskoleutdanning, den samme andelen som i 1980.

Antall barn per årsverk i private og offentlige barnehager nærmer seg hverandre, med henholdsvis 4,9 og 4,4 i 2003. I 1985 var forskjellen mye større, da var det 8,8 barn per årsverk i private barnehager og 5,1 barn per årsverk i offentlige barnehager.

Foreldrene betalte en firedel

Driften av de kommunale barnehagene finansieres gjennom statsstøtte, kommunale driftsmidler og foreldrebetaling. Ifølge nye tall for regnskapsåret 2003 utgjorde foreldrebetalingen for de kommunale barnehagene på landsbasis (eksklusive Oslo) 26,5 prosent av de totale korrigerte brutto driftsutgiftene, noe som er en reduksjon på 1,5 prosentpoeng fra 2002. For Oslo utgjorde foreldrebetalingen vel 24 prosent.

Stabil deltakelse i SFO

I år som i fjor deltar 68 prosent av elvene i første klasse i skolefritidsordningen og 64 prosent av elevene i andre klasse. Ser vi nærmere på fordelingen, deltar omtrent halvparten av tredjeklassingene i skolefritidsordningen, mens bare 28 prosent av fjerdeklassingene deltar i skolefritidsordningen og fremdeles under 1 prosent av elever i femte til sjuende klasse.

Stadig stigende utdanningsnivå

Utdanningsnivået stiger stadig i Norge, og antall personer som har grunnskole som høyeste fullførte utdanning synker for hvert år. I 2002 har vi den laveste andelen personer med så kort skolegang som høyeste utdanning noensinne: 20 prosent av befolkningen. Til sammenligning var det i 1980 44 prosent som hadde grunnskole som høyeste fullførte utdanning. Kvinner utgjorde i 2002 flertallet av dem med bare grunnskole – nær 23 prosent av kvinnene og 18 prosent av mennene hadde dette utdanningsnivået.

Det har vært flere kvinner enn menn med kort høyere utdanning som høyeste utdanningsnivå siden 1985. Det året var det 9,9 prosent menn og

10,2 prosent kvinner med utdanning på dette nivået. I 2002 hadde i underkant av 16 prosent av mennene dette utdanningsnivået, og vel 20 prosent av kvinnene.

Hedmark, Finnmark og Nordland har størst andel innbyggere med grunnskole som høyeste fullførte utdanning – mellom 26 og 27 prosent. Oslo og Akershus har lavest andel innbyggere som kun har fullført grunnskole. Oslo og Akershus har også flest personer med lang høyere utdanning. Oslo er det eneste fylket hvor over 10 prosent av innbyggerne har slik utdanning. Det er imidlertid viktig å påpeke at Oslo og Akershus har den høyeste andelen med uoppgitt eller ingen fullført utdanning, og at disse er holdt utenfor. De geografiske variasjonene ser ut til å være relativt stabile.

Flest kvinner med høy utdanning

Flere kvinner enn menn hadde utdanning på universitets- eller høgskolenivå i 2002. Kun fire av fylkene hadde flertall av menn med høyere utdanning. Flere kvinner enn menn har universitets- eller høgskoleutdanning inntil fire år, 19 prosent av kvinnene mot 15 prosent av mennene. I 1980 lå denne andelen på nesten 9 prosent både for kvinner og menn. Fremdeles har flest menn lengre høyere utdanning. I 1980 hadde 2,4 prosent av befolkningen utdanning på universitets- eller høgskolenivå over fire år, 4 prosent av mennene og nesten 1 prosent av kvinnene. I 2002 har 3 prosent av kvinnene og nesten 7 prosent av mennene slik utdanning, mens gjennomsnittet nå nærmer seg 5 prosent. Derimot er kvinnene nå i flertall blant dem som har fullført en utdanning ved universiteter eller høgskoler – alle nivåene sett under ett.

På landsbasis har nærmere 24 prosent av kvinnene høyere utdanning, og om lag 23 prosent av mennene. I 2002 var det kun fire fylker hvor menn hadde høyere utdanning enn kvinner, henholdsvis Oslo, Akershus, Buskerud og Vestfold. I de resterende 15 fylkene hadde kvinner høyere utdanning enn menn. Størst forskjell i utdanningsnivået mellom kvinner og menn var det i Finnmark, Nord-Trøndelag og Sogn og Fjordane. I Finnmark hadde over 6 prosentpoeng flere kvinner enn menn høyere utdanning. I Nord-Trøndelag og Sogn og Fjordane var forskjellen i overkant av 4 prosentpoeng i kvinnenes favør.

Få eldre kvinner med lang høyere utdanning

Ettersom det er blitt mer og mer vanlig for kvinner å ta høyere utdanning i de senere år, vil de største forskjellene i utdanningsnivået mellom kvinner og menn være i de eldste aldersgruppene. Under 1 prosent av kvinnene i alderen 67 år og eldre har lang (over 4 år) universitets- eller høgskoleutdanning. Tilsvarende tall for menn i denne aldersgruppen er over 5 prosent. Over 6 prosentpoeng flere menn enn kvinner i alderen 50-59 år har lang høyere utdanning. I aldersgruppen 25-29 år er det 14 prosentpoeng flere kvinner enn menn som har en universitets- eller høgskoleutdanning på inntil fire år. Aldersgruppen med høyest andel av menn med lang høyere utdanning er i alderen 50-59 år, mens for kvinner er det i aldersgruppen 30-39 år vi finner flest med tilsvarende utdanning.

12 000 flere med doktorgradsutdanning i 2002 enn i 1970

I 1970 var det om lag 1 200 personer registrert bosatt i Norge som hadde doktorgrad som høyeste fullførte utdanning, 7 prosent av dem var kvinner. I 2002 var det nærmere 13 200 av alle bosatte i Norge som hadde avlagt

doktorgrad , og da var hver fjerde av disse kvinner. I 1979 hadde totalt 0,1 prosent av befolkningen doktorgrad, i 2002 var andelen 0,4 prosent. Forklaringen på den sterke økningen i antall med doktorgrad som høyeste fullførte utdanning i 1990 og 1999, skyldes at Statistisk sentralbyrå innhentet opplysninger om fullførte utdanninger i utlandet på skjema i 1990 og 1999 i forbindelse med folke- og boligtellingene.

29 prosent direkte fra videregående til høyere utdanning

I 1993 ble det for første gang relativt flere kvinner enn menn som hadde fullført videregående med studiekompetanse, og som var i høyere utdanning høsten etter: 30 prosent av kvinnene og 28 prosent av mennene. Denne andelen har økt litt hos kvinnene, og er i 2003 på 35,5 prosent, mens tilsvarende andel for menn nå er nede i 21,5 prosent. Ni av ti 16-18-åringer er i videregående utdanning.

Større andel av 19-29-åringene i høyere utdanning

Aldri før har en større andel av 19-24-åringene i Norge vært i høyere utdanning: I 2003 var andelen 29 prosent. Allerede i 1981 ble kvinneandelen på dette feltet og i denne aldersgruppen høyere enn mannsandelen. Om lag en av ti var da i høyere utdanning i denne aldersgruppen. I 2003 er en av tre kvinner i denne alderen i høyere utdanning, mens det samme gjelder i underkant av en av fire menn.

1995 er første året hvor andelen blant kvinner i alderen 25-29 som er i høyere utdanning, utgjør en større andel av årskullet enn blant menn. I 2003 er andelen kvinner fortsatt høyere enn andelen menn. Samlet er 15,5 prosent av befolkningen i alderen 25-29 år i høyere utdanning.

I 2003 har vi flere elever i grunnskole og flere studenter i høyere utdanning enn noen gang før. Antall elever i grunnskole er det størrelsen på årskullene som bestemmer. Når det gjelder antall i høyere utdanning er det selvsagt ikke bare størrelsen på årskull som teller, vi har nå en større andel 19-29-åringer i høyere utdanning enn tidligere.

Innvandrere i større grad på skolebenken

Innvandrere er her definert som førstegenerasjonsinnvandrere samt personer som er født i Norge med to utenlandske foreldre, og som ikke har norsk, svensk eller dansk landbakgrunn[1]. I 1980 var 33 prosent av 16-18-åringene med denne innvandringsbakgrunnen i videregående utdanning. I 1997 var tilsvarende andel helt oppe i 81 prosent. I 2003 var 79 prosent av innvandrerne 16-18 år i videregående utdanning, hele 46 prosentpoeng mer enn i 1980.

Ser vi på andel innvandrere i høyere utdanning har det også skjedd mye siden 1980. Da var 5 prosent av 19-24-åringene med den innvandringsbakgrunnen vi definerte i avsnittet over i høyere utdanning. I 2003 var 18 prosent av 19-24-åringene i høyere utdanning. Interessant er det også å merke seg at i 1993 tok innvandrerkvinner igjen innvandrermenn i denne aldersgruppen; fra det året er det nemlig relativt flere kvinner enn menn i denne aldersgruppen som er i høyere utdanning.

Stort kvinneflertall ved høgskolene – tradisjonelle valg

I høgskolesektoren var 63 prosent av studentene kvinner og i universitetssektoren 55 prosent. Menn var i flertall blant studentene ved NTNU og

Norges Handelshøyskole. Kvinneandelen var høyest ved enkelte av de statlige høgskolene. Studietilbudet ved lærestedene har stor betydning for hvor mange kvinner og menn det er blant studentene ved de ulike lærestedene.

Kvinnene var høsten 2003 i flertall blant studentene på alle de store fagfeltene, bortsett fra på fagfeltet "naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag" hvor 70 prosent av studentene var menn. På fagfeltet med flest studenter ved universitetene og høgskolene – "helse- sosial- og idrettsfag" – var kvinneandelen hele 80 prosent.

Færre studenter i Oslo og Tromsø, flere i Bergen og Trondheim

Høsten 2003 var det registrert 209 800 studenter ved landets universiteter og høgskoler. Det var en liten nedgang i tallet på studenter ved universitetene og de vitenskapelige høgskolene, mens tallet på studenter ved de statlige høgskolene økte. I universitetssektoren var det totalt registrert 79 600 studenter høsten 2003, mot 80 600 året før og ved de statlige høgskolene 98 300 studenter mot 94 300. Personer på doktorgradsprogram inngår ikke i tallene. Ved Universitetet i Oslo ble tallet på studenter redusert med over 2 000 til 29 200. Det var en mindre reduksjon i studenttallet ved Universitetet i Tromsø, mens det økte noe ved Universitetet i Bergen og ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU).

Antall lærerårsverk

Antall elever per lærerårsverk ligger i 2003 rundt ti i grunnskolen, mens det i videregående skole nesten er åtte elever. I høyere utdanning er antall studenter per lærerårsverk i 2003 nesten 14.

[1] Landbakgrunn viser til mors fødeland.

Arbeid

Arbeidsmarkedet har vært preget av skiftende konjunkturer de siste tiårene. Svingningene har medført store endringer – særlig i arbeidsledighet, men også for sysselsetting, arbeidstid og uførepensjonering. Mer stabile tendenser som peker seg ut, er økning i yrkesdeltakelsen og en større likhet i arbeidstid mellom kvinner og menn. To av ti mener de står i fare for å miste jobben. Vi ser en nedgang i andelen som opplever konflikter med ledelsen og konflikter ansatte i mellom, men også en nedgang i graden av selvbestemmelse over noen viktige sider ved arbeidet. Muligheter for faglig utvikling i jobben har økt.

Ylva Lohne og Elisabeth Rønning

Høy deltakelse i arbeidslivet

I 2003 var det om lag 3,3 millioner mennesker mellom 16 og 74 år i Norge. Arbeidsstyrken definert som summen av de sysselsatte og de arbeidsledige, var på 2,4 millioner. Arbeidsledige utgjorde 107 000 personer. Utenom de yrkesaktive var om lag 220 000 under utdanning, 300 000 førtids- eller uførepensjonister, 215 000 alderspensjonister og 80 000 hjemmearbeidende.

Yrkesdeltakelsen i Norge er høy sammenlignet med andre land, og har økt de siste tiårene. I 1980 deltok om lag 67 prosent av personer i alderen 16-74 år i arbeidsstyrken sammenlignet med 72,9 prosent i 2003.

Det meste av veksten i arbeidsstyrken er kommet som følge av økt yrkesdeltakelse blant kvinner. Perioden fra 1980 og fram til i dag kjennetegnes av en sterk og relativt jevn sysselsettingsvekst blant kvinner. Gapet mellom kvinners og menns yrkesdeltakelse har minket fra ca. 25 prosentpoeng i 1980 til 8 prosentpoeng i 2003. Yrkesdeltakelsen blant kvinner i Norge er høy og avstanden mellom kvinners og menns yrkesdeltakelse er lav, sammenlignet med de fleste av de andre OECD-landene.

Menns sysselsetting ser ut til å være mer preget av konjunkturene, med nedgang i årene rundt 1990 og i perioden fra 1998 til 2003. For kvinnene (25-66 år) fortsatte økningen i sysselsettingen også etter 1998, og sysselsettingsnivået i 2001 var på 76,2 prosent, det høyeste noensinne. Deretter kom det imidlertid en svak nedgang også for kvinner.

Samlet har sysselsettingsutviklingen blant kvinner og menn resultert i at kjønnsforskjellen er sterkt redusert. Mens forskjellen i andelen sysselsatte kvinner og menn (25-66 år) var på 28 prosentpoeng i 1980, var den i 2003 redusert til 7 prosentpoeng. Kvinners sysselsettingsandel har økt fra 62,0 prosent i 1980 til 74,9 prosent i 2003, mens menns sysselsettingsprosent har gått ned fra 90,4 til 82,2 i samme periode.

Kortere faktisk arbeidstid

Faktisk arbeidstid er den tiden arbeidstakeren har vært på jobb, det vil si minus feriedager, sykdom og annet fravær, og pluss eventuell overtid. Den faktiske arbeidstiden har gått ned med nesten to timer per uke fra 1988 (hvor det var brudd i tidsserien) til 2003 hvor gjennomsnittlige arbeidstid

***Ylva Lohne** er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarked (ylva.lohne@ssb.no).*

***Elisabeth Rønning** er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (elisabeth.rønning@ssb.no).*

var 34,6 timer. Det er menn som står for denne nedgangen. Fra å jobbe i gjennomsnitt 41,6 timer i uka i 1988, var gjennomsnittlig arbeidstid i 2003 på 38,4 timer for menn. Kvinnene har derimot hatt en svak økning i arbeidstid den samme perioden, fra 30,1 til 30,4 timer i uka. Til sammen har dette ført til at forskjellen mellom kvinners og menns arbeidstid er blitt redusert de siste årene.

Økningen i faktisk arbeidstid for kvinner skyldes flere heltidssysselsatte. Nedgangen i faktisk arbeidstid for menn har sammenheng med økt midlertidig fravær, men også nedgang i andelen med lang ukentlig arbeidstid.

Deltid – fortsatt et kvinnefenomen

Avstanden mellom kvinners og menns tilbøyelighet til å jobbe deltid er blitt mindre de siste årene. I 2003 jobbet 43 prosent av sysselsatte kvinner deltid, mot 12 prosent menn. Andelen deltidssysselsatte kvinner har gått jevnt nedover de siste 20 årene, mens det er blitt noe mer vanlig å arbeide deltid for menn.

Det er særlig kvinner med flere enn ett barn under 16 år, som arbeider deltid. Videre er det vanlig at deltidsarbeidende kvinner har mer enn halv stilling, og de oppfatter seg selv i hovedsak som yrkesaktive. For menn er deltidsarbeid mer vanlig som et tillegg til studier eller mot slutten av arbeidslivet.

Småbarnsmødrenes yrkesdeltaking

Den gruppen som framfor noen har økt yrkesdeltakingen etter 1980, er mødre med små barn. For gifte og samboende kvinner med yngste barn under seks år steg yrkesfrekvensen med ca. 30 prosentpoeng fram til 2001, hvor nivået var på det høyeste i denne perioden (henholdsvis 77 prosent for mødre med yngste barn under tre år, og 86 prosent for mødre med yngste barn mellom tre og seks år). De siste to årene ser det imidlertid ut til at denne tendensen har snudd. Deltakelsen i arbeidstyrken har gått ned med henholdsvis 5 og 6 prosentpoeng fra 2001.

Mødre med større barn har også økt yrkesdeltakelsen i perioden fra 1980, men ikke på langt nær så markert som småbarnsmødrene. Mødrenes yrkesaktivitet øker med alderen på barna. Dessuten er ett- og tobarnsmødre i noe større grad yrkesaktive enn kvinner som er mødre til flere enn to barn. Men også for mødre med flere enn to barn har yrkesdeltakelsen økt så betydelig at forskjellen mellom disse gruppene er blitt langt mindre enn den var i begynnelsen av perioden.

Oppgang i ledigheten

Sysselsettingen i Norge er høy og arbeidsledigheten lav sammenlignet med andre land. Fram til begynnelsen av 1980-årene lå arbeidsledigheten på under 2 prosent av arbeidsstyrken, men kom opp i over 3 prosent i 1983, før den gikk tilbake til datidens "normalnivå" tre år senere. Fra slutten av 1988 og fram til 1993 hvor Norge var inne i en lavkonjunktur, var arbeidsledigheten på sitt høyeste siden 1930-tallet, med over 6 prosent. Fra 1993 sank arbeidsledigheten til 3,2 prosent i 1999. Etter dette har ledigheten økt noe, og i 2003 utgjorde ledigheten 4,5 prosent. Tall fra annet kvartal 2004 viser at de arbeidsledige utgjorde 4,6 prosent av arbeidsstyrken. Nedgangen i sysselsettingen har vært kraftigst innen industri, transport og kommunikasjon, foruten primærnæringene.

Arbeidsledigheten har tradisjonelt vært markert høyere for kvinner enn for menn. Da ledigheten steg på 1980-tallet, jevnet kjønnsforskjellene seg ut. Da ledigheten nådde sitt høyeste nivå i 1988, var 6,6 prosent av den mannlige og 5,2 prosent av den kvinnelige arbeidsstyrken arbeidsledig. Tilsvarende forskjell mellom menn og kvinner i 2003 var henholdsvis 4,9 og 4,0 prosent. Hovedårsaken til forskjellen mellom kvinner og menn er at det i første rekke var mannsdominerte næringer som industri og bygg og anlegg som ble rammet av lavkonjunkturene. Kvinner er langt oftere sysselsatt i offentlig sektor; arbeidsplasser som tradisjonelt har vært bedre skjermet mot dårlige tider.

Samtidig med den relativt høye ledigheten i perioder med lavkonjunktur, har andelen langtidsledige vært høy. Langtidsledige er personer med en sammenhengende ledighetsperiode på over et halvt år. Fra 1988 til 1993 økte antall arbeidsledige fra 69 000 til 127 000, mens antallet langtidsledige økte fra 11 000 til 55 000, det vil si fra 16 til 43 prosent av den totale ledigheten. Økt sysselsetting og nedgang i ledigheten resulterte imidlertid ikke i noen umiddelbar nedgang i andelen langtidsledige. Først i 1996 ser vi en tydelig nedgang, som fortsetter fram til 2001, da andelen kom ned i 15 prosent. Men fra 2001 øker andelen igjen, til 21 prosent i 2003 (22 000 av 107 000 ledige).

Stadig færre sysselsatte i primærnæringene og industrien

Det har vært en langvarig trend at det er stadig færre sysselsatte i primærnæringene. Sysselsettingsandelen i primærnæringene utgjorde i underkant av 5 prosent i 2003 (inklusive olje- og gassutvinning). De siste to tiårene har det også vært tilbakegang i antall sysselsatte i industrien, sysselsettingsandelen utgjorde i 2003 litt over 12 prosent. Sysselsettingen har til gjengjeld økt innen servicenæringene. Økningen har vært særlig sterk innen helse- og sosialtjenester, forretningsmessig tjenesteyting og varehandel, som står for henholdsvis 19, 9 og 13 prosent av all sysselsetting i 2003. I dag utgjør sysselsettingsandelen i servicesektoren om lag 76 prosent.

Sterk variasjon i sysselsettingen blant de aller yngste

For 16-19-åringene er utviklingen i sysselsettingsandel temmelig parallell med utviklingen blant befolkningen i alderen 16-74 år, i den forstand at andelen beveger seg opp eller ned på samme tidspunkt. Men den yngste aldersgruppen skiller seg klart fra de øvrige ved at utslagene er mye kraftigere. Avstanden mellom toppåret 1987 og bunnåret 1993 var på hele 18,8 prosentpoeng for 16-19-åringene. Til sammenligning hadde befolkningen i alderen 16-74 år en avstand på 5,7 prosentpoeng i sysselsettingsandel mellom 1987 og 1993. I 2003 var sysselsettingsandelen for 16-19-åringene 40,6 prosent etter en nedgang på 2,7 prosentpoeng fra året før.

Unge arbeider sjeldnere heltid

Siden 1989 har heltid blitt sjeldnere blant de unge som er sysselsatt. I 1989 var 180 000 20-24-åringer sysselsatt på heltid. Dette utgjorde 76,9 prosent av alle sysselsatte i denne aldersgruppen. I 2003 var antallet redusert til 111 000, og andelen til 60,7 prosent. Den jevne nedgangen i heltidsandel for 20-24-åringene skiller seg fra heltidsandelen for sysselsatte generelt. Blant alle sysselsatte har andelen på heltid ligget stabil mellom 72 og 74 prosent. Dette har ført til at 20-24-åringene i 2002 hadde ca. 12 prosentpoeng lavere heltidsandel enn sysselsatte generelt, mens de i 1989 lå 5,5 prosentpoeng høyere. 16-19-åringene hadde omtrent samme utvikling i heltidsandelen som 20-24-åringene. Denne aldersgruppen skiller seg imidlertid klart fra 20-24-åringene med en lavere heltidsandel: I 2003 utgjorde 23 000 heltidsarbeidende 16-19-åringer en heltidsandel på 26,0 prosent.

Lavere sysselsetting blant innvandrere

Mens hele befolkningen i alderen 16-74 år hadde en sysselsettingsandel på 69,4 prosent i 4. kvartal 2003, hadde førstegenerasjonsinnvandrerne en sysselsettingsandel på 55,6 prosent. Blant personer født i Norge av utenlandsfødte foreldre var andelen 57,9 prosent. Det har vært en større nedgang i sysselsettingsprosenten for innvandrere enn for resten av befolkningen, fra 2002 til 2003. Nedgangen var dessuten sterkere for menn enn for kvinner.

Hvis en deler inn innvandrerbefolkningen etter landbakgrunn, trer det fram klare forskjeller i sysselsettingsandelen. Innvandrere fra Norden har litt høyere sysselsettingsandel enn befolkningen sett under ett, mens innvandrere fra Vest-Europa utenom Norden ligger 3 prosentpoeng lavere enn hele befolkningen. Lavest sysselsettingsandel har innvandrere fra Afrika: Førstegenerasjonsinnvandrerne fra denne verdensdelen hadde en sysselsettingsprosent på 40,3. Blant ikke-vestlige innvandrere, er innvandrere fra Asia den største gruppen. Sysselsettingen for denne gruppen var på 48,6 prosent for førstegenerasjonsinnvandrere.

Kraftig økning i pendlingen

Antall sysselsatte som pendler, det vil si krysser minst én kommunegrense på vei fra bosted til arbeidssted, er mer enn fordoblet fra 1980 til 2003. I alt 31,8 prosent av de sysselsatte jobbet i 4. kvartal 2003 i en annen kommune enn de var bosatt. Dette var en svak nedgang fra året før. Akershus hadde mest utpendling og 60,9 prosent av de sysselsatte som var bosatte i Akershus, jobbet i en annen kommune enn de bodde. Kommunene med lavest utpendling fant vi i Finnmark, Oslo, Nordland og Troms, der godt under 20 prosent pendlet ut av kommunen de var bosatt i.

Fram til 1990 ble pendling målt i forbindelse med folke- og boligtellingene. Fra og med 2000 gis det tall for pendling fra den registerbaserte sysselsettingsstatistikken og definisjonene av både sysselsatte og arbeidsstedskommune/oppmøteplass er noe endret fra tellingen i 1980. Derfor må sammenligningen av antallet pendlere på disse tidspunktene gjøres med forsiktighet. Forskjellen mellom 1980 og 2003 er likevel så stor at utviklingen uansett kan karakteriseres som en kraftig økning, noe som kan sees i lys av at det har blitt mindre flytting i perioden.

Økning i sykefraværet

I 1980 var sykefraværet, slik det måles i arbeidskraftundersøkelsen, på 3,2 prosent. Her telles de som har vært midlertidig fraværende fra arbeid hele undersøkelsesuka på grunn av sykdom som sykefraværende, og andelen regnes som prosent av alle sysselsatte.

Fraværet var på det laveste i perioden fra 1980 med 2,4 prosent i 1994, for så å stige til 4,0 prosent i 2000, som sammen med 2002 er året for det høyeste sykefraværet i perioden. Årsgjennomsnittet for 2003 var på 3,9 prosent. AKU viser nedgang (regnet fra samme kvartal året før) i sykefraværstallene fra 4. kvartal 2002 til 3. kvartal 2003. Dette skyldes den økte bruken av aktiv sykemeldning. Personer på aktiv sykemelding blir klassifisert som sysselsatte i AKU hvis de var noe på arbeid i undersøkelsesuka. I den ordinære sykefraværsstatistikken regnes de fortsatt som helt sykemeldte, og denne statistikken har vist vekst i hele perioden. Tall fra sentral sykefraværsstatistikk viser at hoveddelen av sykefraværet er legemeldt fravær: I de kvartalene vi har tall fra, utgjør egenmeldt fravær mellom 9 og 14 prosent av det totale fraværet.

Arbeidsmiljø

Arbeidsmiljøspørsmålene i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser søker å måle to aspekter ved miljøet. Fysisk arbeidsmiljø er det som tradisjonelt forbindes med arbeidsmiljø, nemlig eksponering for forurensninger, farlige stoffer, belastninger i arbeidet og ulykkesrisiko. Organisatorisk arbeidsmiljø har i første rekke å gjøre med mulighetene for å kontrollere egen arbeidssituasjon, og med muligheter for faglig og personlig utvikling gjennom de arbeidsoppgavene en får.

To av ti redd for å miste jobben

De siste tre årene har det vært en stor økning i antall sysselsatte som mener de står i fare for å miste jobben på grunn av nedlegging, innskrenkning eller annet. I 2000 oppga en av ti dette (11 prosent), i 2003 er andelen økt til to av ti (20 prosent). Nå er vi oppe på omtrent samme nivå som i 1989, da andelen var 19 prosent. Samtidig ser vi at andelen med midlertidig ansettelse ligger på et stabilt lavt nivå. I alle undersøkelsene fra 1989 til 2003 er det i overkant av en av ti som rapporterer at de er midlertidig ansatt. De aller fleste har også skriftlig ansettelseskontrakt. Her har andelen økt fra 83 prosent i 1996 til 90 prosent i 2003. Til tross for at de formelle rammene rundt arbeidstakerne er gode, har altså frykten for å miste jobben vært stigende fra midten av 1990-tallet og til i dag. Dette må imidlertid sees i sammenheng med konjunkturene på arbeidsmarkedet og nivået på arbeidsledigheten i de ulike periodene. Fra slutten av 1988 og fram til 1993 hvor Norge var inne i en lavkonjunktur, var arbeidsledigheten på sitt høyeste siden 1930-tallet, med over 6 prosent. Fra 1993 sank arbeidsledigheten til 3,2

prosent i 1999. Etter dette har ledigheten økt noe igjen (se for øvrig teksten om arbeidsledighet tidligere i denne artikkelen).

Nedgang i andel som opplever konflikter med ledelsen

Fra slutten av 1980 og fram til i dag ser vi en nedgang i andel ansatte som svarer at de ofte eller av og til opplever konflikter med ledelsen. I 1989 og 1993 var tallene henholdsvis 39 og 42 prosent mens andelene var nede i 30 og 32 i 2000 og 2003. Vi ser samme tendens i oppgitte konflikter mellom ansatte. Også der var konfliktnivået høyest i 1989 og 1993, med henholdsvis 26 og 27 prosent mens nivået var nede i 18 og 19 prosent i 2000 og 2003.

Unge kvinners arbeid kundestyrt

Andelen sysselsatte som sier at arbeidet deres i høy grad er styrt av kunder, klienter eller elever var 49 prosent i 2000 og 53 prosent i 2003. Spesielt unge kvinners arbeid er styrt på denne måten: Nær sju av ti kvinner i alderen 16-24 år er det. Arbeidet er også styrt av andre forhold. Vi ser en økning i andelen som oppgir at arbeidet er styrt av arbeidskamerater, kolleger og av fastlagte rutiner, og vi ser en tendens til at arbeidstakerne i mindre grad enn tidligere selv kan bestemme hvordan de skal utføre arbeidet sitt og hvilke kvalitetskrav som skal stilles i jobben. Derimot ser det ut som om arbeidstakerne i større grad enn tidligere kan bestemme over tidsfrister og eget arbeidstempo. På dette området har vi dessverre ikke gode tidsserier og bare tall for 2000 og 2003.

Økte faglige utviklingsmuligheter

Til tross for at det kan se ut som om mulighetene til å bestemme over eget arbeid har sunket noe på flere områder, er det andre utviklingstrekk ved arbeidslivet som er mer positive. Det har i perioden 1996 til 2003 vært en jevn økning i andelen sysselsatte som mener de har gode muligheter til å videreutvikle seg faglig. Det samme kan sies om muligheten til å delta i videre- eller etterutdanning. Det har også vært en liten økning og stabilisering i andelen som mener de har gode muligheter til å utnytte utdanning og arbeidserfaring.

Stabile fysiske arbeidsforhold

Antall arbeidstakere som er utsatt for varme, kulde, støy, forurensninger og dårlig inneklima ellers, har holdt seg på et stabilt nivå fra 1989 til 2003. Hvis vi ser bort fra dårlig inneklima, kan man også si at det er relativt få arbeidstakere som er utsatt for slike arbeidsmiljøproblemer. Disse arbeidsmiljøforholdene har holdt seg på et stabilt nivå til tross for nedgangen i sysselsettingen innenfor primærnæringene og industrien (som nevnt tidligere i artikkelen), som kanskje er de næringene som i størst grad er utsatt for disse arbeidsforholdene.

Et annet forhold vi har målt er ergonomisk arbeidsmiljø, det vil si hvorvidt man må stå/gå mesteparten av arbeidsdagen, sitte på huk/stå på kne, arbeide i stillinger som belaster ryggen, løfte tungt daglig med mer. Heller ikke på dette feltet har vi sett noen store endringer fra 1989 til 2003. Over halvparten av alle sysselsatte står eller går mesteparten av arbeidstiden, og 36 prosent arbeider med gjentatte ensidige bevegelser mesteparten av arbeidstiden. 22 prosent oppgir at de har en stor risiko for belastningsskader i arbeidet sitt. Flere kvinner enn menn oppgir dette.

Inntekt og forbruk

Norske husholdninger tar opp stadig mer lån, gjeldsveksten er på 7 prosent bare fra 2001 til 2002. I gjennomsnitt har husholdningene nesten en halv million kroner i gjeld. Husholdninger med små barn tar opp mest i lån, mens eldre husholdninger opplever sterkest vekst i inntektene. Ulikheten i inntektsfordelingen ser fortsatt ut til å øke, i 2002 har den rikeste tidelen av befolkningen 6,6 ganger høyere inntekt enn den fattigste tidelen. Forbruket er også klart økende. En stadig mindre andel av pengene våre går til mat, mens bil og bolig blir mer dominerende.

Laila Kleven og Eiliv Mørk

Klar vekst i husholdningsinntektene

De fleste husholdningstypene har hatt sterk inntektsvekst de siste årene. I gjennomsnitt har norske husholdninger en inntekt etter skatt på 333 500 kroner i 2002. Målt i faste priser er økningen i medianinntekten fra 1990 til 2002 på 22 prosent. (Medianinntekten er inntekten til den husholdningen som befinner seg midt i fordelingen, etter at en har sortert inntekten etter størrelse).

Selv om de fleste husholdningstypene har opplevd en økning i inntekt etter skatt de siste årene, er det de eldste husholdningene som har opplevd den sterkeste veksten. Dette gjelder særlig par uten barn hvor hovedinntektstakeren er 65 år eller eldre. Siden 1990 har inntekten for denne gruppen økt med vel 41 prosent. Kapitalinntektene for alle husholdningene utgjorde 5 prosent av samlet inntekt 2001, noe som den gang var en klar nedgang fra året før. Nedgangen kan ha sammenheng med en ekstra skatt som ble innført på mottatt utbytte, og at mange selskap derfor valgte å ikke utbetale utbytte dette året. I 2002 er denne skatten fjernet, og kapitalinntektenes andel av samlet inntekt øker og utgjør nå 8 prosent av samlet inntekt.

Fra 2001 til 2002 skjedde det en relativt stor økning i lønn per normalårsverk. Målt i faste kroner var veksten på 3,9 prosent. Økningen fra 2000 til 2001 var på den annen side 2 prosent. Lønn per normalårsverk var i gjennomsnitt på 320 500 kroner i 2002. Det siste tiåret har økningen i lønn per normalårsverk vært relativt sterk. Økningen fra 1993 til 2002 har vært på 25 prosent (målt i faste kroner).

Svakere yrkestilknytning

Vel tre av fire parhusholdninger i alderen 25-54 år har minst to yrkesaktive medlemmer. Fra siste halvdel av 1980-tallet har det blitt stadig flere husholdninger med minst to yrkesaktive. Tallene for 2002 viser imidlertid en liten tilbakegang i andelen husholdninger med minst to yrkesaktive. Dette kan nok ses i sammenheng med den økende arbeidsledigheten. Men selv om yrkestilknytningen reduseres, viser ikke tallene noen nedgang i kvinners andel av den totale yrkesinntekten. I 2002 utgjør kvinners andel av den totale yrkesinntekten 37 prosent. I løpet av de siste 15 årene har kvinners andel av den totale yrkesinntekten økt med om lag 5 prosentpoeng. Sysselsettingen blant kvinner øker, og nærmer seg mennenes nivå, men fortsatt er det slik at flere kvinner enn menn jobber deltid.

***Laila Kleven** er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk (laila.kleven@ssb.no).*

***Eiliv Mørk** er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (eiliv.mork@ssb.no).*

Samtidig som andelen husholdninger som har pensjon eller trygd som den viktigste inntektskilden, har ligget stabil fra midten av 1990-tallet, minsker gruppen som har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde noe. Men sett under ett kan en likevel si at størrelsen på denne gruppen har vært stabil fra midten av 1990-tallet.

Mellom de ulike husholdningstypene er det klare variasjoner i hvor stor andel henholdsvis yrkesinntekt, kapitalinntekt og overføringer utgjør av husholdningens samlede inntekt. Enslige er den husholdningstypen som mottar størst andel av inntekten som overføringer. For denne gruppen sett under ett utgjør overføringene 35 prosent av den samlede inntekten. Yrkesinntektens andel er tilsvarende redusert og utgjør vel 60 prosent. Men det er imidlertid verdt å merke seg at innad i husholdningstypen enslige finnes det store variasjoner. Mange pensjonister er for eksempel enslige og for disse vil naturlig nok ytelser fra folketrygden utgjøre mesteparten av inntekten. Den husholdningstypen hvor yrkesinntekten utgjør størst andel av samlet inntekt, er par med barn i alderen 0 til 6 år. For disse husholdningene utgjør yrkesinntekten i gjennomsnitt 85 prosent av den samlede inntekten.

Økt ulikhet

En vedvarende trend fra 1990-tallet har vært at personene med de høyeste inntektene også får en stadig større andel av den samlede inntektspotten. Og motsatt at de med lavest inntekt får en stadig mindre del av den samme potten.

Kvadratrotskalaen dividerer inntekten til husholdningen på kvadratroten av antall husholdningsmedlemmer. For at en familie på for eksempel to voksne og to barn skal ha samme økonomiske velferdsnivå som en enslig med for eksempel 100 000 kroner i inntekt, må denne familien ha en samlet inntekt på 200 000 kroner. Ulike ekvivalensskalaer vil gi ulike resultater.

For å sammenligne inntektene til forskjellige typer husholdninger er det vanlig å benytte såkalte ekvivalensskalaer og beregne inntekten per forbruksenhet (ekvivalentinntekt). En ekvivalensskala tar hensyn til stordriftsfordelene ved at flere bor sammen. Ved å benytte den såkalte kvadratrotskalaen når vi skal ta hensyn til at husholdningene har ulik størrelse, blir gjennomsnittlig inntekt etter skatt per forbruksenhet på 226 700 kroner i 2002. Mens det i 2001 var en liten tilbakegang i inntekt etter skatt per forbruksenhet sammenlignet med året før, viser tallene en klar økning fra 2001 til 2002. Målt i faste priser er økningen på 7 prosent.

Dersom alle personer deles inn i ti grupper etter inntekt etter skatt per forbruksenhet og man ser hvor stor andel den høyeste tidelen har av alle husholdningenes inntekter, disponerer den øverste gruppen 23,6 prosent av all inntekt. Samtidig har de laveste desilene fått mindre del av den totale inntekten. Gjennom hele perioden fra 1986 til 2002 er det kun i 1994 at andelen av den totale inntekten for den laveste desilen (det vil si den tidelen som har lavest inntekt) har vært så lav som i 2002. 3,6 prosent av husholdningenes totale inntekt tilfaller tidelen med lavest inntekt. Gapet mellom de med høyest og lavest inntekt øker altså klart. I 2001 hadde den tidelen med høyest inntekt 5,2 ganger større inntekt enn de med lavest inntekt, i 2002 var inntekten til de med høyest inntekt 6,6 ganger større enn de med lavest inntekt.

Sammenlignet med andre land er inntektsforskjellene mindre i de nordiske landene enn i Europa for øvrig. Tall fra Eurostat for 2001 viser at forskjellen i gjennomsnittsinntekt mellom den rikeste og fattigste femtedelen, er minst i Danmark og størst i Portugal. Datagrunnlaget som blir brukt i internasjonale sammenligninger er imidlertid noe eldre enn det som ellers er presentert her. I tillegg brukes ulike inntektsbegrep.

Lavest inntekt for yngre aleneboende uten barn

Inntektsnivået til husholdninger kan måles ved å se på inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle husholdninger. Ut fra dette viser tallene for 2002 at aleneboende under 45 år aldri har hatt lavere inntekt relativt sett. I 2002 er inntekten for denne gruppen vel tre fjerdedeler av hva alle husholdninger har. Aleneboende under 45 år har i gjennomsnitt en inntekt etter skatt per forbruksenhet på 173 800 kroner. Men også eldre enslige har lavere inntekt enn tidligere år, når den ses i forhold til gjennomsnittet for alle. Eldre enslige (over 65 år) har minst å rutte med. Per forbruksenhet har denne gruppen 65 prosent av hva alle husholdninger har.

Par uten barn, der hovedinntektstakeren er i alderen 45-64 år er inntekts-vinnerne målt i inntekt per forbruksenhet, gjennomsnittet for denne gruppen ligger på 340 200 kroner. Dette er 1,5 ganger så mye som gjennomsnittet for alle.

Barnefamilier har vært trukket fram blant inntektsvinnerne de senere årene. Målt i inntekt etter skatt per forbruksenhet går det et klart skille mellom husholdninger som har småbarn og de som har eldre barn. Utviklingen i inntekten for småbarnshusholdningene har vært moderat de senere årene. Derimot er det slik at par med barn i alderen 7-17 år har fått det bedre, i forhold til de fleste andre husholdningstypene. Aldri før har denne gruppen hatt så høy inntekt etter skatt per forbruksenhet målt som andel av gjennomsnittet for alle husholdningene. Gjennomsnittlig inntekt for par med barn 7-17 år i 2002 var 294 000 kroner.

Tross at tallene for 2002 viser ulik inntektsutvikling for enkelte grupper, er det som nevnt innledningsvis slik at de fleste typer husholdninger har opplevd en betydelig inntektsøkning de siste årene.

Flere med lavinntekt

Det finnes flere mål på lavinntekt, et enkelt mål som ofte benyttes er å se på hvor mange personer som har inntekt etter skatt per forbruksenhet som ligger under 50 prosent av medianinntekten (for alle). 5,9 prosent av alle personer har en inntekt som ligger under lavinntektsgrensen i 2002, og det er flere kvinner enn menn som tilhører lavinntektsgruppen. Etter en periode hvor det ble stadig færre personer med lavinntekt mot slutten av 1990-tallet, ser nå trenden ut til å gå i retning av at det blir flere med lavinntekt. Sammenlignet med den gang har forskjellen mellom kvinner og menn blitt mindre. Eller med andre ord: Flere menn har i dag lavinntekt sammenlignet med den gang, mens bildet er det motsatte for kvinnene.

Konjunkturene har stor betydning for utviklingen i antall "fattige". Andelen med lavinntekt øker i nedgangstider, mens det motsatte skjer i oppgangstider. Økningen i lavinntekt i 2002 kan derfor gjenspeile utviklingen i arbeidsmarkedet.

Mer gjeld – skjevfordelt kapital

Mens 12 prosent av husholdningene i 1986 hadde gjeld som var to ganger større enn inntekten, hadde nesten hver femte husholdning så høy gjeldsbelastning i 2002. Målt i faste priser har husholdningenes samlede gjeld økt med 37 prosent i denne perioden. Økningen fra 2001 til 2002 var alene på 7 prosent (målt i faste priser). I gjennomsnitt har norske husholdninger gjeld på nesten en halv million kroner. Andelen med gjeldfrie husholdninger blir stadig mindre, fra 28 prosent i 1990 til 20 prosent i 2002. At gjelden øker vises også ved at gjelden nå utgjør 74 prosent av bruttoformuen, en økning på fire prosentpoeng fra 2001. Økningen i gjelden skjer samtidig som den andelen realkapital og bruttofinanskapital utgjør av bruttoformuen er stabil fra 2001 til 2002.

Den husholdningstypen som har tatt opp mest gjeld de siste årene, er par hvor yngste barn er i alderen 0-6 år. I gjennomsnitt har disse husholdningene gjeld på over 1 million kroner i 2002. 11 prosent av disse husholdningene har en gjeldsbelastning som er tre ganger høyere enn husholdningens samlede inntekt. For å finne en tilsvarende høy gjeldsbelastning blant husholdninger med småbarn må vi helt tilbake til begynnelsen av 1990-tallet.

For husholdningenes bruttofinanskapital viser tallene fra 2002 endog en liten tilbakegang fra året før, samtidig som størrelsen på bruttoformuen ikke endres. Husholdningenes bankinnskudd øker, mens det er en nedgang for aksjer og verdipapirer, noe som skyldes verdifall på børsen i 2002. Ved å se på formuen fra ligningen viser tallene en liten tilbakegang, ved ligningen utgjør nå formuen 62 prosent av bruttoformuen.

Fortsatt er det slik at tidelen med lavest bruttofinanskapital kun råder over 4 prosent av den samlede finanskapitalen til husholdningene. Selv om den høyeste tidelen opplever en liten tilbakegang i sin andel, råder fortsatt denne gruppen over 65 prosent av all finanskapital.

Fire av fem husholdninger eier bil

I tillegg til bolig er bil og fritidshus de viktigste varige forbruksgoder i private husholdninger. Andelen av husholdninger som har bil, har økt fra i overkant av 60 prosent i 1980 til 76 prosent på begynnelsen av 1990-tallet. I 2002 eide 80 prosent av husholdningene bil. Økningen i bilhold gjennom

Datakilder

De to viktigste kildene som er benyttet i kapitlet om husholdningenes inntekter, er nasjonalregnskapet og inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger.

Nasjonalregnskapet gir et detaljert og helhetlig bilde av hele samfunnsøkonomien, herunder husholdningssektoren. Det er imidlertid ikke mulig å splitte opp husholdningssektoren i mindre undergrupper, for eksempel ulike husholdningstyper. Nasjonalregnskapet er benyttet til å gi tall for disponibel inntekt og lønn per normalårsverk. Nasjonalregnskapets definisjon av disponibel inntekt er noe mer omfattende enn inntektsstatistikkens inntektsbegrep. Blant annet inngår skadeforsikringserstatninger og avkastning av diverse fond tilknyttet private livs- og pensjonsforsikringer i nasjonalregnskapets inntektsbegrep. Næringsinntekt behandles også forskjellig i de to statistikkene.

Inntekts- og formuesundersøkelsen baserer seg på inntekts- og formuesopplysninger fra et landsomfattende utvalg av husholdninger, og gir tall for ulike grupper av husholdninger som for eksempel enslige, husholdninger med barn og pensjonister. Inntektsstatistikken gir tall for inntekt etter skatt for ulike husholdninger og for inntektens og formuens sammensetning.

1980- og 1990-tallet skjedde til tross for at det ble flere enpersonhusholdninger, der andelen med bil er lavest. Transportbehovet mer enn økonomisk evne synes å være avgjørende for om husholdninger eier bil. Særlig parhusholdninger har bil. Nesten alle par med barn har bil. Henholdsvis 94 og 93 prosent av par med små og med store barn hadde bil i 2002. Blant enslige under 65 år hadde 63 prosent bil.

I husholdninger med hovedinntektstaker på 65 år eller eldre er det færre som har bil enn for gjennomsnittet av alle husholdninger, 64 prosent. At to tredjedeler av husholdningene i den eldste gruppen allikevel har bil, må sies å være god dekning.

23 prosent av husholdningene hadde mer enn én bil i 2002. Andelen med flere biler økte mest blant par med små barn, fra 22 prosent i 1986/88 til 36 prosent i 2002. Dette viser forbruksundersøkelsen, en utvalgsundersøkelse hvor Statistisk sentralbyrå måler hva husholdningene bruker pengene sine på.

Bare et mindretall av husholdningene eier fritidshus. I hele perioden fra 1980 har vel 20 prosent av husholdningene hatt fritidshus. Anskaffelse av fritidshus er i større grad enn anskaffelse av bil knyttet til husholdningens økonomiske evne. Arv og overføringer mellom generasjoner spiller også en betydelig rolle.

Fortsatt vekst i forbruket

Husholdningenes årlige gjennomsnittsforbruk økte på slutten av 1990-tallet, fra 275 300 2002-kroner i 1996 til 299 500 kroner i 2002. Det tilsvarer en vekst på 8,8 prosent.

På grunn av små årlige utvalg kan en bare publisere tall for enkeltgrupper ved å slå utvalgene til forbruksundersøkelsene for tre år sammen (resultater tidfestes da for eksempel ved 2000-2002).

Utgiftsandelen til mat synker stadig

Utgiftene til mat, alkoholholdige drikker og tobakk, bolig og reiser og transport har i lang tid vært de største utgiftspostene på husholdningenes budsjett. Til sammen utgjør disse postene omkring 60 prosent av de totale utgiftene.

Den relative fordelingen av disse utgiftene har imidlertid forandret seg i løpet av årene. Selv om det har vært brudd i statistikken kan vi si noe om den generelle utviklingen i forbruket. En markant tendens er at utgiftsandelen som blir brukt på matvarer, har vært synkende. Reduksjonen i matvarenes utgiftsandel er et uttrykk for den velstandsutviklingen som har funnet sted i perioden. Det er en vanlig erfaring at det brukes prosentvis mindre andel av inntekten på matvarer jo høyere inntekten blir. I 1958 brukte gjennomsnittshusholdningen nær 40 prosent av utgiftene til mat. På begynnelsen av 1980-tallet gikk omkring 20 prosent av utgiftene til mat, mens den ved rundingen av 2000-tallet brukte under 12 prosent.

Utgiftene til kultur- og fritid større enn matutgiftene

Mens utgiftene til mat og drikke siden midten av 1980-tallet var husholdningenes tredje største utgiftspost, er det utgiftene til kultur og fritid som nå har inntatt tredjeplassen. Husholdningenes utgifter til kultur og fritid

slik som audiovisuelt utstyr, sport, hobby, lesestoff og kulturelle tjenester lå i gjennomsnittet på 38 200 kroner per år i perioden 2000-2002 og dette er en andel på 12,8 prosent. Gjennomsnittshusholdningen brukte 33 700 kroner på mat og alkoholfrie drikkevarer i samme periode, og det tilsvarer 11,3 prosent av den totale forbruksutgiften.

Denne utviklingen skyldtes også at mer mat blir kjøpt utenfor hjemmet (restaurant, kantine, kafé, kiosk). En gjennomsnittshusholdning brukte 10 500 kroner på mat kjøpt utenfor hjemmet, men dette beløpet omfatter også alkoholholdig drikke. Det er bare mat som blir kjøpt til hjemmet, som registreres som mat i undersøkelsen.

Boutgiftsandelen dominerende

Veksten i forbruket på midten av 1980-tallet gjaldt i stor grad varige forbruksgoder, spesielt bolig, men også reiser og transport. Gjennom flere tiår har boutgiftene stått for en økende andel av forbruket. Denne tendensen ble brutt i 1993. På 1960-tallet utgjorde boutgiftene 12-14 prosent av forbruket. Boutgiftsandelen gjorde et hopp med økte renteutgifter i 1988, steg deretter og nådde en topp i 1992 med 26 prosent.

Mens både matvareutgiftene og utgiftene til reiser og transport var større enn boutgiftene på begynnelsen av 1980-tallet, ble boutgiftene større enn matutgiftene i 1984 og passerte også utgiftene til reiser og transport i 1988. Boutgiftene har deretter holdt seg som den største utgiftsposten på gjennomsnittshusholdningens budsjett helt fram til 1995, da posten reiser og transport ble den største posten. Med ny beregningsmåte for forbruksutgiftene fra 1996, hvor det nå blir beregnet en "leieutgift" for eiere av egen bolig mens renteutgifter er utelatt, er boligforbruket desidert den største posten, med en andel på 27,6 prosent i 1996. Andelen som går til boligforbruk er fortsatt den høyeste og ligger på 25,8 prosent i 2000-2002.

Utgiftene til bilhold er store

Transportutgiftene er den nest største utgiftsposten for gjennomsnittshusholdningen. Transportutgiftene utgjorde i gjennomsnitt 56 000 kroner i året i perioden 2000-2002. Dette er nær en femtedel av totalutgiftene. Transportbehovet i husholdningene har økt i løpet av 1990-tallet. Dette har slått ut i økt bruk av kollektivtransport til tross for kraftig prisøkning på denne, men størst utslag har det fått i økt bilhold og økt bruk av bil.

Størst forandringer i forbrukets sammensetning blant enslige

Forskjeller i sammensetningen av forbruket er blant annet uttrykk for forskjeller i preferanser og livsstil. Disse påvirkes av hvilken livsfase husholdningen er i. En ung husholdning i etableringsfasen vil ha andre behov og preferanser enn en eldre veletablert husholdning. Dessuten vil både husholdningens størrelse og alderssammensetning innvirke på forbruksmønsteret.

Matvareutgiftenes andel av forbruket varierer en del mellom husholdninger av ulike typer. Yngre enslige (16-44 år) bruker minst andel på mat (7 prosent ved rundingen av 2000-tallet), mens eldre par uten barn bruker størst andel (13 prosent). Nedgangen i andelen av forbruket som går til mat, har kommet i alle typer husholdninger.

Boutgiftene er en stor post på budsjettet for alle grupper av husholdninger. Særlig enslige i alle aldere bruker en stor andel på bolig, disse husholdningene bruker fra 27 til 42 prosent på å bo. For flerpersonhusholdningene var boutgiftsandelen fra 21 til 29 prosent i 2000-2002.

Andelen av forbruket som går til reiser og transport, varierer også mellom husholdningstypene. Andelen var i 2000-2002 lavest (6 prosent) for eldre enslige (65-79 år), og høyest for unge enslige (under 45 år) med 23 prosent.

Endret husholdningsstruktur

Siden en startet med forbruksundersøkelser i 1958, har størrelsen på gjennomsnittshusholdningen blitt mindre. I 1958 var gjennomsnittlig størrelse på husholdningen på 3,09 personer, mens i 2000-2002 er dette nede i 2,24. Særlig har det vært en økning i antallet enpersonhushold.

Når husholdningenes størrelse forandres, vil en følge av dette være at forbruksmønsteret også forandrer seg noe. Blir husholdningsstørrelsen mindre, vil utgifter knyttet til den enkelte person synke raskere enn utgifter husholdningen har i fellesskap. Utgifter knyttet til enkeltpersoner i husholdningen er for eksempel utgifter til mat og klær. Utgifter av en mer felles natur og knyttet til husholdningen er utgifter til bolig, bil og husholdningsartikler. Mindre husholdninger har ikke de samme stordriftsfordelene som større husholdninger har, hvor de enkelte medlemmene i husholdningen deler på mange felles utgifter. I mindre husholdninger og særlig i enpersonhushold, må færre dekke inn de områdene som personene i storhusholdningene i større grad kan dele på. Så lenge utviklingen går mot stadig flere små hushold og særlig med en økning i enpersonhushold betyr dette at utgifter mer knyttet til husholdningen enn til enkeltpersoner, vil få en stadig større betydning på husholdningenes budsjett. Slike utgifter vil særlig være på bolig, bil og husholdningsartikler.

Sosial trygghet

Stadig flere personer i yrkesaktiv alder er midlertidig eller varig borte fra arbeidslivet på grunn av helsesvikt. Økningen i antall uførepensjonister har medført at vi i 2003 nådde hele 300 000, samtidig som det i de senere årene har vært en sterk vekst av mottakere med sykepenger, rehabiliterings- og attføringspenger. En økning i antall førtidspensjonerte fører også til færre yrkesaktive. Det er en viss økning i sosialhjelpsmottakere, og mottakerne er flest blant unge og enslige forsørgere.

Sandra Lien og
Kirsti Gaasø

I Norge er det først og fremst den statlige folketrygden som skal sikre folk mot inntektsbortfall. I tillegg skal den kommunale sosialhjelpen sikre de tilfellene som folketrygden ikke dekker. *Folketrygden* skal erstatte inntektsbortfall i forbindelse med arbeidsledighet, svangerskap og fødsel, aleneomsorg for barn, sykdom og skade, uførhet, alderdom og dødsfall. Den skal også kompensere for høye ekstrautgifter, særlig i forbindelse med sykdom. *Sosialhjelpen* kommer inn der hvor annen privat og offentlig forsørgelse ikke strekker til. Vilkåret for å motta stønad er at andre løsninger skal være prøvd først. Ordningen er basert på skjønn, og skal fange opp livssituasjoner som ikke blir ivaretatt innenfor folketrygden. Sosialhjelpen blir også tildelt som supplement til ytelser fra folketrygden.

I tillegg til disse to viktigste inntektssikringssystemene har mange i Norge kollektive eller individuelle pensjonsordninger eller oppsparte midler som kan sikre dem mot inntektsbortfall. Andre offentlige inntektsoverføringssystemer er barnetrygd, kontantstøtte, utdanningsstøtte og bostøtte. Også skattesystemet og subsidierte offentlige tjenester bidrar til fordeling av inntekt og økonomiske levekår. Her skal vi i hovedsak konsentrere oss om folketrygden og deretter sosialhjelpen.

Mottakere av pensjoner fra folketrygden

Ikke flere alderspensjonister

Ved utgangen av 2003 var det 624 000 alderspensjonister. Det er blitt noe færre alderspensjonister siden 1999, fordi de som nå trer inn i pensjonistenes rekker er de små fødselskullene fra 1930-årene. Etter å ha økt med knapt 2 prosent per år i 1980-årene, flatet antall alderspensjonister ut på 1990-tallet, og har altså til og med gått litt ned. Nesten seks av ti alderspensjonister er kvinner, og andelen har vært omtrent den samme gjennom hele 1980- og 1990-tallet. At flertallet er kvinner skyldes at kvinner har betydelig høyere levealder enn menn.

Uførepensjonister: Økning tross innskjerping tidlig på 1990-tallet

Problemer på arbeidsmarkedet avspeiles også i tallet på uførepensjonister. Ved utgangen av 2003 var om lag 128 000 menn og 173 000 kvinner uførepensjonister, i alt over 301 000. Det tilsvarer 8,8 prosent for menn og 12,1 prosent for kvinner (alder 16-66 år).Tilsvarende tall for 1980 var 6,8 prosent for menn og 7,3 prosent for kvinner. I perioden 1991-1993 sank antallet nye uførepensjonister relativt kraftig, og det samlede antall uførepensjonister sank med 6 000. Noe av grunnen skyldes at kriteriene for å innvilge søknad om uførepensjon ble skjerpet. I tiårsperioden fra 1993 til 2003 var det en økning i

Sandra Lien *er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (sandra.lien@ssb.no).*

Kirsti Gaasø *er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (kirsti.gaaso@ssb.no).*

samlet antall uførepensjonister på 30 prosent, og 45 prosent blant nye uførepensjonister.

57 prosent av uførepensjonistene var kvinner i 2003, og kvinneandelen har økt jevnt siden 1980. Dette har sammenheng både med den økte yrkesaktiviteten for kvinner, og med at kvinner gjennomgående uførepensjoneres tidligere i livsløpet enn menn og dermed forblir lenger i "systemet" før overgang til alderspensjon. Det var trolig lettere for kvinner som hadde vært yrkesaktive enn for dem som hadde vært hjemmeværende å få innvilget uførepensjon. Dessuten er mange yrkesaktive kvinner dobbeltarbeidende fordi de gjerne har hovedansvar for hjem og barn, noe som kan være svært belastende og dermed bidra til at kvinner blir uførepensjonister.

Jevn nedgang i antall etterlattepensjonister

Det har vært en jevn nedgang i antall etterlatte ektefeller med pensjon fra folketrygden fra 1980 og til i dag. Dette skyldes at det er blitt færre enker under 67 år, noe som er en følge av den utjevningen i levealder mellom kvinner og menn som omtales i kapitlet om befolkningen. Andelen etterlattepensjonister blant alle enker og enkemenn i alderen 16-66 år har ligget rundt 55 prosent i alle årene siden 1980, men litt lavere de siste årene (52 prosent fra 2001 og frem til i dag). Ved utgangen av 2003 var det 23 000 enker og 2 000 enkemenn som mottok pensjon som etterlatte ektefeller.

Færre minstepensjonister – høyere pensjoner

Gjennomsnittlig alderspensjon omregnet til 2003-kroner økte fra 72 300 kroner i 1984 til 126 600 kroner i 2003, en økning på 75 prosent. Økningen skyldes at det ble færre minstepensjonister, og at tilleggspensjonistene fikk høyere tilleggspensjon i perioden. Mens 74 prosent av alderpensjonistene hadde minstepensjon i 1980, var dette redusert til 33 prosent i 2003.

I 1998 økte særtillegget med 12 000 kroner per år. Dette økte den gjennomsnittlige alderspensjonen med 9 prosent fra 1997 til 1998. Det medførte også at de som hadde lavere tilleggspensjon enn det nye særtillegget ble minstepensjonister etter endringen, og andelen minstepensjonister økte derfor fra 37 til 41 prosent fra 1997 til 1998, men er altså nå nede i 33 prosent. Kvinner er minstepensjonister i langt større grad enn menn. Da dagens pensjonister var i yrkesaktiv alder og la grunnlaget for sine pensjonsrettigheter, hadde fortsatt mange kvinner avbrudd i yrkeslivet, og mange arbeidet deltid. Mange kvinner har derfor ikke opparbeidet seg tilleggpensjon, og nesten 50 prosent av de kvinnelige alderpensjonistene er minstepensjonister, mot bare 10 prosent av de mannlige alderspensjonistene.

De fleste har inntekter i tillegg til pensjonen

De fleste alderspensjonister har andre inntekter i tillegg til folketrygdens ytelser. Den gjennomsnittlige bruttoinntekten for alderspensjonister var i 2002 nær 187 000 kroner, mens gjennomsnittlig pensjon dette året var 121 000, begge tall i 2003-kroner. De fleste har imidlertid svært lave tilleggsinntekter. Det er spesielt blant minstepensjonister at mange har lave tilleggsinntekter, og særlig blant kvinnene. Blant alderspensjonistene hadde 43 prosent av kvinnene med minstepensjon mindre enn 10 000 kroner i tillegg til folketrygden i 2002, mens det samme gjaldt for 38 prosent av de mannlige minstepensjonistene. For alderspensjonister med tilleggspensjon var de tilsvarende tallene 14 prosent for kvinner og 17 prosent for menn.

Den viktigste kilden til tilleggsinntekt for alderspensjonistene var tjenestepensjoner, i 2002 som tidligere år. I gjennomsnitt fikk alderspensjonistene utbetalt 31 000 kroner i tjenestepensjon, eller i underkant av en fjerdedel av det de fikk fra folketrygden. For uførepensjonister har tjenestepensjon mindre betydning. For dem er yrkesinntekt viktigste inntektskilde utenom folketrygden. En del uførepensjonister har redusert pensjon. Det forutsettes at de skal skjøte på uførepensjonen med inntekt fra eget arbeid. I 2002 mottok uførepensjonistene i gjennomsnitt 29 000 kroner i inntekt fra eget arbeid.

Svært varierende husholdningsinntekter blant minstepensjonistene

Den enkelte pensjonists økonomiske situasjon avhenger ikke bare av egne inntekter, men også av inntektene til andre husholdningsmedlemmer. Over halvparten av de drøyt 272 000 minstepensjonistene i 2003 var enten enslige eller gift med en minstepensjonist, mens de øvrige enten var gift med en pensjonist som mottok tilleggspensjon eller med en person som fortsatt var yrkesaktiv. Enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar har lavere husholdningsinntekt enn minstepensjonister som er gift med pensjonister med tilleggsinntekt eller yrkesaktive.

Hvis vi tar hensyn til at to personer trenger høyere inntekt enn én, men ikke dobbelt så høy inntekt på grunn av at de kan dele på mange goder (storfordeler), viser det seg at enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar har omtrent like høy inntekt per forbruksenhet (E=0,5, det vil si at ektefellen teller som en "halv" forbruker) i 2002 (henholdsvis 118 000 og 130 000 kroner), mens minstepensjonister som er gift med pensjonister med tilleggsinntekt eller yrkesaktive har vesentlig høyere inntekt per forbruksenhet (191 000 kroner).

Sterk vekst i antall AFP-pensjonister

Etter at ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) ble innført i 1989, har antallet som benytter seg av ordningen økt voldsomt. Ordningen ble gradvis utbygget til å omfatte yngre aldersgrupper (nå aldergruppene fra 62 til 66 år), og antallet virksomheter som dekkes av ordningen har også økt. Fra 1995 til 2003 økte antallet AFP-pensjonister fra 9 300 til 34 100, mer enn en tredobling på åtte år. Dette tilsvarer 18 prosent av befolkningen mellom 62 og 66 år. Det er imidlertid ikke alle som har denne muligheten til å trekke seg ut av arbeidslivet før den alminnelige pensjonsalderen. Omkring 80 prosent av arbeidstakerne som nærmer seg 62 år, dekkes av ordningen med frivillig førtidspensjon (Midtsundstad 2004).

Mange har tidsbegrensede ytelser fra folketrygden

De tidsbegrensede ytelsene fra folketrygden har som formål å gi økonomisk trygghet ved bortfall av inntekt. Det gjelder når man blir syk eller arbeidsledig, i forbindelse med fødsel, og når man som enslig mor eller far er alene om omsorgen for små barn. Til sammen er det et betydelig antall personer som til enhver tid har en tidsbegrenset ytelse fra folketrygden. Ved utgangen av 2003 var det omkring 380 000 mottakere av minst én av følgende ytelser: sykepenger, fødselspenger, rehabiliterings- og attføringspenger, overgangsstønad eller dagpenger som helt arbeidsledige.

Mange faller utenfor dagpengeordningen

I 2003 var det 62 prosent av de helt arbeidsledige som mottok dagpenger. Dette er lavt sammenlignet med slutten av 1980-tallet, da den tilsvarende

andelen var over 75 prosent. Men andelen med dagpenger har økt noe siden 1998, da den var nede i 53 prosent. Det er særlig ungdom som ikke har oppparbeidet seg rett til dagpenger under ledighet, så det er nær sammenheng mellom utviklingen i arbeidsledighet blant ungdom og andelen av de arbeidsledige som mottar dagpenger. Antall helt ledige som mottok dagpenger ved utgangen av året var høyest i 1993, over 83 000, og sank til 29 600 ved utgangen av 1998. I de siste årene har arbeidsledigheten økt igjen, og ved utgangen av 2003 var det 57 600 helt ledige som mottok dagpenger.

Sterk vekst av mottakere med sykepenger, rehabiliterings- og attføringspenger

Antall personer på rehabiliterings- og attføringspenger har variert gjennom 1990-tallet. Antallet økte fra 1990 til 1993, gikk ned fra 1993 til 1995, og økte igjen fra 1995 og fremover. Økningen har vært særlig sterk de siste årene, og det er den yrkesrettede attføringen som har økt mest. Ved utgangen av 2003 var det over 119 000 personer som mottok rehabiliterings- eller attføringspenger. Sykefraværet, og dermed antall personer med sykepenger, har også økt de siste årene.

Sterk nedgang i antall eneforsørgere med overgangsstønad

Denne stønadsordningen ble lagt helt om fra og med 1998, men regelendringene fikk først full effekt fra 1. januar 2001. Det var derfor en kraftig nedgang i antall eneforsørgere med overgangsstønad fra 2000 til 2001; fra 40 400 til 26 100, en nedgang på 35 prosent. Sammenlignet med "toppåret" 1995 var nedgangen på 44 prosent. Den viktigste endringen er en begrensning av hvor lenge en eneforsørger kan motta overgangsstønad. Hovedregelen nå er inntil tre år, men med visse muligheter til forlengelse med opptil to år. Fra 1. juli 1999 ble det også bestemt at en enslig forsørger som har levd i et stabilt samboerforhold i 12 av de siste 18 måneder ikke lenger kan motta overgangsstønad. Det uttalte formålet med regelendringene var å stimulere eneforsørgerne til å bli helt eller delvis selvforsørget. Samtidig med nedkortingen av stønadstiden ble stønadsbeløpet økt. Det er for tidlig å si hvilken virkning omleggingen har hatt på enslige forsørgeres grad av selvforsørging og yrkes- og utdanningsaktivitet. Andelen av mottakerne av overgangsstønad som får redusert stønad på grunn av forventet arbeidsinntekt gikk markert ned fra 2000 til 2001, for deretter å øke jevnt mot nivået rundt årtusenskiftet (se indikator 7.10).

Stadig flere yrkesaktive kvinner og menn mottar fødselspenger

I 2003 mottok 76 prosent av de fødende kvinnene fødselspenger. Vilkåret for å få fødselspenger er at den fødende kvinnen har vært yrkesaktiv. Mens denne andelen har vært ganske stabil på 1990-tallet på 72-73 prosent, har den altså økt jevnt fra 1997. Dette har trolig sammenheng med at yrkesaktiviteten blant kvinner med små barn har økt. Det skjer imidlertid en nedgang på 2 prosent fra 2002 til 2003.

Fra 1993 ble fire av de 42 ukene med fødselspenger forbeholdt faren. Antall fedre som mottok fødselspenger har økt fra knapt 1 000 i 1992 til litt over 34 000 i 2003. Den drøye femtedelen av de fødende kvinnene som ikke mottok fødselspenger i 2003, mottok i stedet en engangsstønad ved fødsel på 33 600 kroner.

Økonomisk sosialhjelp

Stadig en liten vekst i antall mottakere og utgifter

Fra 1987 og frem til i dag har de totale utgiftene til den økonomiske sosialhjelpen økt med 33 prosent, regnet i faste priser. Selv om perioden sett under ett viser en økning i utgiftene, har man i perioder opplevd nedgang i utgiftene. Dette gjelder særlig de tre årene 1996 til 1998, hvor utgiftene ble redusert med nesten 600 millioner, regnet i faste priser, før utgiftene igjen begynte å øke.

Endringene i utgiftene til den økonomiske sosialhjelpen viser seg i all hovedsak å følge den samme utviklingen som i tallet på sosialhjelpsmottakere. I tiårsperioden fra 1990 til 1999 opplevde man en nedgang antall sosialhjelpsmottakere på hele 23 prosent. eller 29 000 personer. I den samme perioden ble utgiftene til den økonomiske sosialhjelpen redusert med 5 prosent regnet i faste priser.

I 2002 ble det totalt utbetalt 4,6 milliarder kroner i økonomisk sosialhjelp, mot 4,3 milliarder i 2001. Dette gir en økning på 230 millioner kroner. Tallet på sosialhjelpsmottakere økte fra knapt 128 000 til nesten 129 000. I gjennomsnitt fikk hver mottaker utbetalt 35 800 kroner, eller en gjennomsnittlig månedlig utbetaling på 7 000 kroner for månedene mottakerne fikk støtte for. Om lag 118 000 av sosialhjelpsmottakerne i 2002 fikk den økonomiske støtten utbetalt som bidrag. Knapt 2 000 fikk støtten utbetalt som lån, mens 9 000 av mottakerne fikk utbetalt både bidrag og lån. Kun 2,4 prosent av de totale utgiftene til sosialhjelpen ble utbetalt som lån i 2002.

Teller vi sammen sosialhjelpsmottakerne og personene disse forsørger, var det i alt 207 650 personer i Norge som i 2002 for en kortere eller lengre periode mottok økonomisk hjelp fra sosialkontoret. Av disse var 61 800 barn under 18 år. Nesten 5 prosent av landets befolkning var altså direkte eller indirekte mottakere av sosialhjelp i 2002, den samme andelen som året før.

Stønadstiden holder seg stabil

Den gjennomsnittlige stønadstiden har de siste fire årene ligget på om lag fem måneder. Varigheten på stønadstiden henger gjerne sammen med sammensetningen av mottakergruppen, blant annet andelen langtidsmottakere og gjengangere i systemet. I 2002 var det drøyt 84 000 mottakere som også hadde fått sosialhjelp i en kortere eller lengre periode året før. Dette var om lag 1 800 flere enn i 2001. Tallet på gjengangere fra et år til det neste økte nesten hvert år frem til 1995 hvor hele 106 000 mottakere ble registrert som gjengangere.

I 1989 ble det registrert rekordmange nye sosialhjelpsmottakere, eller personer som ikke var registrert i systemet året før, hele 69 000. Så fikk man en periode med jevn nedgang frem til bunnåret 1998 med 43 200 nye mottaker. Siden har den årlige tilgangen av nye sosialhjelpsmottakere vært mer eller mindre stabil, og i 2002 ble det registrert 44 700 nye mottakere i sosialhjelpssystemet.

Nesten en av ti mottakere i 2002 fikk sosialhjelp gjennom hele året, mens fire av ti mottok sosialhjelp i seks måneder eller mer. I gjennomsnitt var det vel 55 000 mottakere per måned i 2002. April var den måneden flest mottakere, hele 58 700 personer, fikk økonomisk sosialhjelp. De to foregående årene var mars måneden hvor flest mottakere fikk økonomisk støtte.

Mange unge og enslige forsørgere mottar sosialhjelp
I 1980 mottok 3,6 prosent av alle 20-24-åringene i landet økonomisk sosialhjelp, mens det i 1993 var hele 10,9 prosent av aldersgruppen som mottok sosialhjelp. Fra 1994 snudde veksten og i 2001 var andelen nede i 7,5 prosent av alle 20-24-åringer. I 2002 har man fått en liten vekst, 7,7 prosent av aldersgruppen var sosialhjelpsmottakere. For mottakere over 25 år er det en tendens til at andelen sosialhjelpsmottakere reduseres med økende alder. For den eldste aldersgruppen, mottakere over 67 år, har det de senere årene bare vært rundt 1 prosent som fikk støtte fra sosialkontoret.

Det er store forskjeller i andelen sosialhjelpsmottakere mellom de ulike familietypene. I 2001 mottok 8,9 prosent av alle enslige uten hjemmeboende barn økonomisk sosialhjelp. For enslige forsørgere med hjemmeboende barn var andelen hele 18,7 prosent, mens det blant par med hjemmeboende barn under 18 år bare var 2,8 prosent som mottok økonomisk sosialhjelp i 2001.

Færre kombinerer arbeid og sosialhjelp
I 1990 var 12 prosent av alle sosialhjelpsmottakerne i heltidsarbeid. Gjennom store deler av 1990-tallet har man registrert en nedgang i tallet på mottakere som oppgir å være i heltidsarbeid. I 1997 var andelen nede i 7,6 prosent. I perioden som fulgte frem til i dag har ikke utviklingen vært like entydig. I 2002 var det 8 prosent som oppga å være i heltidsarbeid ved siste kontakt med sosialkontoret. Noe av forklaringen på den noe uklare utviklingen fra midten av 1990-tallet ligger i de endringene i sosialhjelpsrapporteringen som ble gjort i 1997.

Andelen som oppgir å være i heltidsarbeid, henger gjerne sammen med utviklingen på arbeidsmarkedet generelt. I 1993 var hele 6 prosent av den norske arbeidsstyrken i alderen 16 til 74 år arbeidsledige. Det tilsvarende tallet blant sosialhjelpsmottakerne dette året var 36 prosent. I 1999 var andelen på landsbasis nede i 3,2 prosent, mens det var 31 prosent av sosialhjelpsmottakerne som oppga å være arbeidsledige. I 2002 var det 29 prosent av mottakerne som oppga å være arbeidsledige, mens det tilsvarende tallet for arbeidsstyrken som helhet var på 3,9 prosent.

Sosialhjelpens betydning for husholdningene[1]
Som nevnt, vil personer som mottar sosialhjelp også være med på å forsørge andre personer enn seg selv – personer som tilhører samme husholdning som den registrerte sosialhjelpsmottakeren. På samme måte vil sosialhjelpsmottakere som bor sammen med andre, ha nytte av de inntektene som andre medlemmer i husholdningen bidrar med.

I 2000 var den gjennomsnittlige husholdningsinntekten etter skatt for sosialhjelpshusholdninger på 193 200 kroner. Ser vi på inntektsutviklingen for sosialhjelpshusholdninger på 1990-tallet, har den gjennomsnittlige husholdningsinntekten etter skatt kun økt med 4 prosent, eller 7 500 kroner. Til sammenligning har husholdninger til alders- og uførepensjonister hatt en vekst i gjennomsnittsinntekten på hele 20 prosent i samme periode. Dette skyldes i all hovedsak at pensjonistenes inntekt blir indeksregulert på bakgrunn av den generelle inntektsveksten i samfunnet, mens sosialhjelpen utbetales etter individuell vurdering. I 2000 utgjorde sosialhjelpen 13 prosent av den samlede inntekten til sosialhjelpshusholdningene. Denne andelen er noe lavere enn den var på midten av 1990-tallet.

De fleste sosialhjelpshusholdninger har en viss tilknytning til arbeidslivet, og i 2000 hadde nesten to av tre sosialhjelpshusholdninger yrkesinntekt i tillegg til sosialhjelp. I tillegg mottok nesten halvparten av husholdningene en ytelse fra folketrygden. Likevel utgjorde sosialhjelpen mer enn en tredjedel av den samlede husholdningsinntekten i 2000 for hver fjerde husholdning som mottok sosialhjelp, mens dette var tilfelle bare for en av ni husholdninger i 1986.

De siste fem årene har om lag 45 prosent av sosialhjelpsmottakerne oppgitt sosialhjelp som den viktigste inntektskilden, mens den tilsvarende andelen var 27 prosent i 1988. Dette indikerer en kraftig økning i andelen husholdninger hvor sosialhjelpen har vært en viktig inntektskilde i løpet av 1990-tallet. Inntektsstatistikken bekrefter tendensen om at det i løpet av 1990-årene er blitt stadig flere sosialhjelpshusholdninger hvor sosialhjelpen utgjør en betydelig del av den samlede husholdningsinntekten.

Selv om mange av sosialhjelpshusholdningene også har en yrkesinntekt, er det store forskjeller mellom husholdninger når det gjelder betydningen av de ulike inntektene. For fjerdedelen av sosialhjelpshusholdningene med lavest yrkesinntekt utgjorde den i 2000 bare 17 prosent av den samlede inntekten for husholdningen, og bare 40 prosent av disse husholdningene hadde noen form for yrkesinntekt. Ser vi derimot på fjerdedelen med høyest yrkesinntekt, utgjorde den her hele 69 prosent av den samlede husholdningsinntekten, og nesten alle husholdningene hadde en yrkesinntekt. For disse fjerdedelene av sosialhjelpshusholdninger hadde sosialhjelpen, som forventet, motsatt betydning. For fjerdedelen med lavest yrkesinntekt utgjorde sosialhjelpen hele 44 prosent av den samlede inntekten, mens det tilsvarende tallet for fjerdedelen med høyest yrkesinntekt bare var 6 prosent.

Barn og unge ser ut til å være klart overrepresentert blant personer i husholdninger som mottar sosialhjelp, mens eldre ser ut til å være klart underrepresentert. Barn under 18 år utgjorde vel 23 prosent av den norske befolkningen i 2000. Til sammenligning utgjorde barn 27 prosent av alle personer i sosialhjelpshusholdningene. Det er likevel en tendens til at de fleste barna tilhører de husholdningene hvor sosialhjelpen utgjør en liten andel av den samlede inntekten.

Blant husholdninger hvor sosialhjelpen utgjør en stor del av den samlede inntekten, mer enn en tredjedel, finner vi en klar overrepresentasjon av personer i alderen 18 til 29 år, og da særlig personer i alderen 25 til 29 år. I disse husholdningene finner vi også en klar overrepresentasjon av aleneboere som er yngre enn 45 år. Personer som tilhører denne husholdningstypen, utgjorde i underkant av 9 prosent av hele befolkningen, mens den utgjorde hele 39 prosent av alle personer i husholdningene hvor sosialhjelpen utgjør mer enn en tredjedel av den samlede inntekten.

Sosialhjelp viser seg også å gjennomsnittlig ha stor betydning i husholdninger blant ikke-vestlige innvandrere. Dette gjelder særlig blant enslige, enslige forsørgere og par med små barn. Andelen som mottar sosialhjelp er høyere blant innvandrere med flyktningbakgrunn enn blant innvandrere som kommer til landet av andre årsaker. Flyktninger er på et tidspunkt etter ankomst oppe på et nivå hvor mer enn halvparten mottar sosialhjelp. Det er likevel viktig å merke seg at andelen faller langsomt med økende botid. I en periode vil denne gruppen ha større vanskeligheter enn andre med å skaffe seg lønnet arbeid, og sosialhjelp vil derfor være hovedinntektskilden for mange av disse husholdningene.

[1] Avsnittet bygger i all hovedsak på kapittel 7 i Rapport 2002/20 "Økonomi og levekår for ulike grupper av trygdemottakere, 2001". Skrevet av A. S. Andersen, E. Birkeland, J. Epland og M. I Kirkeberg.

Referanse

Midtsundstad, Tove (2004): Hvor mange har rett til AFP? Notat 23.01.2004, Fafo.

Bolig, omgivelser og miljø

De siste 40 årene har omfattende boligbygging ført til en kraftig bedring i boligstandarden. De siste ti årene har bedringen imidlertid stoppet opp. Sammenlignet med de fleste europeiske land er det svært mange i Norge som eier boligen sin. Det er færrest eiere blant yngre aleneboende og eierandelen her har gått noe ned. Enkelte grupper i de store byene, blant annet ikke-vestlige innvandrere, bor dårlig.

Arne Andersen

Sterk bedring i boligstandarden de siste 40 år

De siste tiårene har antallet boliger økt sterkt. Antallet boliger ble nesten fordoblet fra 1960 til 2001. Antallet økte fra 1 077 000 til 1 962 000 boliger. Samtidig økte befolkningen bare med vel en firedel. I 1960 bodde det da også 3,3 personer per bolig, i 2001 bare 2,3. Boligene har dessuten økt betydelig i størrelse. I 1973 var den gjennomsnittlige boligen 88 kvadratmeter, i 2001 var den 115 kvadratmeter.

Boligene har også i noen grad endret karakter. Til tross for at flere bor i byer, og at det er blitt færre som bor på gårdsbruk, har andelen av boligene som er våningshus eller frittliggende eneboliger økt fra 46 prosent i 1960 til 57 prosent i 2001. Økningen har først og fremst skjedd på bekostning av andre småhus som rekke- og kjedehus, tomannsboliger og lignende Andelen boliger i blokk var på begge tidspunkter om lag 18 prosent. I europeisk sammenheng er andelen boliger av typen eneboliger eller andre småhus svært høy i Norge.

Det bygges færre og mindre boliger

Etter 1990 har det blitt bygget rundt 20 000 boliger i året, færrest i 1993 (16 000). Det er vesentlig færre enn i de tretti årene før, da det stort sett ble bygget mer enn 30 000 boliger i året. Boligkrisen på slutten av 1980-tallet førte både til et sterkt fall i boligbyggingen og til et markert fall i størrelsen på de nye boligene. Boligene som ble bygget i 2003 var i gjennomsnitt 133 kvadratmeter. Det gjennomsnittlige boligarealet har gått ned de senere årene, og særlig i forhold til slutten av 1980-tallet da nye boliger var nesten 190 kvadratmeter i gjennomsnitt. Boligstørrelsen er nå på nivå med boligene som ble bygd under lavkonjunkturen på begynnelsen av 1990-tallet. Disse endringene avspeiler også en vridning i boligbyggingen fra eneboliger mot boliger i blokk.

Stabil romslighet ...

I 2002 bodde 32 prosent av alle voksne svært romslig, mens 7 prosent bodde trangt. Det har vært en sterk forbedring i romsligheten i løpet av de siste 20 årene, forbedringen var imidlertid særlig sterk på 1980-tallet. I 1980 bodde 16 prosent trangt, mens bare 18 prosent bodde svært romslig. I 1991 bodde bare 8 prosent trangt, og på 1990-tallet endret denne andelen seg omtrent ikke. Andelen som bor svært romslig fortsatte å øke fram til 1997, men har ikke endret seg siden. I gjennomsnitt bor vi likevel romsligere.

***Arne Andersen** er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (asa@ssb.no).*

Boligarealet per husholdning har økt samtidig med at husholdningene er blitt mindre. Det gjennomsnittlige boligarealet per person har derfor økt. Men også her var økningen på 1980-tallet større enn senere. I 1980 var gjennomsnittlig boligareal per person 36 kvadratmeter, i 2002 var det 52 kvadratmeter.

Det er først og fremst unge enslige (fordi mange bor på ett rom) og småbarnsfamilier som bor trangt, mens par uten barn og enslige over 44 år bor svært romslig. Spør en husholdningene om de opplever å ha for liten plass blir bildet et litt annet, da er det særlig enslige forsørgere og småbarnsfamilier som svarer at de opplever å ha for liten plass.

... og små endringer i boligstandard ellers

Boligstandarden ellers er vanskelig å måle. Det var allerede i 1990 svært få som manglet bad eller WC. Her skjedde en kraftig forbedring på 1980-tallet, i 1980 manglet 10 prosent bad eller WC. Måler en høy standard ved hvor mange husholdninger som har to eller flere bad har denne andelen holdt seg stabil siden midten på 1990-tallet. Det gjaldt i 2002 om lag en tredel av husholdningene. I 1988 hadde 18 prosent to eller flere bad. Når det gjelder boligstandard i form av fuktige og kalde boliger er resultatene mer usikre, men de fleste av undersøkelsene fra de senere årene tyder på en viss forbedring i forhold til 1980-tallet. De fleste indikatorer på boligstandard utenom størrelse tyder på at par med barn og par uten barn, 45 år og over har den beste standarden.

Litt færre eier boligen sin ...

Andelen av husholdningene som eier boligen har i lang tid vært forholdsvis stabil i underkant av 80 prosent. Dette er betydelig høyere enn i de fleste europeiske land. Gjennomsnittet i EU var 60 prosent i 1997. Folke- og boligtellingen viser at 77 prosent av husholdningene i 2001 eide boligen de bor i, 63 prosent som selveiere og 14 prosent som eiere i andels- eller aksjeselskap. Denne andelen har gått litt ned siden 1990. Nedgangen er størst i de store byene. I Oslo var vel 70 prosent eiere i 2001, sammenlignet med 76 prosent i 1990. Eie gjennom andels- og aksjeselskap var mest vanlig i Oslo, der dette var like vanlig som selveie. Hele 35 prosent av husholdningene eide boligen gjennom andels- og aksjeselskap mer enn det dobbelte av landsgjennomsnittet.

... først og fremst blant yngre enslige

Det er mest vanlig å eie boligen blant par uten barn, 45 år og over og blant par med barn. Med unntak av par med småbarn (88 prosent) eide godt over 90 prosent boligen sin i 2001. Færrest eiere var det blant yngre aleneboende (40 prosent) og blant yngre par uten barn (58 prosent). Men også blant enslige forsørgere var eierandelen relativt lav (61 prosent). Blant enslige forsørgere med små barn er over halvparten leietakere. Andelen eiere har gått ned i de yngre husholdningene. Dette er særlig tydelig i de store byene ifølge folke- og boligtellingene. Tall fra levekårsundersøkelsene viser at nedgangen først og fremst har skjedd blant yngre enslige (Andersen 1998 og 2001).

Dårlige boforhold for enkelte grupper i de store byene

Boligstandarden er dårligere i de største tettstedene – med 100 000 eller flere innbyggere – enn i spredtbygde strøk. Det var klart færre som hadde mer enn ett bad – henholdsvis 20 og 34 prosent i 2001 – og inneklimaet var

Dårlige boforhold
For å analysere boforhold i byene har Statistisk sentralbyrå (SSB) sett på boligstandard, utemiljø, boutgifter og disposisjonsforhold til bolig. Boligstandard sier noe om hvor trangt og trekkfullt folk bor og om de har tilgang til bad eller dusj. Utemiljø sier noe om hvor utsatt folk er for trafikkstøy og hvor lang vei de har til leke- og rekreasjonsområder. Disposisjonsforhold til bolig sier noe om folk eier eller leier boligen sin og hva slags leiekontrakt de har.

litt dårligere. Men først og fremst bor folk i spredtbygde strøk mer romslig. I de største tettstedene bodde en av åtte trangt og en av seks bodde svært romslig, sammenlignet med henholdsvis 4 og 40 prosent i spredtbygde strøk.

Sosialhjelpsmottakere, ikke-vestlige innvandrere og fattige skiller seg ut med dårlige boforhold i Oslo og Akershus i 2001 (Andersen og Løwe 2003). Om lag halvparten blant disse tre gruppene har dårlige eller svært dårlige boforhold, vel en av fire bor svært dårlig. Bare en av fem har gode eller svært gode boforhold (se boksen), sammenlignet med det dobbelte i Oslo- og Akershusbefolkningen for øvrig. I 2001 bodde 54 prosent av ikke-vestlige innvandrere som tilhørte en flerpersonhusholdning trangt, det vil si det var flere personer enn rom i boligen. I Oslo gjaldt dette to tredeler i denne gruppen.

Veitrafikken gir mye støy og forurensning

Viktig for den lokale luftforurensningen er innholdet av nitrogenoksider (NOx) og svoveldioksid (SO2), som begge virker forsurende, og svevestøv i luften. Konsentrasjonen av svoveldioksid har avtatt betydelig siden slutten av 1970-årene, og ble halvert på 1990-tallet. I 2003 førte blant annet strømkrisen til at nedgangen stoppet opp. Den lokale forurensningen i de store byene består i dag hovedsakelig av nitrogenoksider og svevestøv. Utslippene av NOx har ikke blitt redusert på 1990-tallet, og her er det langt igjen før en når utslippsmålene. Eksos fra biler, asfaltslitasje og vedfyring er viktige kilder til utslipp av svevestøv. Den betydelige trafikkveksten som har skjedd i veitransporten har ikke gjort problemet med svevestøv mindre.

Veitrafikken er den klart viktigste kilden til støyplager i Norge. Beregninger viser at den står for så mye som 80 prosent av plagene. Disse beregningene viser også at det har vært en kraftig nedgang i antallet personer som er utsatt for de høyeste støynivåene fra jernbane, luftfart og industri. For veitrafikken kan en foreløpig ikke si noe om endringer. Ifølge levekårsundersøkelsene har andelen som oppgir å være utsatt for støy fra veitrafikken inne i boligen vært omtrent uforandret på 13 prosent i de siste 20 årene, dette til tross for en betydelig trafikkvekst. Plassering av boligene særlig i forhold til de store trafikkårene, oppholdstid i hjemmet og tiltak i form av støyisolerende vinduer og støyskjermer er viktige for sammenhengen mellom trafikk og utsatthet for støy. Det er færre som sier de er plaget av støy enn de som er utsatt for støy. I 2001 oppga 6 prosent at de inne i boligen var svært eller noe plaget av støy fra veitrafikken.

Barnefamilier bor stort sett barnevennlig

Med unntak av enslige forsørgere har nesten ni av ti barnefamilier tilgang til hage. Tre av fire har tilgang til trygt leke- og rekreasjonsområde i nærområdet. Par med barn er også den gruppen der færrest bor i et område som betraktes som trafikkfarlig for små barn, men likevel bor ett av fem par i trafikkfarlig område. Par med barn har best kontakt med naboer. Bare en av seks har ikke besøkskontakt med naboer.

Referanser

Andersen, Arne (1998): Unge på boligmarkedet: Etablerer seg senere, men ikke dårligere, *Samfunnsspeilet* 4/1998, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, Arne (2001): Høykonjunktur på boligmarkedet: Det er da de unge etablerer seg, *Samfunnsspeilet* 4/2001, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, Arne og Torkil Løwe (2003): Boforhold i storby. Utredninger til Storbymelding. Del 4. Notater 2003/36, Statistisk sentralbyrå.

Fritid og kultur

De seinere åra har besøk på klassiske konserter, kino og teater økt. Befolkningens egenaktivitet på kulturfeltet har derimot gått litt nedover. Færre spiller i musikkorps eller er medlemmer i Norges Idrettsforbund. Vi finner også nedgang i avislesing og radiolytting. Flere kanaler og økt sendetid har ikke ført til noen stor økning i fjernsynsseingen, så økt medietilbud har ikke hatt særlig negative konsekvenser for bruken av kulturtilbudene. Det ser også ut til at det er små sosiale skiller blant barn og unge i bruken av de ulike massemediene.

Odd Frank Vaage

Flere på klassiske konserter

I 1990 ble det holdt 296 symfonikonserter. I 1997 var tallet økt til 406 og ytterligere til 607 i 2000. I 2002 var antallet 529 konserter. Nedgangen i antallet konserter de siste par åra skyldes i hovedsak nedgang i konserter med Oslo-Filharmonien og Tromsø Symfoniorkester.

Mens det var om lag 220 000 tilhørere på symfonikonserter i 1990, var antallet om lag 360 000 i 2002. Denne økningen finner vi igjen i besøksandelen blant befolkningen. Mens det i 1991 var 27 prosent som oppga at de hadde vært på konsert med klassisk musikk, samtidsmusikk, kirkemusikk eller kor, var andelen 37 prosent i 2000. Blant kvinner var andelen 41 prosent mens den var 32 prosent blant menn.

Flere går på kino

Antallet kinobesøk har de seinere åra variert rundt 2,6 besøk per innbygger i året. Besøksfrekvensen var lavest i 1992 med 2,2 besøk per innbygger, og har etter det vært høyest i 2003 med 2,9 kinobesøk. Selv om det er blitt færre kinoer og sitteplasser, har det vært en økning i antallet forestillinger i perioden, fra 134 000 i 1980 til 250 000 i 2001. Dette kan delvis tilskrives oppblomstringen av flerkinoanlegg. Likevel har antallet besøk gått ned fra 17,5 millioner i 1980 til 12,0 millioner i 2002. Nedgangen i besøkstallet skjedde først og fremst i første halvdel av 1980-tallet, mens besøkstallet siden slutten av tiåret stort sett har variert rundt 11-12 millioner.

Denne langsiktige nedgangen i besøkstallet har skjedd selv om andelen som i løpet av et år har vært på kino, ikke endret seg noe særlig. Fra begynnelsen av 1990-tallet og til 2003 ser det derimot ut til at en større andel av befolkningen har vært på kino, fra 52 prosent i 1992 til 66 prosent i 2003. Andelen var dette året 64 prosent blant menn og 69 prosent blant kvinner.

Antall besøk per innbygger har ikke økt i samme grad som andelen som har vært på kino. Økningen har derfor først og fremst skjedd ved at det er flere som går sporadisk på kino. Dette gjelder særlig eldre personer. Mens 8-10 prosent i aldersgruppen 67-79 år var på kinobesøk per år ved begynnelsen av 1990-tallet, er andelen økt til 18 prosent i 2003. Den norske filmen "Heftig og begeistret" gjorde for øvrig sitt til at besøksandelen i denne aldersgruppen nådde helt opp til 32 prosent i 2001.

***Odd Frank Vaage** er statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (ova@ssb.no).*

Teater når ut til flere

Det har vært en svak økning i antallet forestillinger ved institusjonsteatrene på 1990-tallet. Antallet teater- og operaforestillinger økte fra 1980 til 1993. Fra 1993 til 1997 gikk antallet forestillinger noe ned. Seinere har det vært en økning, og antallet forestillinger var på om lag 7 600 i 2002.

Besøkstallene økte parallelt med antallet forestillinger fra 1980 til 1993. Utviklingen i besøkstallene har imidlertid vært ujevn over perioden. I 1993 da statistikken omfattet noen flere teatre, var tallet 347 besøk per 1 000. Fra 1993 til 1997 falt besøkstallet med 16 prosent, men har siden økt og var på 332 besøk per 1 000 innbyggere i 2002.

Publikumsundersøkelser tyder på at teater- og operatilbudet når ut til flere. Andelen som har vært i teater siste året har økt fra 44 prosent i 1991 til 50 prosent i 2000, 44 prosent blant menn og 57 prosent blant kvinner.

Endringen i andelen på opera er vanskeligere å fastslå. Besøksandelen er i utgangspunktet liten, og om endringen er betydelig eller ikke, kan være vanskelig å fastslå. 6 prosent av befolkningen hadde vært på en opera- eller operetteforestilling siste år i 2000.

Kvinner driver mest med egen kultur

Mens 35 prosent av befolkningen oppga at de driver med egenaktivitet på kulturfronten i 1994, var andelen 32 prosent i 2000. Slik egenaktivitet er enten at de har opptrådt på et musikk- eller teaterarrangement de siste to åra, har stilt ut en eller annen form for bildekunst eller kunsthåndverk de siste to åra, eller spiller et musikkinstrument regelmessig. Nedgangen gjelder både menn og kvinner. Det er likevel kvinner som er de mest aktive. Blant dem var det 37 prosent som oppga kulturell egenaktivitet i 2000, mens andelen var 27 prosent blant menn.

Færre i musikkorps, men økning de siste åra

I 1984 var det 2 232 korps tilsluttet Norges Musikkorps Forbund. Antallet har siden sunket til 2 045 i 1990 og videre til 1 703 i 2002. Også antall medlemmer i forbundet har sunket betydelig. I 1986 var det i underkant av 129 000 medlemmer. I 2002 hadde medlemstallet sunket til i underkant av 69 000. Dette er likevel det høyeste tallet på fire år.

Færre med i idretten de siste åra

Antall medlemmer i Norges Idrettsforbund økte jevnt og trutt fra om lag 1,4 millioner i 1980 til 1,9 millioner i 1998. Deretter har det vært en liten nedgang, og antallet var i overkant av 1,5 millioner i 2002. I 1980 utgjorde kvinner 34 prosent av medlemmene. I 2002 var kvinnenes andel om lag 38 prosent. I 1991 oppga 27 prosent av befolkningen at de hadde deltatt i et idrettsarrangement i løpet av de siste to åra. Andelen økte til 32 prosent i 2000.

Ingen sterk økning i fjernsynsseingen tross økt tilbud

Til tross for økt tilgang til fjernsynskanaler og flere kanaler som sender programmer døgnet rundt, har vi ikke fått noen sterk økning i fjernsynsseingen. I 1991 var det 39 prosent som hadde tilgang til kanaler formidlet via satellitt. Dette har økt til 67 prosent i 2003. Andelen som ser fjernsyn en gjennomsnittsdag har i samme periode økt fra 81 til 84 prosent. Tiden vi ser på fjernsyn har i samme periode økt med om lag 15 minutter.

Mens radiolyttingen synker, øker lyttingen på plater/kassetter

Interessen for radioen har ikke økt de siste ti åra, til tross for økt tilbud på kanaler og sendetid. Det har vært en nedgang i andelen som hører på radio en gjennomsnittsdag, fra 71 prosent i 1991 til 58 prosent i 2003, mens tiden vi bruker når vi lytter på radio har holdt seg noenlunde konstant. Det kan se ut som om cd-plater og kassetter i noe større grad enn tidligere forsyner seg av lyttermarkedet. Mens det i 1992 ble solgt 9,9 millioner musikkfonogram, det vil si vinylplater, cd-plater og lydkassetter, var salget kommet opp i om lag 14,8 millioner i 2002. 37 prosent oppga at de lyttet på plater eller kassetter en gjennomsnittsdag i 1996. I 2002 var andelen 45 prosent.

Færre leser aviser

Antallet eksemplarer av dagsaviser per 1 000 innbyggere økte nokså jevnt på 1980-tallet. I 1980 var det 429 eksemplarer per 1 000 innbyggere, sammenliknet med 688 i 1992. Denne økningen skjedde ganske parallelt med økningen i antallet husholdninger, antallet eksemplarer per husholdning økte mer beskjedent. Etter 1992 har tallet sunket temmelig jevnt, til tross for at antallet husholdninger har fortsatt å vokse. I 2003 var nettoopplaget per 1 000 innbyggere nede i 531. Det har samtidig vært en nedgang i andelen som leser avis per dag. Mens 85 prosent oppga å ha lest avis per dag i 1994, var andelen nede i 77 prosent i 2002. Om denne nedgangen har sammenheng med økende tilgang til elektroniske aviser på Internett, er det for tidlig å si noe sikkert om.

Flere leser bøker igjen

Antallet skjønnlitterære bokutgivelser har variert en del de siste 20 åra. Det var en økning fra 1986 da det var 903 utgivelser, til 2 037 utgivelser i 1995. Seinere har det vært en liten nedgang, til 1 952 skjønnlitterære bokutgivelser i 2002. Av de skjønnlitterære bøkene som ble utgitt i 2002 var 42 prosent norske og 58 prosent utenlandske.

De seinere åra har det også vært en nedgang i antall utlån per innbygger i folkebibliotekene. Mens det i 1992 var 4,9 utlån per innbygger, sank andelen til 4,0 i 2003. Fra 1993 til 2002 har antall folkebibliotek sunket fra 1 184 til 951. Dette kan muligens være med på å forklare utlånsnedgangen.

Andelen som leser bok på fritiden en gjennomsnittsdag har ikke hatt den samme jevne nedgangen. I 1991 var det 24 prosent som oppga at de leste bok på fritiden en tilfeldig valgt dag. Andelen sank til 17 prosent per dag i 1997, men har så økt og kommet opp i 23 prosent i 2003. Dette året var andelen 17 prosent blant menn og 30 prosent blant kvinner. Blant de som leste bok var det 63 prosent som leste roman eller novellesamling. Blant kvinnelige boklesere var det 65 prosent som leste disse typene bøker en gjennomsnittsdag.

Økt medietilbud har ikke vært negativt for kulturbruken

Til tross for at tilbudene fra radio, fjernsyn og andre elektroniske medier har økt betydelig de seinere åra, har ikke dette ført til noen voldsom økning i mediebruken. Det økte tilbudet synes heller ikke å ha hatt noen negativ virkning på bruken av de mer tradisjonelle kulturtilbudene.

Små sosiale skiller i barn og unges mediebruk

Det er ingen klare indikasjoner på at mediebruken blant barn og unge er sterkt medvirkende til å opprettholde sosial ulikhet. Likevel er det slik at barn av foreldre med høy utdanning og yrkesstatus bruker radio og trykte medier noe mer enn andre barn og unge. De er også mer aktive brukere av de nye mediene, slik som pc og Internett (Vaage 2003).

Sammenlagt tid som brukes til alle trykte massemedier er lengre blant barn og unge av høystatusforeldre enn blant de andre: De med foreldre med høy utdanning bruker i gjennomsnitt 43 minutter per dag til å lese trykte medier, mens de med foreldre med lav utdanning bruker 32 minutter, altså nær 25 prosent mindre.

Barn og unge hører i mindre grad på radio enn befolkningen generelt. Og radiolytting har klar sammenheng med foreldrenes sosiale status. Blant de som har foreldre med lav utdanning er det 32 prosent som hører på radio per dag. Har foreldrene høy utdanning er andelen 45 prosent. Fjernsynsseing er derimot svært populært blant de aller fleste barn og unge uansett sosial bakgrunn. Mer enn 90 prosent i alle gruppene ser på fjernsyn en gjennomsnittsdag. Derimot er det en forskjell i tiden de bruker foran skjermen per dag: Barn og unge av lavstatusforeldre bruker mer tid foran skjermen enn de som har foreldre med høy sosial status.

Nesten alle barn og unge har pc hjemme

Selv om mer enn 90 prosent av alle barn og unge uansett sosial bakgrunn har tilgang til pc hjemme, er likevel andelen enda høyere blant dem som har foreldre med høy yrkesstatus, utdanning og hvor husholdningsinntekten er høy, det vil si nær 100 prosent. Uansett sosial bakgrunn har omtrent to av tre barn og unge elektronisk spill hjemme. Bruken av slike tilbud er delvis i tråd med tilgangen. Det er en langt større andel av dem som har foreldre med høy yrkesstatus og utdanning som bruker hjemme-pc per dag enn de med foreldre som har lav yrkesstatus og utdanning. Mens 51 prosent av de som har foreldre med høy utdanning bruker pc hjemme per dag, er andelen bare 39 prosent blant barn av foreldre med lav utdanning.

Mobiltelefon har ikke sammenheng med sosial status

De nye kommunikasjonskanalene som har utviklet seg i de seineste 5-10 åra er ikke jevnt fordelt mellom de ulike statusgruppene. Tilgangen til Internett hjemme er større blant barn og unge med foreldre som har høy yrkesstatus, høy utdanning og høy inntekt. For mobiltelefonen er det derimot slik at de som har foreldre med *lav* yrkesstatus og utdanning i større grad har egen mobiltelefon. God økonomi er likevel også i dette tilfellet en positiv faktor.

Høy sosial status og Internett-bruk henger sammen

Vi finner noe av det samme bildet igjen i bruken av disse kommunikasjonsmidlene. Det er barn av foreldre med høy yrkesstatus og utdanning som i størst grad benytter seg av Internett. Bruk av mobiltelefon til private formål er derimot i mindre grad knyttet til foreldrenes sosiale status. Det ser derimot ut til at foreldrenes utdanning har *negativ* sammenheng med barnas mobil-telefonbruk.

Ingen massiv kunnskapskløft

Det er vanskelig å trekke en entydig og sikker konklusjon fra disse resultatene. Det er ingen klare indikasjoner på at mediebruken i de ulike gruppene

skulle føre til noen massiv reproduksjon av sosial ulikhet. Likevel kan vi se en tendens til at barn av foreldre med høy utdanning og yrkesstatus mer enn andre barn og unge bruker radio og trykte medier. Dette er medier som i noe større grad enn andre formidler kunnskap og informasjon. Samtidig er denne barne- og ungdomsgruppen også mer aktive i bruken av de nye mediene, slik som pc og Internett.

Flere kvinner enn menn på ferieovernattinger

De siste ti åra har det vært en viss økning i nordmenns ferieaktivitet. Mens vi i 1994 i gjennomsnitt hadde 13,7 overnattinger på feriereiser siste tolv måneder, var antallet overnattinger 15,0 i 2002 og 16,4 i 2003. Overnattingene har økt for både menn og kvinner, men kvinner har i 2003, som også i alle tidligere målinger, flere overnattinger enn menn. I 2003 var tallet 14,9 for menn og 17,9 for kvinner.

Høyeste antall ferieturer på ti år

Gjennomsnittlig antall ferieturer per person var 1,7 i 2003. Dette er det høyeste antall turer per år på de siste ti åra. De med husholdningsinntekt under 400 000 kr hadde i gjennomsnitt 1,0-1,6 turer. De med inntekt over 500 000 kr hadde i gjennomsnitt 2,1 turer. De som bor i Oslo og Akershus er i gjennomsnitt på 2,2 ferieturer per år. Det er et høyere antall turer enn blant personer som bor i andre deler av landet. De som bor i Hedmark/Oppland og i Trøndelag reiser i gjennomsnitt på 1,3 ferieturer per år.

Andelen som ikke har vært på noen feriereise i det hele tatt siste tolv måneder har sunket. Mens det i 1998 var 28 prosent som ikke hadde vært på ferie, var andelen 22 prosent i 2003. Også denne endringen gjelder både menn og kvinner.

Flere har viktigste feriemål utenfor Norden

Mens det var 32 prosent som hadde viktigste feriemål utenfor Norden i 1993, var andelen økt til 40 prosent i 2003. Den høyeste andelen ble likevel regist-rert i 1998, da 45 prosent oppga at viktigste feriemål var utenfor Norden.

Referanser

Vaage, Odd Frank (2003): Små sosiale skiller i barn og unges mediebruk, *Samfunnsspeilet* 6/2003, Statistisk sentralbyrå.

Kriminalitet

Statistikker fra politiets register viser kraftige økninger for de fleste typer av lovbrudd de siste 20-25 årene. Noen av disse trendene indikerer reelle endringer i befolkningens atferd, men utviklingen må også ses i sammenheng med endringer i vår tilbøyelighet til å anmelde og rettssystemets virkemåter. Andre kilder viser mindre dramatiske endringer i kriminalitetsbildet, og i de siste årene ser det ut til at folk flest både er mindre utsatt og mindre urolige for å bli utsatt for lovbrudd.

Reid Jone Stene

Trygghet for liv og eiendom er et gode i et velferdssamfunn som vårt. Det er et gode vi verner om og er opptatt av – hver for oss og med hjelp fra statlige ordninger, som for eksempel politiet og domstolene. Hver dag blir vi konfrontert med beskrivelser av fysiske og psykiske overgrep, og de rettslige etterspill av disse, i avisene og andre media. Vi bruker daglig våre nøkler i utal-lige låser – med forsikringen i bakhånd – for å være trygge mot angrep på våre kropper og eiendeler. Vi handler alle ut fra frykten, og med varierende styrke preger den vår hverdag.

Mange i den voksne befolkningen blir da også utsatt for lovbrudd: I Levekårsundersøkelsen 2001 var det hver syvende person over 15 år (14 prosent) som hadde blitt utsatt for vold, trusler, tyveri og/eller skadeverk i løpet av de siste tolv månedene. Både i 1991 og 1997 var det imidlertid 17 prosent, eller hver sjette person, som ble utsatt for minst ett tilfelle av disse lovbruddene. Selv om kriminalstatistikken tilsier at det begås flere lovbrudd i Norge enn tidligere, ser det altså ut til at folk flest er mindre utsatt enn før.

Er vi mer truet av vold?

De aller fleste av oss føler oss trygge i våre nærmiljø. Levekårsundersøkelsene i perioden fra 1983 og fram til 1997 viste en viss økning, fra 8 til 11 prosent, i andelen personer over 15 år som hadde opplevd å være urolige for vold eller trusler om vold. De fem undersøkelsene som ble gjennomført i denne perioden viser at kvinner, og da spesielt de eldste, var mest urolige. I 2001 var det imidlertid færre som oppga at de hadde opplevd frykt, og andelen som hadde vært engstelige for å bli utsatt for overgrep var nå på samme nivå som på 1980-tallet – 8 prosent. Også i Levekårsundersøkelsen 2001 var det langt flere kvinner enn menn som opplevde denne frykten. Andelen av kvinner som har vært urolige for vold eller trusler om vold har imidlertid aldri vært så lav. De eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt.

Frykt for å bli utsatt for lovbrudd har ikke nødvendigvis sammenheng med sannsynligheten for å bli et offer for kriminalitet. I levekårsundersøkelsene er det de yngste mennene som føler seg mest trygge, selv om det er denne gruppen som er mest utsatt. Totalt var det imidlertid like stor andel kvinner og menn som sa at de var utsatt for vold eller trusler om vold i 2001. I hele perioden fra 1987 til 2001 var det rundt 5 prosent av den voksne befolkningen som oppga at de hadde vært offer for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Dette tilsier at ca. 180 000 personer opplever denne typen over-

***Reid Jone Stene** er kriminolog og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (reid.jone.stene@ssb.no).*

grep hvert eneste år. Ut fra undersøkelsen i 2001 var det tilsvarende 45 000 av disse som hadde fått synlige merker eller kroppsskader av den volden de hadde blitt utsatt for.

Økt rapportering av vold til politiet

Det meste av volden og truslene om vold som rapporteres i Levekårsundersøkelsene blir ikke kjent for politiet. I 2001 ble drøyt 15 prosent av alle tilfellene anmeldt. Politiet hadde imidlertid fått kjennskap til hele 30 prosent av vold og trusler. Totalt ble det anmeldt 26 600 voldslovbrudd i løpet av 2002, hvorav mer enn 12 000 var legemsfornærmelser og 9 200 var trusler. Siden 1980 har det vært en jevn økning i antallet etterforskede voldsforbrytelser, og ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet ser det ut til at ofre i stadig større grad går til politiet når de har blitt utsatt for vold og trusler. Antallet anmeldte legemsfornærmelser har økt med nesten 70 prosent og anmeldte trusler med over 170 prosent. Det har ikke vært en tilsvarende økning i antall anmeldelser av de svært grove tilfellene av vold, som drap og grov legemsbeskadigelse. I 2002 ble det anmeldt 53 drap og 71 drapsforsøk, som er noe flere enn det årlige gjennomsnittet i perioden 1991-2002. Antallet drap og drapsforsøk varierer imidlertid fra år til år, og ut fra drapsstatistikken kan vi ikke si at det er blitt flere drap eller drapsforsøk i løpet av de siste 10-15 årene.

Det er flest unge, spesielt menn, som anmelder vold. Anmeldelsene i perioden 1995-1998 viser også at personer med en ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er langt mer utsatt for voldslovbrudd enn personer uten innvandrerbakgrunn. Sannsynligheten for å bli et voldsoffer er imidlertid høyest hvis du selv er tatt for å ha utøvd vold mot andre. I oppklarte voldssaker med ikke-innvandrere som ofre er det i de aller fleste tilfeller (91 prosent) en gjerningsperson med norsk bakgrunn som har begått overgrepet. Det er langt sjeldnere (6 prosent) at ofre med norsk bakgrunn blir utsatt for vold av personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. I saker med ikke-vestlige ofre er det imidlertid halvparten som utsettes for vold og trusler av personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn.

Personer med ikke-vestlig bakgrunn er også overrepresentert i statistikken over voldsutøvere – selv når vi tar høyde for innvandrerbefolkningens fordeling etter alder, kjønn og bosted. Hvor stor overrepresentasjonen er, varierer ut fra hvilke grupper i befolkningen vi snakker om. Samlet sett var det i 1998 drøyt 1 prosent av befolkningen med norsk bakgrunn og 2 prosent av den ikke-vestlige befolkningen som ble tatt for en eller flere forbrytelser. Kun 0,2 prosent av befolkningen med norsk bakgrunn og 0,5 prosent av den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen ble siktet for vold eller trusler.

Mindre forskjeller mellom by og land

Ut fra internasjonale undersøkelser har grad av urbanitet en klar sammenheng med risikoen for vold. Jo mer urbant, desto større fare for å bli et voldsoffer. Denne sammenhengen er faktisk sterkere enn sammenhengen mellom utsatthet og hvilket land du bor i. Ut fra gjennomsnittet for alle levekårsundersøkelsene i perioden 1983-2001, er det nesten tre ganger så stor risiko for at folk som bor i våre største byer blir utsatt for vold – sammenlignet med dem som bor i de aller mest spredtbygde strøkene. I den siste undersøkelsen fra 2001 var det imidlertid ingen betydelige forskjeller mellom de ulike bostedsstrøkene og risiko for å bli et voldsoffer. Også ut fra den volden som anmeldes til politiet, ser vi at det er vel så mye vold i en del mindre urbane distrikter som i byene. Oslo er det fylket, relativt til folkemengden, hvor det

Figur 1. Anmeldte voldslovbrudd, etter gjerningsfylke. Per 1 000 innbyggere. 2002

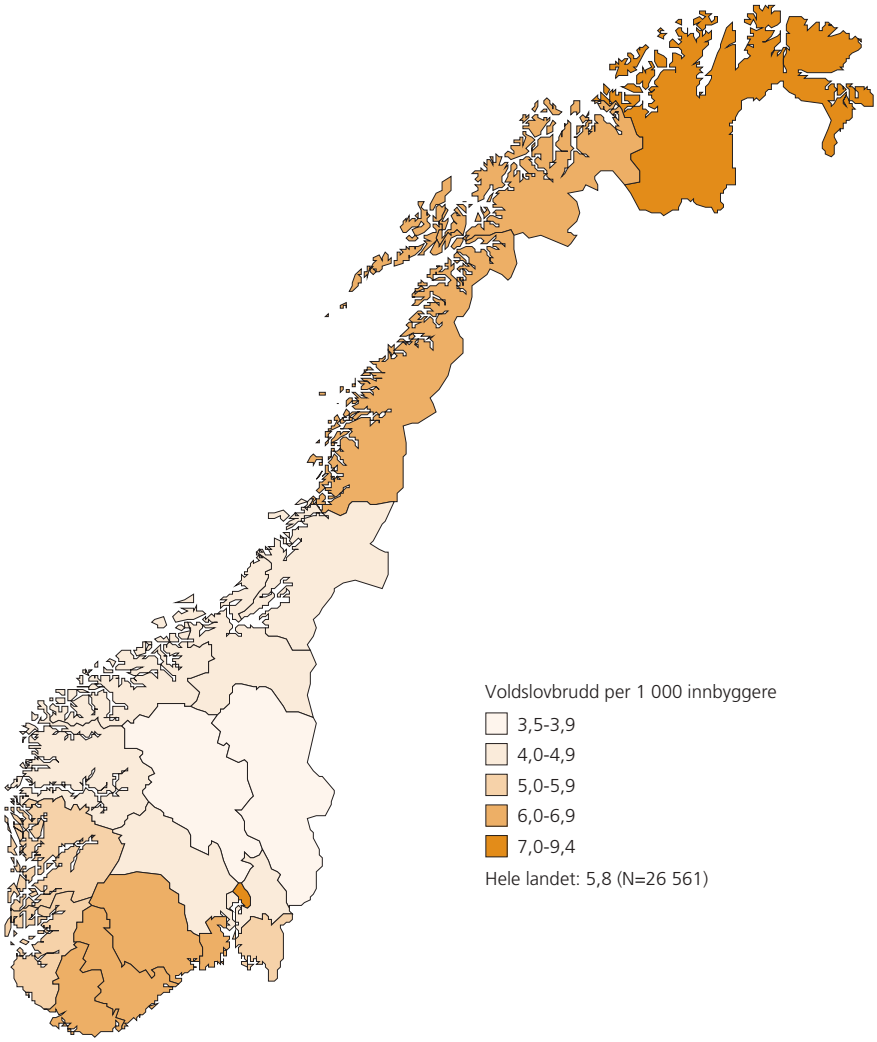

Kilde: Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

anmeldes flest voldslovbrudd. Det anmeldes imidlertid nesten like mye vold i Finnmark (se figur 1).

Byfolk blir heller ikke tatt for å utøve vold i betydelig større grad enn andre. I 2001 var det, sett i forhold til innbyggertallet, 72 kommuner hvor det var bosatt flere registrerte voldsutøvere enn i Oslo. Av kommunene med relativt flere voldsutøvere enn Oslo, finner vi blant annet tolv av de 19 Finnmarkskommunene. Andre storbykommuner som Stavanger, Kristiansand og Drammen er lenger ned på den rangerte listen over kommuner med høyest andel voldsutøvere. I 2001 hadde mer enn 200 av landets 435 kommuner en høyere andel anmeldte voldsutøvere enn Trondheim og Bergen. De siste årenes statistikker viser med andre ord at vold og trusler verken er et særskilt eller et utpreget urbant levekårsproblem.

Mer åpenhet om seksualforbrytelser

Vi vet antakelig mindre om befolkningens utsatthet for seksualisert vold enn det vi vet om andre former for vold. Offerundersøkelser og eldre kriminalstatistikker sier oss lite eller ingenting om omfanget av dette problemet. Den økte offentlige oppmerksomheten medførte imidlertid at denne typen overgrep i mindre grad ble et privat anliggende, og i løpet av siste halvdel av 1980-tallet ble det etterforsket langt flere seksualforbrytelser enn tidligere. Bare i løpet av 1989 avgjorde rettssystemet flere anmeldte incestlovbrudd enn det gjorde til sammen i hele 15-årsperioden fra 1970 til og med 1984. I løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtektsanmeldelser nesten tredoblet. I løpet av 1990-tallet og fram til i dag har antallet anmeldte voldtekter økt ytterligere, med nesten 80 prosent. Det ble imidlertid anmeldt omtrent like mange tilfeller av incest og andre seksuelle overgrep mot barn i 2002 som på begynnelsen av 1990-tallet.

Færre innbrudd i bolig

Over halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2002 var tyverier. Også levekårsundersøkelsene viser at tyverier er den typen lovbrudd som skaper flest lovbruddsofre i befolkningen. I Levekårsundersøkelsen 2001 oppga hver tiende person over 15 år at de var utsatt for tyveri eller skadeverk i løpet av det

siste året. Det var da 8,5 prosent, tilsvarende 300 000 personer, som ble berørt av tyverier. To tredjedeler av alle disse tyveriene ble anmeldt, og for de tyveriene der det var et betydelig omfang av skader og tap er anmeldelsestilbøyeligheten enda høyere. Kriminalstatistikk basert på politiets register er derfor forholdsvis velegnet til å beskrive hvilke tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for.

Som for de fleste typer forbrytelser, har det siden 1980 vært en økning i antallet tyverier etterforsket av politiet. Økningen var mest markert på 1980-tallet, da den generelle økningen av forbrytelser var sterkt preget av de registrerte tyveriene (se figur 2). I de ti siste årene har det imidlertid vært positive trekk ved utviklingen. Det er for eksempel blitt langt sjeldnere at tyver bryter seg inn i private boliger. I løpet av årene fra 1991 til og med 2002 er antallet anmeldte grove tyverier fra boliger og hytter nesten halvert. Om våre eiendeler er blitt tryggere i de private hjem, er vi i større grad utsatt for tyverier når vi beveger oss ute i de offentlige rom. Det skjer imidlertid oftest tyverier fra og av våre biler, og i løpet av 2002 ble det anmeldt mer enn 55 000 slike tyverier.

Mer narkotika – spesielt blant ungdom

Selv om utviklingen har flatet ut i løpet av de siste par årene, utgjør økningen i antall narkotikaforbrytelser den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 20 årene. Sett i forhold til innbyggertallet, etterforsket politiet mer enn 19 ganger så mange narkotikaforbrytelser i 2001 som i 1980 (jf. figur 2). I løpet av 2002 ble det anmeldt én narkotikaforbrytelse per 100 innbyggere i Norge. I løpet av 2001 ble nesten 11 000 forskjellige personer tatt av politiet for en eller flere narkotikaforbrytelser. Dette er mer enn en tredobling siden 1990.

Mer enn 90 prosent av alle anmeldte narkotikaforbrytelser anmeldes av politiet selv, og store deler av den enorme økningen i anmeldte narkotikaforbrytelser kan tilskrives en økt satsing fra politiets side. Det er imidlertid også grunn til å tro at en betydelig del av økningen har sammenheng med en faktisk økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler. Spørreundersøkelser fra Statens institutt for rusmiddelforskning viser at det er langt flere ungdommer som har brukt amfetamin og ecstasy i 2000 enn det som var tilfellet på begynnelsen av 1990-tallet. Det er anslått at antall heroinmisbrukere ble fordoblet i løpet av 1990-tallet. I siste halvdel av 1990-tallet var det også langt flere ungdommer som regelmessig brukte cannabis sammenlignet med tidligere.

Hvor mange av de anmeldte lovbruddene politiet oppklarer, varierer mye etter hvilke typer lovbrudd som er anmeldt. For eksempel hadde politiet i 2001 kun funnet ut hvem som hadde begått 12 prosent av de anmeldte tyveriene, mens bruk av narkotika ble oppklart i hele 95 prosent av de anmeldte tilfellene. Etterforskningsstatistikken, med oversikt over hvem som er gjerningspersoner, er derfor i stor grad avhengig av hva som anmeldes og hva politiet bruker sine ressurser til. Først og fremst på grunn av den store økningen i narkotikaforbrytelser, har antallet gjerningspersoner nesten tredoblet seg de siste 15 årene.

Endringer i ungdomskriminaliteten

Ungdom, og da spesielt unge menn, har alltid vært overrepresentert i kriminalstatistikken. Midt på 1980-tallet var nesten halvparten av alle siktede

Figur 2. Etterforskede forbrytelser, etter lovbruddsgruppe. 1980-2001. Per 1 000 inn-byggere

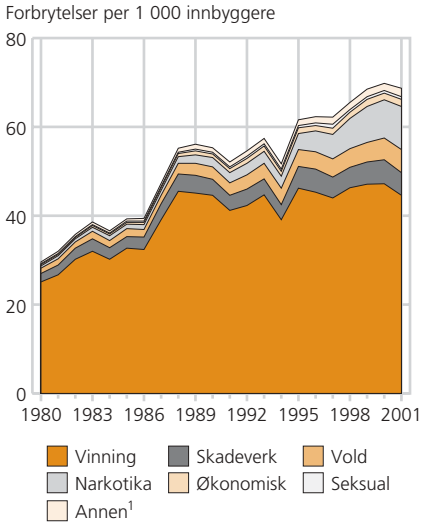

[1] Inkludert miljøforbrytelser.
Kilde: Kriminalstatistikk.

under 21 år. Antallet ungdommer som ble tatt var imidlertid stabilt fra slutten av 1980-tallet og fram til midten av 1990-tallet, og de under 21 år utgjorde mindre enn en tredjedel av alle siktede for forbrytelser i 1997. I løpet av de senere årene har imidlertid denne generelle trenden snudd, og i 2001 ble mer enn 6 prosent av menn i aldersgruppen 18-20 år tatt av politiet etter å ha begått en eller flere forbrytelser.

Blant de som ble 15 år i 1992 er det hele 33 prosent av mennene, og 8 prosent av kvinnene, som ble tatt for ett eller flere lovbrudd før de fylte 25 år. Mer enn halvparten av disse ble imidlertid kun siktet for forseelser, og under 10 prosent av mennene og drøyt 1 prosent av kvinnene i dette årskullet ble siktet for mer enn en forbrytelse. Selv om det å bli tatt for lovbrudd ser ut til å være relativt normalt, er det en liten gruppe av disse som står bak en relativt stor andel av de oppklarte lovbruddene.

Tidligere var det slik at de aller fleste ungdommer som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier. En betydelig andel ungdommer blir også i dag tatt for tyveri, men ut fra politiets register ser det ikke ut til at dagens ungdom stjeler mer enn ungdom gjorde før. I dag er det nesten like mange ungdommer som blir tatt for befatning med narkotika. I løpet av fireårsperioden 1998-2001 er antallet unge tatt for narkotika steget med 72 prosent, og de under 21 år utgjør nå halvparten av de siktede for bruk av narkotika. I løpet av 2001 ble 1,5 prosent av alle 18-20-åringer tatt av politiet for å ha hatt befatning med narkotika.

Utviklingen de siste 10-20 årene viser at bruk av narkotika, og de levekårsproblemer som kan følge av dette, er voksende i den norske befolkningen. Barn og unge har også tidligere vært sentrale i denne utviklingen, men kriminalstatistikken og andre kilder fra de aller siste årene, viser at befatning med narkotika øker mest blant ungdom. Dagens ungdom ser med andre ord ut til å stå overfor en rusproblematikk som skiller seg noe fra den rusproblematikken som ungdom sto overfor for kun få år siden.

Sentrale kilder til dette kapittel av Sosiale indikatorer 1980-2004:

Anmeldte lovbrudd, http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/, Statistisk sentralbyrå.

Etterforskede lovbrudd, http://www.ssb.no/emner/kriminalitet/lovbrudde/, Statistisk sentralbyrå.

Levekårsundersøkelsene om ofre og lovbrudd, http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/ (emne 03.05), Statistisk sentralbyrå.

Ellingsen, Dag (2001): *Kriminalitet og rettsvesen*, 4. utgave, Statistiske analyser nr. 48, Statistisk sentralbyrå.

Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som offer og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå.

Skarðhamar, Torbjørn (2003): Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet, *Samfunnsspeilet 3, 2004*, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2004): Mange - men færre - ofre. Levekårsundersøkelsene 1983-2001, *Samfunnsspeilet 3, 2004,* Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003a): Narkotika, kontroll og bruk, *Samfunnsspeilet 1,* 2003, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003b): Barn og unge inn i rettssystemet. Kriminalitet blant barn og unge, Del 1, Notat 2003/13, Statistisk sentralbyrå.

Ødegård, Bretteville-Jensen og Skretting (2002): Utviklingen av narkotikamisbruket i Norge på 1990-tallet, i: *Nordisk Alkohol- og Narkotikatidsskrift*, nr. 19, s. 106-121.

Sosial og politisk deltaking

Det er lite som tyder på at det har blitt flere sosialt isolerte i det norske samfunnet de siste tiårene, på tross av det økende antallet samlivsoppløsninger. Flere oppgir at de har fortrolige venner. Organisasjonsdeltakingen har alt i alt vært stabil. Men færre er med i politiske partier og bruker stemmeretten ved valgene.

Anders Barstad

Et kaldere eller varmere samfunn?

I avisene presenteres til tider rystende beretninger om personer som blir funnet i sin bolig etter å ha ligget døde i flere måneder. Slike beretninger tolkes gjerne som uttrykk for en negativ samfunnsutvikling, en utvikling mot et kaldere samfunn hvor folk ikke har tid til hverandre. Hvor riktig er dette synet på samfunnsutviklingen?

Flere bor alene, stabile familierelasjoner

Andelen som er enslige og bor alene har økt betydelig. Isolert sett er dette en tendens som peker i retning av mindre kontakt og sosialt fellesskap. Om lag en femtedel av befolkningen 16-79 år bodde alene i 2002. Blant menn er andelen mer enn fordoblet siden 1980, mens økningen har vært mer beskjeden blant kvinner. Økningen i tallet på samlivsbrudd er en viktig årsak til at flere lever utenfor samliv og dermed også (i mange tilfeller) bor alene. Denne sammenhengen er imidlertid sterkere blant menn enn blant kvinner, siden det som regel er kvinnen som får omsorgen for barn ved samlivsbrudd.

Kontakthyppigheten med familien utenfor egen husholdning, med foreldre, søsken eller voksne barn, har vært forholdsvis stabil. Eldre aleneboende ser ut til å fått noe bedre kontakt med sine voksne barn. 67 prosent av personer i alderen 60-79 år som bor alene traff sine voksne barn minst ukentlig i 2002, mot 61 prosent i 1980 og 54 prosent i 1973. At de eldre er friskere og mindre bevegelseshemmede enn før kan ha bidratt til dette, sammen med en generell bedring av kommunikasjonsmulighetene og sterkere sentralisering av bosettingen. Eldre er blitt mer mobile, andelen i aldersgruppen 67-74 år som bruker privatbil en gjennomsnittsdag er tredoblet de siste 20 årene, fra 19 prosent i 1980 til 58 prosent i 2000.

Naboen ser ut til å bety stadig mindre som kilde til sosialt fellesskap. Riktignok har andelen som av og til har besøkskontakt med naboene vært forbausende stabil i 1980- og 1990-årene. Tidsbruksundersøkelsene viser imidlertid at tiden brukt på besøkskontakt med naboer er halvert de siste 20 årene.

Vennskap i medvind

Sterkere vennskapskontakt er den mest positive siden ved utviklingen i de sosiale relasjonene de siste 20 årene. Holdningsundersøkelser viser at det store flertallet av befolkningen ønsker å bruke mer tid til samvær med venner. Det er stadig færre som oppgir at de mangler en fortrolig venn utenom egen familie, og det ser ut til at gode venner omgås hyppigere enn før. Fortrolig venn er definert som "noen som står deg nær og som du kan snakke fortrolig med". I 2002 var det 14 prosent av den voksne befolkningen som manglet en slik venn, sammenlignet med 27 prosent i 1980. Det meste av denne endringen skjedde på 1980-tallet; på 1990-tallet har endringene vært mer beskjedne. I

***Anders Barstad** er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (aba@ssb.no).*

tillegg har det vært en nedgang i andelen av befolkningen som sier at de sjelden er sammen med eller er helt uten "gode venner".

Ikke større sosial isolasjon

Det er alt i alt lite som tyder på at sosial isolasjon har blitt mer utbredt i det norske samfunnet. Andelen av befolkningen som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn ble redusert fra 8 prosent i 1980 til 4 prosent i 2002. Om lag like mange i 2002 som 20 år tidligere bor alene og er uten kontakt med gode venner eller nær slekt minst ukentlig. Sosial isolasjon har også blitt målt på andre måter, men uten at vi (foreløpig) vet noe om endringer over tid. I Levekårsundersøkelsen 2002 ble det spurt om hvor mange som stod intervjupersonen så nær at hun kunne "..regne med dem hvis du får store personlige problemer?" 2 prosent av den voksne befolkningen oppga at de ikke hadde noen som stod dem nær definert på denne måten. Det ble også spurt om graden av deltakelse og interesse fra andre. Snaut en av ti opplever at folk viser liten eller ingen deltakelse og interesse for det de gjør. Ikke overraskende viser begge disse målene at eldre over 66 år er mest utsatt for svak interesse og mangel på nære relasjoner. Flere undersøkelser tyder likevel på at utviklingen av de sosiale relasjonene har vært særlig positiv blant eldre kvinner. Færre eldre kvinner var sosialt isolerte i 2002 enn i 1980, og kvinner i alderen 67-74 år var en av de få gruppene som brukte vel så mye tid på sosialt samvær i 2000 som ti år tidligere, ifølge tidsbruksundersøkelsene.

Mindre tid til sosialt samvær i 1990-årene

Selv om det ikke kan spores tegn til at flere er sosialt isolerte, er det som vist også tegn til at de største endringene i positiv retning skjedde i 1980-årene. Tidsbruksundersøkelsene viser at befolkningen både brukte *mindre* tid på sosialt samvær i fritiden en gjennomsnittlig dag i 2000 enn ti år tidligere, og tilbrakte mer tid alene. I 1980-årene var det ingen endringer i tiden brukt til sosialt samvær. Like mange var sammen med andre og brukte tid på sosiale aktiviteter en gjennomsnittsdag i 2000 som i 1990; den totale tidsbruken var likevel mindre. Det ble blant annet noe mindre vanlig å gå på besøk til venner og slektninger, mens det ikke var noen reduksjon i tiden brukt til samtaler når telefonsamtaler inkluderes. At venner noe sjeldnere treffer hverandre "på hjemmebane" betyr ikke nødvendigvis at vennskapskontakten blir mindre intens. Mye tyder på at arenaene hvor mennesker treffes har endret seg. Nordmenn tilbringer mindre tid i og ved boligen. Til gjengjeld bruker vi mer tid på reise og tilbringer en større del av tiden på offentlige steder, for eksempel restauranter, kafeer og butikker. Mobiltelefonene og de nye elektroniske mediene øker mulighetene for kontakt, og reduserer kanskje noe av behovet for å møtes ansikt til ansikt.

Bildet av utviklingen i de sosiale relasjonene er alt i alt mer nyansert enn flere medieoppslag kan tyde på. Det er få tegn til større sosial isolasjon, og at så mange flere har fortrolige venner tyder snarere på at samfunnet er blitt varmere enn kaldere. På den andre siden skjedde den positive utviklingen hovedsakelig på 1980-tallet, i 1990-årene førte utviklingen til at det ble brukt mindre tid på sosialt samvær en gjennomsnittlig dag. Det siste er paradoksalt med tanke på en rekke holdningsundersøkelser som viser et utbredt ønske om å bruke mer tid på samvær med familie og venner i befolkningen. Det er usikkert hva som ligger bak denne utviklingen, tendenser til sterkere tidspress i arbeidslivet er neppe noen fullgod forklaring, siden nedgangen har vært omtrent like stor blant ikke-sysselsatte som sysselsatte.

Mange plaget av ensomhet

Det er få undersøkelser som kan si noe om utviklingen i opplevelsen av ensomhet. At stadig flere opplever samlivsbrudd kan bety at flere føler seg ensomme i perioder av livet. Enslige er mer ensomme enn dem som er gift eller samboende. På den andre siden er det som vist få tegn til større sosial isolasjon, og flere har fortrolige venner. Det som er uomtvistelig er at en betydelig andel av befolkningen fra tid til annen er plaget av ensomhet. I løpet av en 14-dagersperiode i 2002 oppga 25 prosent av den voksne befolkningen at de var litt eller mye plaget av følelser av ensomhet, de fleste var litt plaget. 6 prosent var "ganske mye" eller "veldig mye" plaget. Blant enslige var hele 40 prosent litt eller mye plaget av ensomhet.

Sosiale relasjoner i arbeidslivet

I sin siste nyttårstale tok statsminister Bondevik opp mobbeproblemet i arbeidslivet, og hevdet at 200 000 arbeidstakere ble mobbet. Undersøkelser gjennomført i Statistisk sentralbyrå gir betydelig lavere tall. I 2003 var det 2 prosent av alle arbeidstakere, rundt regnet 40 000 personer, som oppga at de ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting av arbeidskamerater minst en gang i måneden. Omfanget har holdt seg stabilt på et lavt nivå de siste 15 årene. Mobbing er et særlig alvorlig problem blant barn og unge. Landsdekkende undersøkelser gjennomført av Senter for atferdsforskning i Stavanger viser at ca. 40 000 elever i grunnskolen blir mobbet ukentlig eller oftere. I motsetning til utviklingen i arbeidslivet tyder disse undersøkelsene på at mobbeproblemet i skolen har tiltatt de siste årene (1995-2001).

Problemfylte og ubehagelige relasjoner i arbeidslivet kan ta andre former enn mobbing fra arbeidskameratene. For eksempel kan forholdet til kunder og klienter innebære konflikter og negative tilbakemeldinger. En av 20 mannlige og snaut en av ti kvinnelige ansatte var i 2003 jevnlig utsatt for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen. Det ser ut til å ha vært en viss økning av slike problemer blant kvinner fra 1996 til 2003. I det samme tidsrommet har det også blitt flere ansatte som opplever konflikter i møtet med kunder/klienter/elever. Utbredelsen av andre typer konflikter (mellom ansatte og mellom ansatte og ledelse) endret seg lite. Vold og trusler er særlig vanlig blant dem som arbeider innenfor helse- og sosialtjenester. 27 prosent av personer med sykepleie som yrke var i 2003 utsatt for vold eller trusler minst en gang i måneden.

Den siste arbeidsmiljøundersøkelsen fra Statistisk sentralbyrå gir for øvrig inntrykk av at "takhøyden" innenfor det norske arbeidslivet kunne vært høyere. 38 prosent av de ansatte svarer at de i noen grad eller høy grad risikerer å bli møtt med uvilje fra sjefer hvis de kommer med kritiske synspunkter på arbeidsforholdene.

Organisasjonsdeltaking: Mer idrett, mindre politikk

Mange nordmenn så filmen "Heftig og begeistret", om mannskoret i Berlevåg. Filmen ga et sterkt inntrykk av hva en frivillig organisasjon kan bety, både for den som deltar og for lokalsamfunnet organisasjonen springer ut av. Innenfor samfunnsvitenskapene er det tradisjon for å se deltaking i frivillige organisasjoner som indikator på et godt samfunn. Organisasjonene er viktige blant annet fordi de er "skoler i demokrati", formidler kunnskap og skaper tillit. I Norge oppfattes organisasjonene som sentrale bidragsytere til utformingen av velferdssamfunnet.

Motivene for å delta i organisasjoner er framfor alt knyttet til det sosiale aspektet. I en undersøkelse fra 1998 var det først og fremst "vennskap" og "opplevelse av sosialt fellesskap" som ble oppgitt som motivasjon for aktiv organisasjonsdeltaking. Men mange forklarte også deltakingen med at de ønsket å hjelpe folk som trengte det.

I 2001 var vel halvparten av den voksne befolkningen aktiv i organisasjoner, det vil si ulike frivillige organisasjoner, politiske partier, fagorganisasjoner og bransje- eller næringsorganisasjoner. Totalt sett har aktivitetsnivået vært omtrent uforandret i perioden fra 1980 til 2001. Mens noen foreningstyper har vært utsatt for en nedgang i oppslutningen, har andre foreningstyper blomstret opp. Fagforeningene har fått flere medlemmer, og idrettslagene har hatt en viss aktivitetsøkning (en økning som skjedde i løpet av 1980-tallet). Det er de politiske partiene som har opplevd den største tilbakegangen; det er også tendenser til nedgang for humanitære foreninger, bransje-/yrkesorganisasjoner og religiøse foreninger. Det ser ut til at foreningstyper som tar et mer overordnet samfunnsansvar eller har et idealistisk/humanitært grunnlag enten er i tilbakegang eller har stagnert, mens noen av de mer individualiserte hobby- og fritidsorganisasjonene har fått sterkere oppslutning.

Fagforeningene har altså fått sterkere oppslutning, og det selv når det tas hensyn til økningen i tallet på sysselsatte i løpet av samme tidsrom. De fagorganiserte utgjorde 43 prosent av alle sysselsatte i 1980 og 50 prosent i 2001. Hele økningen skjedde i løpet av 1980-årene. Andelen blant sysselsatte som er *aktive* fagforeningsmedlemmer har derimot ikke endret seg de siste 20 årene. Hvis en slår sammen aktiviteten i fagforeninger og bransje-, nærings- eller yrkesorganisasjoner, var en noe lavere andel av de sysselsatte aktive i slike organisasjoner i 2001 enn i 1980. Disse utviklingstrekkene dekker imidlertid over betydelige forskjeller mellom menn og kvinner. Mens aktiviteten i fag- og yrkesorganisasjoner har vært for nedadgående blant mannlige sysselsatte de siste 20 årene, har aktivitetsnivået holdt seg blant kvinner, slik at det ikke lenger er noen forskjell i aktivitetsnivået mellom kjønnene.

Færre bruker stemmeretten

Partipolitisk deltaking og deltaking i stortings- og kommunevalg har vist en klart nedadgående tendens. Valgdeltakingen ved stortingsvalget i 2001 var 75,5 prosent, den laveste siden 1927. Ved kommunevalget i 2003 deltok 59 prosent, også den laveste valgdeltakingen siden 1920-årene. Valgdeltakingen ved fylkestingsvalget var rekordlave 55,6 prosent. Andelen av befolkningen som er medlemmer og aktive i politiske partier er om lag halvert sammenlignet med nivået fra begynnelsen av 1980-tallet. Medlemsandelen i politiske partier har sunket jevnt og trutt fra 16 prosent i 1980 til 8 prosent i 2001. Nedgangen har vært noe sterkere blant menn enn blant kvinner. Parallelt med synkende deltaking i valg og partipolitisk aktivitet viser andre undersøkelser at tilliten til partiene har blitt mindre.

Valgdeltaking og annen politisk aktivitet varierer mellom ulike sosiale grupper. Ungdom under 30 har en betydelig lavere valgdeltaking enn befolkningen ellers. Bare vel en tredjedel, 36 prosent, av norske statsborgere med ikke-vestlig landbakgrunn benyttet stemmeretten ved lokalvalget i 2003. Dette var en nedgang fra 43 prosent i 1999. Nedgangen har vært sterkest blant unge innvandrere. Innvandrerbefolkningen er tilsvarende sterkt underrepresentert blant kommunestyrerepresentantene. Mens vel 5 prosent av befolkningen hadde bakgrunn fra ikke-vestlige land i 2003, var det bare 1,1 prosent av

representantene som hadde slik landbakgrunn. Kvinner er også underrepresentert i kommunestyrene og andre politiske organer, men her har det skjedd betydelige framskritt de siste 20 årene. Etter valget i 2003 utgjorde kvinner nær 36 prosent av representantene i kommunestyrene, mer enn 7 prosentpoeng høyere enn ved valget i 1991.

Er det grunn til å være bekymret for den synkende deltakingen i valg og partipolitisk virksomhet? Det finnes andre politiske kanaler og aktiviteter enn dem som har med valg og partier å gjøre. I de senere årene er det blitt mer vanlig å delta i slike aktiviteter. Flere har prøvd å påvirke beslutninger ved å delta i opprop eller underskriftsaksjoner, demonstrasjoner og andre former for politiske aksjoner. "Deltakerdemokratiet" står sterkere i dag enn for 30 år siden. Den politiske interessen svinger, men viser ingen entydig synkende tendens. Medborgerundersøkelsen 2001 viste at vel en femtedel av befolkningen følger regelmessig med i det som skjer i styre og stell, om lag samme andel som for 30 år siden, men færre enn på begynnelsen av 1980-tallet. Men prosenten som sjelden eller aldri følger med på styre og stell er kraftig redusert.

På tross av disse utviklingstrekkene kan det argumenteres for at partiene fremdeles fyller en viktig rolle innenfor vårt politiske system, og at det er uheldig hvis en stadig mindre del av befolkningen deltar i utformingen av partienes programmer. Partiene skal utforme et program for hele samfunnet, hvor ulike interesser veies mot hverandre. Andre former for politisk aktivitet er i større grad knyttet til interessen for enkeltsaker.

Standardtegn i tabeller	**Symbols in tables**	**Symbol**
Tall kan ikke forekomme	Category not applicable	.
Oppgae mangler	Data not available	..
Oppgae mangler foreløpig	Data not yet available	...
Tall kan ikke offentliggjøres	Not for publication	:
Null	Nil	-
Mindre enn 0,5av den brukte enheten	Less than 0.5 of unitemployed	0
Mindre enn 0,05av den brukte enheten	Less than 0.05 of unitemployed	0,0
Foreløpige tall	Provisional or preliminary figure	*
Brudd i den loddrette serien	Break in the homogeneity of a vertical series	—
Brudd i den vannrette serien	Break in the homogeneity of a horizontal series	I
Desimalskilletegn	Decimal punctuation mark	, (.)

1.	Befolkning	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
1.1.	Folkemengde 1. januar. Millioner	4,15	4,16	4,18	4,20	4,22	4,23	4,25
	Menn	2,05	2,06	2,06	2,08	2,09	2,09	2,10
	Kvinner	2,10	2,10	2,11	2,12	2,13	2,14	2,15
1.2.	Befolkningsvekst i året. Promille	3,2	3,9	5,5	5,3	2,9	3,9	5,6
1.3.	Andel av alle menn som er 80 år og over. Prosent	2,3	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5
	Andel av alle kvinner som er 80 år og over. Prosent	4,3	4,4	4,6	4,7	4,7	4,9	4,9
1.4.	Levendefødte	51 134	52 514	54 027	57 526	59 303	60 939	60 808
	Gutter	26 305	27 056	27 502	29 473	30 461	31 276	31 305
	Jenter	24 829	25 458	26 525	28 053	28 842	29 663	29 503
1.5.	Samlet fruktbarhetstall (SFT)	1,68	1,71	1,75	1,84	1,89	1,93	1,92
1.6.	Aborter per 1 000 kvinner 15-49 år	14,7	15,3	15,1	15,4	15,5	14,8	14,6
1.7.	Kvinnens alder ved første fødsel[1]	..	25,0	25,1	25,2	25,3	25,5	25,7
1.8.	Andel barn født utenfor ekteskap. Prosent	25,8	27,9	30,9	33,7	36,4	38,6	40,9
1.9.	Antall døde	44 372	43 560	44 959	45 354	45 173	46 021	44 923
	Menn	23 783	23 462	24 008	23 705	23 604	23 866	23 145
	Kvinner	20 589	20 098	20 951	21 649	21 569	22 155	21 778
1.10.	Forventet levealder							
	Menn	72,6	72,9	72,8	73,1	73,3	73,4	74
	Kvinner	79,4	79,7	79,6	79,6	79,9	79,8	80,1
1.11.	Antall vigsler[2]	20 221	20 513	21 081	21 744	20 755	21 926	19 880
1.12.	Antall skilsmisser[3]	8 090	7 813	8 342	8 689	9 163	10 055	10 164
1.13.	Forventet andel oppløste ekteskap. Prosent	32,5	31,9	34,5	36,4	38,7	43,0	43,7
1.14.	Andel samboende av alle i samliv, kvinner 20-44 år. Prosent	..	..	..	[4] 21,6	..	..	..
1.15.	Enslige[5] mødre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	..	..	..	..	15,7	..	17,1
	Enslige[5] fedre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	..	..	..	..	2,4	..	2,5
1.16.	Andel menn 18 år og over som lever alene. Prosent	..	..	..	..	22,9	..	23,9
	Andel kvinner 18 år og over som lever alene. Prosent	..	..	..	..	26,7	..	27,1
	Andel menn 80-84 år som lever alene. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
	Andel kvinner 80-84 år som lever alene. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
1.17.	Antall flyttinger til Norge	21 858	24 196	31 149	29 964	25 847	25 494	26 283
	Menn	11 592	12 609	17 817	16 493	13 589	13 171	13 835
	Kvinner	10 266	11 587	13 332	13 471	12 258	12 323	12 448
1.18.	Antall flyttinger fra Norge	15 630	16 745	17 380	19 821	27 300	23 784	18 238
	Menn	8 016	8 601	8 960	10 341	15 108	12 880	9 539
	Kvinner	7 614	8 144	8 420	9 480	12 192	10 904	8 699
1.19.	Nettoinnflytting	6 228	7 451	13 769	10 143	-1 453	1 710	8 045
	Menn	3 576	4 008	8 857	6 152	-1 519	291	4 296
	Kvinner	2 652	3 443	4 912	3 991	66	1 419	3 749
	Norske statsborgere	-1 156	-659	-1 433	-3 578	-9 274	-4 216	328
	Utenlandske statsborgere	7 384	8 110	15 202	13 721	7 821	5 926	7 717

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
4,27	4,30	4,32	4,35	4,37	4,39	4,42	4,45	4,48	4,50	4,52	4,55	4,58
2,11	2,13	2,14	2,15	2,16	2,17	2,19	2,20	2,22	2,23	2,24	2,26	2,27
2,16	2,17	2,19	2,20	2,21	2,22	2,23	2,25	2,26	2,27	2,28	2,30	2,31
6,0	6,0	5,5	5,0	5,2	5,7	6,3	7,5	5,6	4,6	6,2	5,5	5,5
2,6	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	3,1	3,0
5,0	5,1	5,2	5,3	5,3	5,4	5,5	5,6	5,6	5,8	5,9	5,9	5,9
60 109	59 678	60 092	60 292	60 927	59 801	58 352	59 298	59 234	56 696	55 434	56 458	...
31 154	30 566	30 936	31 006	31 490	30 724	29 870	30 468	30 436	29 041	28 325	29 014	...
28 955	29 112	29 156	29 286	29 437	29 077	28 482	28 830	28 798	27 655	27 109	27 444	...
1,89	1,86	1,87	1,87	1,89	1,86	1,81	1,84	1,85	1,78	1,75	1,80	...
14,2	13,9	13,5	12,8	13,4	13,1	13,2	13,3	13,7	13,0	12,6	12,9	...
25,9	26,0	26,3	26,5	26,7	27,0	27,2	27,2	27,3	27,5	27,7	27,9	...
42,9	44,4	45,9	47,6	48,3	48,7	49,0	49,1	49,6	49,7	50,7	50,0	...
44 731	46 597	44 071	45 190	43 860	44 595	44 112	45 170	44 002	43 981	44 465	42 478	...
23 071	23 769	22 348	23 020	22 106	22 262	22 067	22 426	21 665	21 630	21 643	20 565	...
21 660	22 828	21 723	22 170	21 754	22 333	22 045	22 744	22 337	22 351	22 822	21 913	...
74,2	74,2	74,9	74,8	75,4	75,5	75,5	75,6	76,0	76,2	76,5	77,0	...
80,3	80,3	80,6	80,8	81,1	81,0	81,3	81,1	81,4	81,5	81,5	81,9	...
19 266	19 464	20 605	21 677	23 172	23 815	23 354	24 889	26 763	24 652	25 776	...	...
10 106	10 805	10 795	10 183	9 836	9 813	9 213	9 124	10 053	10 308	10 450	...	...
43,6	47,1	47,4	45,6	44,4	44,4	41,8	42,4	46,8	47,8	48,0	...	...
..	30,2	30,6	31,8	32,8	33,3	35,3	38,8	35,1	38,7	...	...	...
..	18,4	18,9	19,0	19,2	19,3	19,3	..	..	..	..	..	..
..	2,7	2,6	2,6	2,3	2,5	2,6	..	..	..	..	..	..
24,5	25,0	25,5	25,9	26,3	25,7	27,2	...	...	20,9	...	...	...
27,4	27,6	27,8	28,0	28,1	26,7	28,6	...	...	22,1	...	...	...
39,4	38,9	38,8	38,2	38,3	37,8	37,4	...	...	30,7	...	...	...
77,2	76,9	77,0	76,6	76,2	75,6	75,3	...	...	67,6	...	...	...
26 743	31 711	26 911	25 678	26 407	31 957	36 704	41 841	36 542	34 264	40 122	35 957	...
13 737	15 650	13 005	12 268	12 451	15 590	18 312	20 864	19 140	16 882	19 341	17 572	...
13 006	16 061	13 906	13 410	13 956	16 367	18 392	20 977	17 402	17 382	20 781	18 385	...
16 801	18 903	19 475	19 312	20 590	21 257	22 881	22 842	26 854	26 309	22 948	24 672	...
8 829	10 127	10 062	9 802	10 393	10 524	11 526	11 342	13 731	13 614	11 851	13 026	...
7 972	8 776	9 413	9 510	10 197	10 733	11 355	11 500	13 123	12 695	11 097	11 646	...
9 942	12 808	7 436	6 366	5 817	10 700	13 823	18 999	9 688	7 955	17 174	11 285	...
4 908	5 523	2 943	2 466	2 058	5 066	6 786	9 522	5 409	3 268	7 490	4 546	...
5 034	7 285	4 493	3 900	3 759	5 634	7 037	9 477	4 279	4 687	9 684	6 739	...
837	964	-848	-1 124	-1 347	-1 292	-919	-541	-3 166	-2 241	-1 341	-1 157	...
9 105	11 844	8 284	7 490	7 164	11 992	14 742	19 540	12 854	10 196	18 515	12 442	...

1.	**Befolkning** (forts.)	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**
1.20.	Antall bosatte som skiftet til norsk statsborgerskap	2 851	2 486	2 370	3 364	4 622	4 757	5 055
1.21.	Innenlandske flyttinger per 1 000 innbyggere[6]	42,3	43,2	44,3	44,2	41,5	39,9	39,0
1.22.	Nettoinnflytting til mest sentrale kommuner[7]	6 129	6 760	3 948	3 151	1 787	2 939	4 875
	Nettoinnflytting til minst sentrale kommuner[8]	-5 898	-6 643	-5 125	-4 422	-3 240	-3 402	-3 336
1.23.	Utenlandske statsborgere 1.1. per 1 000 innbyggere .	23,6	24,4	26,2	29,5	32,2	33,2	33,7
1.24.	Innvandrerbefolkning 1.1. per 1 000 innbyggere	..	29,7	31,4	34,8	38,0	39,8	41,1
	Innvandrerbefolkning 1.1. fra Øst-Europa per 1 000 innbyggere	..	2,1	2,2	2,5	2,8	3,2	3,5
	Innvandrerbefolkning 1.1. fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia per 1 000 innbyggere	..	9,3	10,5	13,2	15,9	18,1	19,8
1.25.	Befolkningsvekst i mest sentrale kommuner[7]. Prosent	0,81	0,91	0,94	0,91	0,56	0,7	0,94
	Befolkningsvekst i minst sentrale kommuner[8]. Prosent	-0,76	-0,83	-0,35	-0,33	-0,45	-0,48	-0,26
1.26.	Andel av kommunene med befolkningsvekst. Prosent[9]	43	45	54	55	47	46	49

[1] Gjennomsnittlig observert fødealder. [2] En av partene bosatt i Norge. Tallene for 1980-1985 omfatter ikke vigsler (om lag 500 per år) der bare kvinnen var bosatt i Norge. [3] Skilsmisser der mannen var bosatt i Norge. [4] Tall for kvinner 23, 28, 33, 38 og 43 år. [5] Verken gift eller samboende med felles barn. [6] Flyttinger mellom kommuner. Ikke korrigert for at antall kommuner er blitt redusert fra 454 i 1980 til 435 i 1997. [7] Kommuner i sentralitetsgruppe 3 ifølge Standard for kommune-klassifisering 1994. [8] Kommuner i sentralitetsgruppe 0 ifølge Standard for kommuneklassifisering 1994. [9] Ut fra kommuneinndelingen i 1997 (435 kommuner). Kilde: 1.1-1.5, 1.7-1.13, 1.15 -1.26: Befolkningsstatistikk. 1.6: Statens Helsetilsyn. 1.14: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, Omnibusundersøkelsene.

2.	**Helse**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**	**1990**
2.1.	Spedbarnsdødelighet; døde per 1 000 levendefødte (under 1 år)	8,5	7,9	8,4	8,3	7,9	7,0
2.2.	Post neonatal dødelighet; døde per 1 000 levende-fødte (4 uker-under 1 år)	3,8	3,7	3,7	3,8	4,0	3,1
Aldersstandardiserte dødsrater etter utvalgte årsaker[1]							
2.3.	Ondartede svulster						
	Menn	288	283	281	292	283	279
	Kvinner	178	176	177	179	175	178
2.4.	Hjerte-/karsykdommer						
	Menn	644	632	640	602	589	596
	Kvinner	354	338	339	336	331	331
2.5.	Ulykker						
	Menn	63	62	61	57	61	57
	Kvinner	30	29	26	28	28	28
2.6.	Selvmord						
	Menn	21	20	23	24	22	23
	Kvinner	7	7	8	9	8	8
2.7.	Antall nye krefttilfeller per år per 100 000 innbyggere[2]. Alders-standardisert (europeisk standard befolkning)						
	Menn	390,2	395,0	383,9	390,0	405,0	411,1
	Kvinner	308,7	312,5	306,1	311,8	320,9	323,8
2.8.	Andel dagligrøykende (16-74 år)						
	Menn	42	39	40	41	37	37
	Kvinner	32	31	33	35	34	34

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
5 132	5 538	8 778	11 778	12 237	12 037	9 244	7 988	9 517	10 838	9 041	7 867	...
37,6	38,5	40,9	41,8	42,1	42,9	43,1	43,0	44,8	44,7	42,6	41,8	...
3 929	5 505	5 177	6 114	7 156	6 329	5 239	5 237	3 963	6 808	4 649	5 395	...
-2 934	-3 039	-4 385	-4 136	-4 938	-6 095	-5 677	-4 877	-4 577	-5 298	-4 647	-4 797	...
34,6	35,8	37,5	37,7	36,8	35,9	35,8	37,1	39,9	40,9	41,1	43,2	44,7
42,8	44,9	47,5	49,5	51,2	52,9	55,4	58,7	63,1	66,1	68,7	73,1	76,2
3,7	4,3	6,1	7,0	7,6	7,9	8,0	8,4	10,3	10,7	11,0	11,6	12,3
21,3	22,6	23,4	24,2	25,1	26,1	27,4	29,1	31,3	34,1	36,3	39,7	42,2
0,94	0,95	0,95	0,91	0,99	1,04	1,06	1,10	0,80	0,91	1,02	0,92	...
-0,14	-0,02	-0,37	-0,37	-0,47	-0,72	-0,54	-0,1	-0,23	-0,66	-0,43	-0,40	...
50	54	53	50	47	44	52	59	57	44	51	51	...

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 [7]	2003 [8]
6,4	5,9	5,1	5,2	4,1	4,1	4,1	4,0	3,9	3,8	3,9	3,5	3,4
2,7	2,1	1,7	1,6	1,4	1,5	1,3	1,4	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0
282	281	288	286	285	287	288	281	282	271	272	274	...
170	169	177	181	179	185	183	171	172	175	176	176	...
563	554	546	504	513	487	476	466	450	417	405	391	...
317	309	307	284	281	272	269	262	261	245	234	229	...
51	50	51	46	46	44	46	46	46	45	42	46	...
25	23	23	21	21	22	22	21	21	22	21	20	...
23	21	20	17	19	18	18	18	20	18	18	16	...
8	7	6	7	6	6	6	7	7	6	6	6	...
411,8	431,7	432,2	434,8	435,7	443,0	461,3	460,6	454,1	466,1	468,3	...	...
331,4	333,9	339,1	338,4	348,0	360,1	370,4	357,9	357,3	373,3	381,5	...	...
36	37	38	35	33	34	34	34	32	31	30	29	27
33	32	36	31	32	32	33	32	32	32	29	30	25

2.	**Helse** (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990
2.9.	Andel 18 år og over som konsumerer 2 cl ren alkohol eller mer per dag						
	Menn	16	..	..	..	..	..
	Kvinner	5	..	..	..	..	..
2.10.	Totale utgifter til helseformål i prosent av BNP	6,7	7,2	7,7	7,9	7,7	7,8
2.11.	Utgifter til helseformål per capita, faste 1990-priser	..	..	..	..	..	13 259
2.12.	Offentlige utgifter som andel av totale offentlige utgifter	..	..	..	..	..	12,9
2.13.	Sum legeårsverk per 10 000 innbyggere i somatiske sykehus	9,7	9,9	10,3	10,3	10,6	10,8
2.14.	Sum sykepleierårsverk per 10 000 innbyggere somatiske sykehus	30,6	31,2	32,9	33,6	33,9	34,8
2.15.	Antall liggedøgn per 1 000 innbyggere i somatiske sykehus[3, 4]	1 452	1 396	1 256	1 256	1 076	1 063
2.16.	Antall sykehusopphold per 1 000 innbyggere i somatiske sykehus[3, 4]	152	152	149	150	143	145
2.17.	Antall polikliniske konsultasjoner (inkl. dagbehandlinger) per 1 000 innbyggere i somatiske sykehus[5]	..	..	..	653	610	599
2.18.	Sum legeårsverk per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner	0,14	0,13	0,14	0,15	0,13	0,17
2.19.	Sum sykepleierårsverk per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner	0,62	0,61	0,61	0,64	0,72	0,78
2.20.	Antall liggedøgn per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner	766	725	684	628	653	614
2.21.	Antall utskrivninger per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner	4,6	4,6	4,2	5,2	4,8	5,0
2.22.	Antall polikliniske konsultasjoner per 1 000 innbyggere i psykiatriske institusjoner	..	..	..	..	..	92
2.23.	Årsverk av leger innenfor kommunehelsetjenesten[6] per 10 000 innbyggere	..	..	7,7	7,0	7,0	7,1
2.24.	Årsverk av fysioterapeuter innenfor kommunehelsetjenesten[6] per 10 000 innbyggere	..	..	6,0	6,0	6,0	6,2
2.25.	Årsverk av jordmødre per 10 000 fødte	..	..	17	19	18	19
2.26.	Årsverk av helsesøstre per 10 000 innbyggere 0-4 år	..	..	43	41	41	41

[1] Ratene er kjønns- og aldersstandardisert over 5-årige aldersgrupper. Middelfolkemengde i året er benyttet. Som standardbefolkning er benyttet summen av menn og kvinner i 5-årige aldersgrupper i hele landet per 1. januar 1981. [2] Justert i henhold til europeisk standardbefolkning. [3] Psykiatriske avdelinger er inkludert fra og med 1980 til og med 1988. [4] Det er brudd i tidsseriene i 1989. [5] Det er brudd i tidsserien i 2002. [6] Årsverk i institusjoner for eldre og funksjonshemmede er ikke medregnet. [7] Foreløpige tall for indikatorene 2.10-2.12. [8] Foreløpige tall for indikatorene 2.10-2.26.
Kilde: 2.1-2.6: Dødsårsaksstatistikk. 2.7: Kreftregisteret. 2.8: Statens tobakksskaderåd. 2.9: Statens institutt for alkoholforskning. 2.10-2.12: Nasjonal regnskapsstatistikk. 2.13-2.14, 2.17-2.22: Spesialisthelsetjenesten. 2.15-2.16: Pasientstatistikk. 2.23-2.26: Statistikk for kommunehelsetjenesten.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 [7]	2003 [8]
14	..	..	15	..	..	..	..	18	...	...	...	...
3	..	..	3	..	..	..	..	5	...	...	...	...
8,1	8,2	8,0	7,9	7,9	7,9	7,8	8,5	8,5	7,7	8,1	8,7	9,1
14 071	14 310	14 311	14 468	15 262	16 189	16 675	17 144	18 192	18 417	18 877	19 365	19 993
13,5	13,3	13,3	13,4	14,0	14,6	15,1	15,6	16,2	16,5	16,7	16,7	17,0
10,7	11,1	11,4	11,6	12,4	13,1	14,1	14,8	15,3	15,9	16,0	16,0	16,5
35,3	35,7	37,0	37,8	40,0	41,9	44,0	45,4	47,1	47,0	47,1	48,9	50,1
1 021	999	996	976	973	972	967	960	959	925	929	923	919
142	143	145	144	147	149	151	154	156	154	160	163	171
634	646	698	672	696	718	749	746	763	796	775	755	796
0,18	0,18	0,19	0,20	0,20	0,21	0,22	0,23	0,24	0,25	0,27	0,27	0,28
0,81	0,82	0,84	0,86	0,88	0,97	0,99	1,01	1,01	1,03	1,09	1,11	1,16
577	552	549	504	493	480	468	457	446	431	411	408	393
5,2	5,4	5,6	5,5	6,0	6,2	6,6	6,8	7,3	7,8	8,0	8,4	9,2
104	113	118	133	140	131	134	140	149	155	163	185	215
7,2	7,3	7,5	7,5	7,5	7,5	7,6	7,8	7,9	7,9	8,5	8,6	8,5
6,4	6,6	6,7	6,7	6,9	7,1	7,4	7,6	7,6	8,0	8,3	8,3	8,3
21	24	27	27	33	37	40	44	45	48	49	51	51
42	41	45	48	50	51	52	53	55	57	61	64	64

3.	Omsorg	1985	1986	1987	1988	1989	1990
3.1.	Omsorgsbyrde i befolkningen[1]	24,6	24,3	24,3	24,4	24,6	24,9
3.2.	Husholdninger med barn 0-6 år, med ulike typer barnetilsyn. Prosent						
	Andel med barn i barnehage	..	..	27	..	..	..
	Andel som benytter slektninger, nære kjente	..	..	15	..	..	..
	Andel som benytter dagmamma, praktikant	..	..	20	..	..	..
3.3.	Ressurser i barnevernet. Antall årsverk						
	Kommunal barnevernstjeneste[2]	..	..	..	..	..	831
	Barnevernsinstitusjoner	..	..	..	..	1 652	1 362
3.4.	Ressurser i barnevernet. Årsverk per 1 000 barn 0-17 år						
	Kommunal barnevernstjeneste[2]	..	..	..	..	..	0,8
	Barnevernsinstitusjoner	..	..	..	..	1,7	1,4
3.5.	Barn med barnevernstiltak per 1 000 barn 0-17 år[3]	11,5	..	9,9	10,2	10,6	12,3
3.6	Andel som har gitt ulønnet praktisk hjelp til syke, eldre eller uføre. Prosent	..	..	11	..	..	..
	Menn	..	..	13	..	..	..
	Kvinner	..	..	12	..	..	..
3.7.	Ressurser i kommunal pleie- og omsorgstjeneste						
	Antall årsverk[4]	..	..	..	..	..	..
	Årsverk per bruker[4]	..	..	..	..	..	..
	Årsverk per 1 000 personer 67 år og over[4]	..	..	..	..	..	..
3.8.	Brukere av pleie- og omsorgstjenestene. Antall[5]	..	..	..	..	..	..
	Andel kvinner. Prosent	..	..	..	..	..	..
	Andel 80 år og over. Prosent	..	..	..	..	..	..
3.9.	Andel brukere av pleie- og omsorgstjenestene i ulike grupper per 1 000 innbyggere[5]						
	Kvinner 67-79 år	..	..	..	..	..	..
	Menn 67-79 år	..	..	..	..	..	..
	Kvinner 80 år og over	..	..	..	..	..	..
	Menn 80 år og over	..	..	..	..	..	..
3.10.	Brukere av hjemmetjenester i alt. Antall[5]	..	..	..	..	..	..
	Hjemmehjelp/praktisk bistand	151 006	148 223	151 706	148 383	148 406	..
	Hjemmesykepleie	..	105 915	108 678	109 367	114 271	..
3.11.	Brukere av hjemmetjenester per 1 000 innbyggere 67 år og over[5, 6]	..	..	..	..	..	..
3.12.	Institusjoner for eldre og funksjonshemmede						
	Antall plasser	45 607	48 695	48 774	49 887	47 933	45 628
	Plasser per 1 000 innbyggere 80 år og over	322	334	327	328	307	286
	Antall beboere i institusjoner	..	..	..	..	..	..
	Beboere etter alder, per 1 000 innbyggere						
	Under 67 år	..	..	..	..	..	..
	67-79 år	..	..	..	..	..	..
	80 år og over	..	..	..	..	..	..
3.13.	Kommunalt disponerte boliger til pleie- og omsorgsformål[7]						
	Antall boenheter	21 899	22 092	22 609	22 948	24 056	22 368
	Antall beboere i boliger til pleie- og omsorgsformål.	..	..	..	..	..	..
	Beboere etter alder, per 1000 innbyggere						
	Under 67 år	..	..	..	..	..	..
	67-79 år	..	..	..	..	..	..
	80 år og over	..	..	..	..	..	..

[1] Antall barn 0-9 år + antall eldre 80 år og over i prosent av alle personer i yrkesaktiv alder (16-66 år), per 1/1. [2] Fra 2001 inneholder tallet både besatte og ubesatte stillinger. [3] Brudd i tidsserien fra 1987. Før 1987 per 1 000 personer 0-19 år. For disse årene kan det være ungdom opp til 22 år blant barnevernsklientene. [4] Årsverk er hentet fra Rikstrygdeverkets Arbeidstakerregister. Sykefravær er inkludert, men fødselspermisjoner er trukket fra. Leger og fysioterapeuter er ikke inkludert. For skjemarapporterte årsverk 1991-2002, se Sosiale indikatorer publisert i 2003. [5] I indikator 3.10 er for 1995 10 720 mottakere av «hjemmetjenestelignende tjenester», det vil si ulike tjenester for bl.a. psykisk utviklingshemmede, lagt til totaltallet og tallet for mottakere av hjemmehjelp i forhold til NOS Pleie- og omsorgsstatistikk. Disse inngår ikke i indikator 3.11. [6] For fordeling av totalt antall mottakere per 1 000 innbyggere 67 år og over, se Sosiale indikatorer publisert i 2003. [7] Tidligere kalt alders- og trygdeboliger. Brudd i tidsserien fra 1994 og fra 2001 på grunn av endret spørreskjema. [8] Foreløpige tall for indikatorene 3.7-3.13.
Kilde: 3.1: Befolkningsstatistikk. 3.2. og 3.6: Levekårsundersøkelsene. 3.3-3.5: Sosialstatistikk. 3.7-3.13: Pleie- og omsorgsstatistikk.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 [8]
25,3	25,7	26,0	26,4	26,8	27,1	27,4	27,6	27,6	27,5	27,5	27,3	27,0
34	..	..	..	45	...	...	...	...	...	...	...	...
12	..	..	..	14	...	...	...	...	...	...	...	...
15	..	..	..	12	...	...	...	...	...	...	...	...
1 446	2 233	2 211	2 285	2 450	2 385	2 526	2 563	2 619	2 716	2811	2898	2 923
1 647	1 947	2 183	2 310	2 442	2 552	2 647	2 946	3 196	3 379	3743	...	...
1,5	2,3	2,2	2,3	2,4	2,3	2,4	2,5	2,4	2,6	2,6	2,7	...
1,7	2,0	2,2	2,3	2,4	2,5	2,6	2,8	3,0	3,2	3,5	...	...
14,0	18,4	19,8	19,9	20,2	20,2	20,9	21,4	21,2	21,8	22,5	...	...
11	..	..	..	17	..	...	...	...	...	...	...	...
12	..	..	..	17	..	...	...	...	...	...	...	...
11	..	..	..	16	..	...	...	...	...	...	...	...
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	113 191	114 084
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,55	0,56
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	187	189
..	191 843	187 501	185 801	187 781	187 840	191 947	195 202	200 087	201 905	203 063	203 747	201 834
..		69,8	68,9	69,7	69,6	69,5	69,2	69,2	68,7	68,6	68,4	67,7
..	52,2	53,3	52,7	53,8	54,7	52,1	52,8	53,1	53,2	53,7	53,6	53,4
..	..	157	159	152	158	159	159	159	153	155	154	146
..	..	100	97	92	93	94	95	96	95	97	97	94
..	..	650	627	604	612	624	611	626	632	610	601	580
..	..	465	433	409	415	410	417	425	432	404	396	387
..	146 272	142 623	142 354	145 249	144 765	149 026	152 796	157 396	159 669	161 169	162 112	161 237
..	120 956	118 085	120 303	124 732	121 575	123 796	123 292	122 465	122 022	120 842	117 713	114 748
..	75 426	73 194	69 120	65 210	70 643	75 001	81 711	90 732	96 876	99 422	103 188	106 563
..	194	190	185	177	185	187	191	196	198	199	199	195
45 946	45 890	45 767	44 941	43 928	43 735	43 377	43 196	43 240	42 876	42 741	42 319	41 341
285	277	270	259	249	243	235	229	228	218	212	206	198
..	45 571	44 878	43 447	42 532	43 075	42 921	42 406	42 691	42 236	41 894	41 365	40 597
..	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
..	23	24	23	23	22	22	22	22	22	21	21	21
..	198	192	182	175	172	169	166	167	160	156	153	147
28 291	28 067	26 345	28 695	32 423	37 882	39 987	42 110	44 409	46 432	46 190	49 749	50 017
..	..	..	30 260	32 338	35 254	38 140	40 617	43 983	45 515	46 023	46 414	47 590
..	..	..	2,4	2,4	2,5	2,8	3,0	3,2	3,5	3,6	3,6	3,8
..	..	..	19	19	23	26	26	29	30	29	29	28
..	..	..	70	69	78	86	90	96	99	99	100	102

4.	Utdanning	1985	1986	1987	1988	1989	1990
4.1.	Barnehagedekning. Prosent						
	1-5 år	26,6	28,1	29,8	31,7	34,0	36,3
	1-2 år	9,3	9,7	10,5	11,6	13,5	15,4
	3-5 år	38,0	40,4	42,8	45,8	48,8	51,7
4.2.	Andel barn i barnehage med heldagsplass[1, 2]. Prosent						
	1-2-åringer	86,0	86,2	85,6	86,0	85,8	84,9
	3-5-åringer	45,7	46,9	49,4	52,8	56,6	59,6
4.3.	Andel private barnehager. Prosent	42,3	41,1	39,7	39,4	40,0	41,1
4.4.	Andel barnehagebarn 1-5 år med plass i privat barnehage. Prosent	36,0	35,5	34,8	34,7	35,4	36,9
4.5.	Antall barn per årsverk i:						
	Private barnehager	8,8	8,2	7,2	6,8	6,6	6,2
	Offentlige barnehager	5,1	4,9	4,6	4,5	4,5	4,6
4.6.	Andel styrere/pedagogiske ledere i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning[3]. Prosent	94,4	90,0	86,5	81,7	81,3	79,7
4.7.	Andel ansatte i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning. Prosent	31,4	30,9	30,8	28,6	28,3	27,9
	Andel 16 år og over etter høyeste fullførte utdanning[4]. Prosent						
4.8.	Grunnskole	38,5	37,4	36,6	35,6	34,2	33,1
	Menn	35,1	34,0	33,3	32,3	31,0	29,9
	Kvinner	41,7	40,6	39,8	38,8	37,3	36,1
4.9.	Universitet eller høgskole t.o.m. 4 år						
	Menn	9,9	10,1	10,2	10,5	11,0	11,6
	Kvinner	10,2	10,5	10,8	11,2	11,7	12,6
4.10.	Universitet eller høgskole over 4 år						
	Menn	4,6	4,6	4,7	4,8	4,8	5,0
	Kvinner	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1	1,3
	Andel i videregående utdanning						
4.11.	Andel som fullførte videregående utdanning med studie-kompetanse som var i høyere utdanning samme høst. Prosent	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	30,8	30,3
	Kvinner	..	..	..	..	27,7	28,2
4.12.	Andel i videregående utdanning. Prosent av registrerte årskull 16-18 år	..	..	..	..	..	..
	Menn	71,4	71,1	71,0	74,0	80,4	81,9
	Kvinner	75,4	75,0	74,9	77,8	82,2	83,1
	Andel i høyere utdanning						
4.13.	Prosent av registrerte årskull 19-24 år[5, 6]	..	..	..	..	..	..
	Menn	11,5	12,3	12,7	13,2	15,0	16,2
	Kvinner	13,6	14,8	15,9	16,8	19,0	20,0
4.14.	Prosent av registrerte årskull 25-29 år	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	8,4	7,8	7,7	8,8	9,2
	Kvinner	..	6,8	7,0	7,3	8,4	8,8
	Andel innvandrere[7]						
4.15.	Andel innvandrere i videregående utdanning. Prosent av registrerte årskull 16-18 år	40,7	..	..	..	..	59,9
	Menn	43,4	..	..	..	..	59,4
	Kvinner	37,5	..	..	..	..	60,5

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
39,9	43,4	46,6	49,8	52,3	54,9	59,8	61,1	61,1	62,0	63,3	65,9	69,1
18,3	21,8	25,1	28,6	31,3	33,9	39,8	38,8	36,9	37,0	37,7	40,5	43,9
55,9	58,6	61,2	63,6	66,0	68,7	73,3	75,9	76,7	78,0	80,1	82,5	85,1
84,7	82,6	80,5	78,4	77,2	75,1	72,6	69,5	65,6	66,4	66,9	68,7	70,4
61,9	62,7	63,3	63,4	63,5	63,4	63,9	64,6	62,1	62,5	63,5	66,1	69,1
43,8	45,9	47,9	50,1	51,8	52,3	52,5	51,3	49,6	48,8	48,4	49,6	50,9
39,1	39,7	40,6	41,7	42,4	42,3	41,6	40,9	40,1	40,4	40,1	41,4	42,1
5,9	5,8	5,6	5,5	5,4	5,4	5,2	5,2	5,3	5,3	5,2	5,0	4,9
4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4
76,8	76,8	76,2	76,1	78,1	79,7	81,1	81,7	83,4	86,3	88,3	88,1	91,3
27,0	27,2	26,8	26,7	28,6	28,2	28,7	29,1	31,3	31,3	31,9	32,0	33,3
32,0	30,9	29,7	28,7	26,9	25,3	24,3	23,3	22,8	22,0	21,2	20,4	...
28,8	27,8	26,5	25,6	23,9	22,4	21,5	20,6	20,2	19,5	18,8	18,1	...
35,0	33,9	32,7	31,6	29,8	28,0	26,9	26,0	25,4	24,5	23,6	22,5	...
12,1	12,5	13,0	13,5	13,9	14,3	14,6	14,9	15,2	15,3	15,4	14,8	...
13,2	13,9	14,6	15,3	16,0	16,7	17,4	18,0	18,5	19,0	19,5	19,1	...
5,1	5,2	5,4	5,6	5,7	5,9	6,0	6,2	6,4	6,6	6,7	6,5	...
1,4	1,5	1,6	1,7	1,9	2,0	2,2	2,4	2,7	2,8	3,0	3,0	...
..	..	..	..	..	..	..	..	27,4	27,6	25,9	28,9	29,8
29,9	29,2	27,7	27,5	27,8	26,9	19,9	19,0	18,2	19,8	18,5	21,4	21,5
28,0	29,1	30,1	34,2	35,1	36,5	33,2	34,0	33,6	32,8	31,0	34,4	35,5
..	..	..	..	..	..	..	91,5	90,9	90,7	90,7	90,8	91,0
84,9	86,4	87,6	89,1	90,0	91,6	91,6	91,0	90,2	89,9	89,8	90,7	90,2
84,6	86,5	87,2	88,9	90,6	92,7	92,6	92,1	91,7	91,9	91,7	91,7	91,9
..	..	..	..	..	..	26,0	27,3	27,9	26,4	25,7	28,2	28,6
17,0	18,7	19,6	20,7	21,7	22,7	21,8	22,6	23,1	21,6	20,5	22,9	23,2
21,2	23,2	24,6	26,4	28,5	30,8	30,2	32,1	32,9	31,4	31,1	33,7	34,1
..	..	..	..	..	..	12,6	13,2	13,9	13,9	14,9	15,5	15,5
9,9	10,8	11,4	11,7	11,9	12,0	12,0	12,4	12,8	12,6	13,5	14,0	14,4
9,3	10,4	10,9	11,3	12,1	12,7	13,1	14,0	15,1	15,4	16,3	17,0	16,7
62,5	64,4	63,1	65,7	69,3	77,4	80,9	79,0	79,1	80,4	77,7	75,2	78,7
61,6	64,1	63,9	66,2	70,6	78,3	81,1	78,7	78,6	79,0	77,1	73,6	77,4
63,4	64,6	62,4	65,2	68,0	76,6	80,8	79,3	79,5	81,9	78,4	76,9	80,1

4.	**Utdanning** (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990
4.16.	Prosent av registrerte årskull 19-24 år i høyere utdanning	7,8	..	..	..	..	11,9
	Menn	8,5	..	..	..	..	12,0
	Kvinner	7,1	..	..	..	..	11,8
4.17.	Prosent av registrerte årskull 25-29 år i høyere utdanning	7,8	..	..	..	..	9,1
	Menn	9,8	..	..	..	..	10,2
	Kvinner	5,6	..	..	..	..	7,7
Antall elever og studenter i:							
4.18.	Grunnskole	534 000	519 867	505 942	492 769	482 964	473 078
4.19.	Videregående skoler [6, 8] (all utdanning over 299 timer)	208 838	204 807	199 630	208 397	240 375	251 220
4.20.	Høyere utdanning [5, 6]	87 559	101 187	103 129	109 346	123 653	132 760
4.21.	Antall elever per lærerårsverk i:						
	Grunnskole	..	..	..	..	..	..
	Videregående skole (bare elever under opplæringsloven)	..	..	..	..	..	..
4.22.	Antall studenter per lærerårsverk i høyere utdanning[9]	..	11,4	10,9	11,4	13,5	14,0
Andel barn med kontantstøtte og opphold i skolefritidsordningen (SFO). Prosent							
4.23.	Andel barn i aktuell kontantstøttealder[10]	..	..	..	..	..	..
	1 år	..	..	..	..	..	..
	2 år	..	..	..	..	..	..
4.24.	Andel elever i SFO etter klassetrinn (oppholdstid 6 timer eller mer)						
	1. klasse	..	..	..	..	..	..
	2. klasse	..	..	..	..	..	..
	3. klasse	..	..	..	..	..	..
	4. klasse	..	..	..	..	..	..
	5.-7. klasse	..	..	..	..	..	..

[1] Oppholdstid 33 timer eller mer per uke. [2] Fra og med 1999 er barn i åpen barnehage ikke inkludert i det totale tallet for antall barn i barnehage. [3] For årene 1980 og 1981 gjelder tallene styrere og førskolelærere. For 1982, 1983 og 1984 er det kun for styrere. [4] Personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning er holdt utenfor ved beregning av andelene. [5] På grunn av mangelfull datalevering, er tallet på universitets- og høgskolestudenter i 1985 om lag 6 000-8 000 for lavt. [6] I 1981 ble en rekke helsefagskoler omgjort til høgskoler. Elever ved disse skolene ble inntil 1980 klassifisert som elever i videregående skoler og fra og med 1981 som studenter ved universiteter/høgskoler. [7] Førstegenerasjonsinnvandrere og personer som er født i Norge med to utenlandske foreldre, og som ikke har norsk, svensk eller dansk landbakgrunn. [8] Omfatter elever under opplæringsloven, folkehøgskoler, arbeidsmarkedskurs og annen videregående utdanning. Omfatter lærlinger fra og med 1989. [9] Omfatter studenter ved offentlige skoler. [10] Kontantstøtten ble innført for 1-åringer fra 1. august 1998, og for 2-åringer fra 1. januar 1999. Barn som fikk kontant- støtte som 1-åringer fikk beholde ytelsen hvis de fylte 2 år i 1998.
Kilde: 4.1-4.7: Barnehagestatistikk. 4.8-4.22: Utdanningsstatistikk. 4.23: Rikstrygdeverket. 4.24: GSI.

5.	**Arbeid**	1985	1986	1987	1988	1989	1990
5.1.	Andel personer i arbeidsstyrken[1]. Prosent						
	Menn 16-24 år	64,1	67,0	68,7	69,9	65,1	64,2
	Kvinner 16-24 år	56,4	61,5	63,1	64,0	59,2	56,9
	Menn 25-66 år	89,6	89,1	89,1	88,6	88,2	87,0
	Kvinner 25-66 år	68,5	71,0	72,6	72,7	72,0	72,6
5.2.	Andel gifte/samboende kvinner med barn under 7 år i arbeids-styrken, etter alder på yngste barn[2]. Prosent						
	0-2 år	58	65	66	68	68	69
	3-6 år	69	73	76	74	75	74
5.3.	Andel sysselsatte i kommunal forvaltning[3]. Prosent	18,5	18,3	18,7	19,4	20,1	20,9
	Menn	9,9	9,6	9,6	9,7	10,0	10,6
	Kvinner	30,2	29,8	30,5	31,6	32,9	33,8
5.4.	Andel sysselsatte i statlig forvaltning[3]. Prosent	7,0	6,8	6,7	6,8	7,1	7,3
	Menn	7,9	7,7	7,6	7,7	8,0	8,4
	Kvinner	5,7	5,6	5,6	5,6	5,8	6,0

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
12,9	13,0	13,0	13,2	14,2	18,0	20,8	19,8	19,7	17,4	19,6	17,6	18,2
13,2	13,1	12,7	13,0	13,8	17,5	19,6	18,2	18,3	15,5	17,6	15,6	16,3
12,6	12,8	13,3	13,3	14,6	18,4	21,7	21,1	20,9	19,1	21,3	19,5	19,9
10,4	11,0	11,2	10,5	9,8	10,7	12,5	12,6	12,7	11,7	12,9	10,4	10,9
11,6	12,6	12,7	11,6	10,6	11,6	13,7	13,5	12,9	11,4	12,7	9,9	10,6
8,9	9,1	9,4	9,3	9,0	9,9	11,5	11,8	12,5	12,0	13,1	10,8	11,1
467 501	463 948	466 991	470 936	477 236	487 398	558 247	569 044	580 261	590 471	599 468	610 298	617 577
257 177	257 758	254 563	244 828	235 286	235 463	233 817	230 113	223 009	220 816	215 760	220 067	235 160
142 882	155 643	165 942	169 306	176 745	181 741	180 741	184 063	191 646	191 454	197 614	208 693	209 759
..	9,6	9,8	9,7	9,7	9,6	9,9	9,7	9,8	9,9	9,9	10,2	10,4
..	8,3	8,4	8,0	7,8	7,6	7,5	7,5	7,5	7,2	7,2	7,5	...
13,9	13,0	13,3	13,5	13,4	13,7	13,2	13,3	13,5	13,6	13,7	13,7	...
..	..	..	..	..	..	..	50,1	74,8	74,3	73,2	70,7	67,9
..	..	..	..	..	..	..	78,9	79,0	79,1	77,9	75,6	73,0
..	..	..	..	..	..	..	21,5	70,7	69,5	68,6	65,9	63,0
..	..	..	..	..	..	..	..	60,3	63,0	64,9	68,3	68,2
..	..	..	..	..	..	..	..	56,7	59,0	62,3	63,7	64,1
..	..	..	..	..	..	..	..	46,1	48,3	51,2	53,4	51,5
..	..	..	..	..	..	..	..	24,7	26,4	29,4	30,1	28,4
..	..	..	..	..	..	..	..	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
59,6	59,2	58,5	58,0	58,1	61,8	64,8	66,3	66,7	67,3	64,8	65,1	63,2
55,6	54,1	52,9	53,0	53,5	57,0	58,3	61,2	61,1	61,6	61,3	63,8	62,0
86,4	86,2	85,7	85,7	86,6	87,2	87,9	88,1	87,3	87,0	91,3	86,3	85,4
72,8	73,0	73,3	73,6	74,7	76,0	77,2	77,6	77,7	77,8	82,0	77,7	77,1
70	71	72	71	72	74	75	75	72	76	77	76	72
75	76	76	77	80	79	83	84	81	84	86	85	80
22,0	22,8	23,4	23,6	23,6	23,7	23,5	23,5	23,9	24,0	24,4	19,7	19,8
10,0	11,2	11,5	11,6	11,3	11,2	10,8	10,6	10,7	10,6	10,7	...	...
36,6	36,9	37,7	38,0	38,5	38,7	38,5	38,9	39,4	39,3	39,6	...	...
7,8	7,9	7,9	7,6	7,4	7,3	7,2	7,0	7,0	6,9	6,9	11,5	11,5
9,1	9,1	9,0	8,5	8,2	8,1	7,9	7,7	7,6	7,6	7,4	...	...
6,1	6,4	6,5	6,5	6,4	6,5	6,4	6,2	6,2	6,1	6,2	...	...

5.	**Arbeid** (forts.)	1985	1986	1987	1988	1989	1990
5.5.	Andel sysselsatte på deltid[4]. Prosent	28,4	28,4	28,3	..	26,4	26,6
	Menn	10,6	10,4	11,2	..	8,4	8,8
	Kvinner	52,6	52,1	50,7	..	48,9	48,2
5.6.	Faktisk arbeidstid per uke[5]. Timer	36,2	36,4	35,9	36,5	36,4	36,0
	Menn	41,5	41,9	41,0	41,6	41,2	40,6
	Kvinner	29,3	29,3	29,3	30,1	30,2	30,1
5.7.	Andel sysselsatte med biarbeid[6]. Prosent	..	..	..	..	6,6	6,5
	Menn	..	..	..	..	6,7	6,5
	Kvinner	..	..	..	..	6,6	6,4
5.8.	Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte	..	..	..	..	11,1	12,7
	Menn	..	..	..	..	14,2	15,8
	Kvinner	..	..	..	..	10,4	12,0
5.9.	Arbeidsledige (AKU) i prosent av arbeidsstyrken[7]						
	Menn 16-74 år	2,2	1,5	1,7	3,0	5,1	5,6
	Kvinner 16-74 år	3,1	2,5	2,5	3,4	4,7	4,8
	Menn 16-24 år	5,8	3,9	4,2	7,7	11,8	12,7
	Kvinner 16-24 år	7,4	6,8	6,7	8,6	11,0	10,7
5.10.	Andel langtidsledige (AKU)[8]. Prosent	24	18	15	16	30	40
	Menn	26	17	17	16	31	39
	Kvinner	23	18	14	17	28	42
5.11.	Andel ansatte 16-66 år som arbeider dagtid						
	Menn	..	..	74	..	..	..
	Kvinner	..	..	71	..	..	..
5.12.	Andel ansatte 16-66 år som har skift- eller turnusarbeid. Prosent						
	Menn	..	..	13	..	11	..
	Kvinner	..	..	13	..	15	..
5.13.	Andel ansatte 16-66 år som må løfte 20 kg minst fem ganger daglig. Prosent						
	Menn	..	..	21	..	22	..
	Kvinner	..	..	9	..	13	..
5.14.	Andel ansatte 16-66 år som er utsatt for sterk støy. Prosent						
	Menn	..	..	9	..	..	..
	Kvinner	..	..	3	..	..	..
5.15.	Andel ansatte 16-66 år som har vært utsatt for arbeidsulykker siste 12 måneder. Prosent						
	Menn	..	..	..	..	4	..
	Kvinner	..	..	..	..	3	..
5.16.	Andel ansatte 16-66 år som i høy grad kan bestemme selv hvordan de skal utføre arbeidet. Prosent						
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..
5.17.	Andel ansatte 16-66 år som opplever at de har mye å gjøre[9]. Prosent						
	Menn	..	..	..	..	29	..
	Kvinner	..	..	..	..	35	..

[1] Forskjellen mellom menns og kvinners arbeidsstyrkeprosenter i aldersgruppen 16-24 år skyldes i hovedsak at vernepliktjeneste regnes som sysselsetting. Brudd i tidsserien mellom 1985 og 1986 (økning på 15 000 i arbeidsstyrken, mellom 1987 og 1988 (økning på 10 000) og mellom 1995 og 1996 (økning på om lag 10 000). [2] Brudd i tidsserien, se note 1. [3] Tallene er revidert tilbake til 1991 som følge av Tallrevisjonen av nasjonalregnskapet. [4] Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (endret beregningsmåte fører til en reduksjon i deltidsandelen på om lag 2 prosentpoeng fra og med 1989. [5] Brudd i tidsserien mellom 1987 og 1988 på grunn av endringer i spørreskjemaet. [6] Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endringer i undersøkelsesopplegget. [7] Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endringer i definisjon og undersøkelsesopplegg (økning i ledighetstallet på 0,5 prosentpoeng). [8] Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 på grunn av endret spørsmålsformulering og undersøkelsesopplegg. [9] Andel som sier at de mesteparten av arbeidstiden hadde så stor arbeidsmengde at de ikke hadde tid til å snakke om eller tenke på annet enn arbeidet.
Kilde: 5.1, 5.2, 5.5-5.10: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). 5,3-5.4: Nasjonalregnskapsstatistikk. 5.11, 5.14: Levekårsundersøkelsene. 5.12, 5.13, 5.15: Arbeids-miljø- undersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene. 5.16: Levekårsundersøkelsen, tverrsnitt 1996-2003. 5.17: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993; Levekårsundersøkelsene, panel 1997-2000.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
26,7	26,9	27,1	26,5	26,6	26,5	26,1	25,9	26,3	25,5	25,8	26,1	26,4
9,2	9,8	9,8	9,5	9,4	10,2	9,7	9,7	10,4	10,4	11,0	11,1	11,9
47,6	47,1	47,6	46,5	46,7	45,8	45,4	44,8	44,7	42,8	42,6	43,0	42,7
35,7	35,6	35,6	35,7	35,6	35,3	35,3	35,4	35,4	35,1	34,9	34,8	34,6
40,3	40,0	40,0	40,0	39,8	39,5	39,3	39,5	39,3	38,8	38,5	38,4	38,0
30,0	30,0	30,2	30,3	30,3	30,0	30,2	30,4	30,6	30,6	30,5	30,5	30,4
6,7	6,5	6,3	6,2	6,5	7,5	7,6	7,7	7,7	7,9	7,9	8,4	8,2
6,7	6,3	6,2	6,1	6,4	7,2	7,4	7,3	7,2	7,3	7,5	8,2	7,9
6,7	6,7	6,5	6,3	6,8	7,9	7,8	8,1	8,2	8,5	8,5	8,7	9,2
13,7	15,4	15,2	15,7	15,8	15,3	14,2	13,3	11,6	11,6	11,6	12,6	14,3
18,2	20,3	20,3	19,5	18,4	17,9	16,5	14,5	12,6	12,6	11,2	14,2	16,1
12,7	14,2	14,0	14,7	15,2	14,6	13,8	12,9	11,3	11,3	11,7	12,1	13,8
5,9	6,5	6,6	6,0	5,2	4,8	3,9	3,2	3,4	3,7	3,7	4,1	4,9
5,0	5,1	5,2	4,7	4,6	4,9	4,2	3,3	3,0	3,4	3,4	3,6	4,0
13,3	14,7	14,4	13,5	11,9	12,1	10,2	9,1	9,6	10,8	10,8	12,4	12,5
12,4	12,8	12,9	11,9	11,7	12,8	11,5	9,4	9,4	10,4	10,4	10,3	10,9
40	41	44	44	44	31	26	20	16	15	15	21	21
38	40	44	44	45	34	27	21	17	20	20	21	23
42	43	44	45	42	28	23	20	16	13	13	15	20
75	..	..	..	73	72	68	..	..	74	..	..	72
69	..	..	..	72	65	67	..	..	67	..	..	66
12	..	13	..	14	14	14	..	..	15	..	..	17
15	..	16	..	15	18	16	..	..	18	..	..	18
23	..	20	..	19	22	26	..	..	21	..	..	15
12	..	12	..	7	10	15	..	..	9	..	..	10
7	..	..	..	8	10	14	..	..	11	..	..	9
2	..	..	..	3	5	6	..	..	5	..	..	6
..	..	4	..	..	4	..	..	..	4	..	..	4
..	..	2	..	..	2	..	..	..	2	..	..	2
..	..	..	..	..	69	..	..	..	61	..	..	64
..	..	..	..	..	58	..	..	..	52	..	..	55
..	..	33	..	..	43	33	32	30	28	..	..	..
..	..	42	..	..	44	37	36	33	33	..	..	..

6.	Inntekt og forbruk	1985	1986	1987	1988	1989	1990
6.1.	Inntekt etter skatt per forbruksenhet[1]. Indeks 1986=100	..	100	104	104	100	101
6.2.	Yrkesinntekt i prosent av samlet inntekt	..	78	77	76	74	75
6.3.	Kapitalinntekt i prosent av samlet inntekt	..	5	6	6	6	6
6.4.	Overføringer i prosent av samlet inntekt	..	17	17	17	20	19
6.5.	Utlignet skatt i prosent av samlet inntekt	..	24	25	25	25	24
6.6.	Kapitalutgifter i prosent av samlet inntekt	..	12	13	14	14	13
6.7.	Andel parhusholdninger 25-54 år med minst to yrkesaktive[2]. Prosent	..	68,3	69,6	69,9	69,0	70,9
6.8.	Andel husholdninger som har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde. Prosent	..	69,3	69,1	68,8	64,8	65,4
6.9.	Andel husholdninger som har pensjon/trygd som viktigste inntektskilde. Prosent	..	27,6	27,7	27,9	30,1	30,5
6.10.	Inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle husholdninger[3]						
	Enslige under 45 år	..	88	93	93	86	88
	Enslige 45-64 år	..	93	93	96	91	92
	Enslige 65 år og over	..	63	63	63	65	67
	Par uten barn, 16-44år	..	127	134	138	139	125
	Par uten barn, 45-64 år	..	129	125	129	145	136
	Par uten barn, 65 år og over	..	88	87	86	94	90
	Par med barn, yngste barn 0-6 år	..	100	98	100	104	105
	Par med barn, yngste barn 7-17 år	..	121	116	118	122	119
	Par med barn, yngste barn 18 år og over	..	131	131	126	121	133
	Enslige med barn 0-17 år	..	74	80	76	74	76
6.11.	Inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av samlet ekvivalentinntekt for alle personer[3]						
	Tidelen personer med lavest inntekt	..	4,1	4,1	4,2	3,9	4,0
	Tidelen personer med høyest inntekt	..	18,6	18,9	18,7	20,1	19,0
6.12.	Andel personer med inntekt etter skatt per forbruksenhet under halvparten av median inntekt[4]. Prosent	..	6,1	6,2	5,9	6,5	6,2
	Kvinner	..	8,2	7,8	7,4	7,9	7,8
	Menn	..	4,0	4,6	4,4	5,0	4,5
6.13.	Lønn per normalårsverk i 2002-kroner. 1 000 kroner	242,6	247,1	246,9	245,3	244,8	246,4
6.14.	Realkapital[5] i faste priser. Indeks 1986=100	..	100	103	102	97	98
6.15.	Brutto finanskapital[6] i faste priser. Indeks 1986=100	..	100	101	104	104	103
6.16.	Bruttoformue[7] i faste priser. Indeks 1986=100	..	100	102	103	101	100
6.17.	Gjeld i faste priser. Indeks 1986=100	..	100	107	107	102	103
6.18.	Formue ved ligning i faste priser. Indeks 1986=100	..	100	104	108	107	110

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
105	105	106	103	106	109	112	119	125	129	127	136	...
72	72	71	72	72	72	73	73	72	71	74	71	...
6	5	5	5	5	6	6	5	7	8	5	8	...
22	23	23	23	22	22	21	21	21	21	21	21	...
24	23	23	24	24	25	25	25	25	25	25	24	...
14	12	10	7	7	6	5	6	7	7	8	8	...
72,2	71,7	73,1	72,9	73,7	74,3	74,6	74,8	74,1	74,3	75,9	74,3	...
63,7	61,3	61,8	61,8	63,1	64,0	64,4	65,1	65,5	64,8	65,6	64,6	...
29,5	30,6	31,0	30,2	29,2	28,8	28,6	29,2	28,8	29,1	28,8	29,0	...
91	86	85	81	81	81	78	78	79	81	80	77	...
89	93	92	91	93	90	92	90	90	90	94	89	...
67	65	65	63	65	66	67	66	66	62	67	65	...
129	130	125	124	125	128	129	125	127	124	133	120	...
136	139	140	144	141	140	144	143	140	147	137	150	...
92	94	92	99	98	96	93	91	95	92	92	95	...
106	107	104	110	107	110	111	108	108	109	108	107	...
120	122	125	126	124	124	122	122	120	124	120	130	...
129	132	134	135	131	133	134	137	137	140	138	135	...
75	78	75	77	78	79	79	84	82	77	80	76	...
4,0	3,8	3,9	3,6	3,8	3,7	3,7	3,9	3,9	3,7	3,9	3,6	...
19,5	19,5	20,2	20,7	20,5	21,6	22,0	21,3	21,7	23,7	20,3	23,6	...
6,2	6,3	6,2	7,2	6,2	6,6	6,0	5,2	5,3	5,7	5,1	5,9	...
7,7	7,4	7,8	8,9	7,8	8,0	7,2	6,0	6,2	6,7	6,0	6,6	...
4,7	5,1	4,4	5,5	4,5	5,3	4,9	4,3	4,3	4,6	4,2	5,1	...
250,3	254,2	257,1	261,4	263,6	272,0	277,8	289,6	298,1	302,2	308,4	320,5	...
98	101	102	99	109	106	106	108	106	111	122	123	...
97	95	104	103	108	111	117	139	154	163	163	161	...
98	98	103	101	108	109	112	123	129	136	141	141	...
101	99	98	93	99	101	104	108	114	120	128	137	...
108	106	116	114	122	125	128	148	158	166	170	167	...

6.	**Inntekt og forbruk** (forts.)	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**	**1990**
6.19.	Bruttofinanskapital for husholdningene med lavest og høyest bruttofinanskapital i prosent av samlet bruttofinanskapital for alle husholdninger						
	De 50 prosent med lavest bruttofinanskapital	..	5,9	6,5	6,3	6,3	5,5
	De 10 prosent med høyest bruttofinanskapital	..	50,7	48,9	51,0	51,2	53,4
6.20.	Andel husholdninger med gjeld større enn to ganger inntekten. Prosent	..	12,0	12,6	12,9	13,9	14,9
6.21.	Realkapital i prosent av bruttoformue	..	52	53	51	50	51
6.22.	Brutto finanskapital i prosent av bruttoformue	..	48	47	49	50	49
6.23.	Gjeld i prosent av bruttoformue	..	77	80	80	78	79
6.24.	Formue ved ligning i prosent av bruttoformue	..	52	53	55	56	57
6.25.	Kvinners andel av total yrkesinntekt[8]. Prosent	..	31	32	32	33	33
Prosentandel av total forbruksutgift som brukes til:							
6.26.	Matvarer[9]	17,3	15,6	15,0	15,2	15,0	15,3
6.27.	Bolig, lys og brensel[9]	20,7	21,4	22,7	25,6	26,4	26,4
6.28.	Reiser og transport[9]	21,9	24,0	23,3	20,9	19,6	18,8
6.29.	Andel husholdninger som eier bil. Prosent	71,5	70,1	72,9	73,7	73,6	73,9
6.30.	Andel husholdninger med to eller flere biler. Prosent	..	..	..	..	..	..
6.31.	Andel husholdninger som eier fritidshus. Prosent	20,5	19,6	21,3	22,6	22,9	22,6

[1] Som forbruksvekt er brukt kvadratroten av antallet personer i husholdningen. Se ramme 6.3. [2] Par med og uten barn, der hovedperson er 25-54 år. [3] Som forbruksvekt er brukt kvadratroten av antallet personer i husholdningen. [4] Som forbruksvekt er brukt kvadratroten av antallet personer i husholdningen. Studenter er utelatt. [5] Realkapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen og omfatter faste eiendommer og skog, annen produksjonskapital og konsumkapital. [6] Brutto-finanskapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen og omfatter bankinnskudd og andre verdipapirer. [7] Bruttoformue er summen av realkapital og brutto-finanskapital. [8] Gjelder personer under 65 år. [9] Brudd i tidsserien mellom 1998 og 1999 på grunn av endring i vare- og tjenestegrupperingen etter innføring av nytt vareinndelingsprinsipp (COICOP).
Kilde: 6.13: Nasjonalregnskapsstatistikk. 6.1-6.12, 6.14-6.25: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger. 6.26-6.31: Forbruksundersøkelsene.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
4,4	4,4	4,7	4,0	4,2	3,9	4,0	3,7	3,7	3,7	4,0	4,0	...
56,0	55,3	57,3	60,0	59,8	61,6	62,4	66,3	66,8	67,1	65,8	64,9	...
14,3	15,6	13,8	13,7	14,1	14,9	14,9	13,9	14,9	15,8	17,1	18,9	...
52	54	52	51	52	51	50	46	43	42	45	45	...
48	46	48	49	48	49	50	54	57	58	55	55	...
79	77	73	71	70	71	72	67	68	68	70	74	...
58	56	59	59	59	60	60	63	64	64	63	62	...
35	35	35	36	35	36	36	36	36	36	37	37	...
14,9	14,0	14,0	14,2	13,6	13,0	12,6	12,3	11,7	12,3	11,2	11,5	...
25,9	26,3	25,2	24,6	22,1	22,0	21,5	20,5	24,8	23,7	25,0	26,2	...
19,4	19,3	19,6	21,0	22,2	21,8	24,6	25,6	19,0	20,2	18,5	17,5	...
73,8	76,1	75,1	76,1	73,1	73,3	76,5	77,6	78,0	78,9	73,6	80,1	...
..	..	..	..	..	18,6	19,1	19,5	18,9	23,0	20,3	23,2	...
21,9	20,0	20,8	22,7	21,9	21,5	22,4	20,1	20,5	22,3	20,8	21,6	...

7.	Sosial trygghet	1985	1986	1987	1988	1989	1990
7.1.	Gjennomsnittlig alderspensjon. 2003-kroner	75 721	77 938	78 663	78 118	80 232	81 549
	Kvinner	70 346	71 797	67 264	70 634	71 896	72 583
	Menn	83 530	86 932	83 122	89 086	92 439	94 680
7.2.	Gjennomsnittlig alderspensjon som andel av gjennomsnittslønn[1]. Prosent	31,2	31,4	29,4	31,2	32,2	32,7
7.3.	Minstepensjon for enslig. 2003-kroner	69 901	71 593	70 835	71 287	71 319	71 183
7.4.	Minstepensjon som andel av gjennomsnittslønn[1]. Prosent	28,8	28,8	28,3	28,5	28,6	28,5
7.5.	Andel minstepensjonister blant alderspensjonistene. Prosent	62,3	59,6	56,8	53,8	51,4	48,9
	Kvinner	79,8	77,5	75,1	72,2	69,5	67,0
	Menn	36,9	33,6	30,2	26,9	24,9	22,3
7.6.	Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alderspensjonister. 2003-kroner	..	119 161	..	..	..	130 174
	Kvinner	..	94 712	..	..	..	103 742
	Menn	..	155 504	..	..	..	169 600
7.7.	Andel uførepensjonister av befolkningen 16-66 år. Prosent	7,0	7,1	7,6	7,9	8,2	8,4
	Kvinner	7,5	7,7	8,3	8,7	9,2	9,5
	Menn	6,5	6,6	6,9	7,0	7,3	7,4
7.8.	Antall etterlatte ektefeller 16-66 år med etterlattepensjon	41 175	40 802	39 719	38 341	35 828	35 718
	Kvinner	40 061	39 631	38 617	37 206	34 731	34 234
	Menn	1 114	1 171	1 102	1 135	1 097	1 484
7.9.	Antall enslige forsørgere med overgangsstønad[2]	26 547	25 862	25 483	28 346	31 122	37 185
	Kvinner	26 276	25 605	25 248	28 063	30 779	36 641
	Menn	271	257	235	283	343	544
7.10.	Andel mottakere av overgangsstønad med redusert stønad pga. forventet arbeidsinntekt. Prosent	24	23	22	16	16	26
	Kvinner	25	24	23	16	16	26
	Menn	27	20	22	20	20	39
7.11.	Andel helt arbeidsledige med dagpenger i prosent av alle helt ledige	..	..	..	75,6	74,7	73,1
7.12.	Andel fødende kvinner med fødselspenger. Prosent	64	..	68	70	71	73
7.13.	Antall menn som tok ut fødselspenger[3]	..	..	..	208	382	617
7.14.	Antall sosialhjelpsmottakere[4]	106 400	103 100	116 200	134 100	150 900	155 169
7.15.	Andel sosialhjelpsmottakere i fast-/heltidsarbeid. Prosent[5]	12,3	..	15,8	16,5	14,1	11,9
7.16.	Andel sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp seks måneder eller mer per år. Prosent[6]	28,3	34,4	36,5	37,6	39,9	39,6
7.17.	Sosialhjelpsmottakere 20-24 år i prosent av befolkningen i samme alder[7]	6,8	6,4	7,0	7,9	9,3	9,5
7.18	Antall nye sosialhjelpsmottakere i løpet av året	..	..	..	..	..	..
7.19	Andel sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp som viktigste kilde til livsopphold. Prosent	..	..	23,5	24,4	25,7	27,2

[1] Gjennomsnittlig lønn per normalårsverk. [2] Tall for enslige forsørgere er litt annerledes enn i Historisk statistikk fram til 1986 fordi personer som også har andre pensjoner er inkludert i tallene her. Tall for 1985 gjelder 3. kvartal. Ellers gjelder tallene utgangen av året. [3] Fedrekvote i fødselspengeordningen ble innført fra 1. april 1993. [4] Før 1986: sosialhjelpstilfeller. Personer som mottok sosialhjelp i flere kommuner ble da talt med flere ganger. Med den gamle tellemåten ville det ha vært 7 900 flere sosialhjelpsmottakere (sosialhjelpstilfeller) i 1986. [5] Brudd i tidsserien i 1986 (se note 4). Omleggingen førte til om lag 0,5 prosentpoengs økning i andelen sosialhjelpsmottakere som var i arbeid i 1986. Noe av nedgangen i andelen klienter som var i arbeid fra 1991 til 1992 skyldes omlegging av statistikken i 1992. [6] Brudd i tidsserien i 1986 (se note 4). Omleggingen førte til en økning i andelen klienter som mottok sosialhjelp seks måneder eller mer med om lag 3 prosentpoeng i 1986. [7] Brudd i tidsserien i 1986 (se note 4). Endringen førte til en reduksjon i andelen sosialhjelpsmottakere 20-24 år med om lag 0,5 prosentpoeng i 1986.
Kilde: 7.1, 7.3, 7.5, 7.7-7.10 og 7.13: Rikstrygdeverket. 7.2 og 7.4: Rikstrygdeverket, Nasjonalregnskapsstatistikk. 7.6: Inntekts- og formuesundersøkelsene. 7.11: Arbeidsdirektoratet. 7.12: Rikstrygdeverket, Befolkningsstatistikk. 7.14-7.19: Sosialhjelpsstatistikk.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
84 132	85 559	86 904	89 016	91 285	95 334	97 584	105 828	108 384	111 030	114 586	121 084	126 601
75 055	75 901	76 580	78 058	80 082	83 291	84 964	93 579	95 520	97 544	100 403	105 833	110 241
97 408	99 694	102 001	105 030	107 681	112 935	115 921	123 571	126 937	130 416	134 906	142 876	149 822
33,3	33,4	33,6	33,8	34,4	34,9	34,9	36,4	36,1	36,6	36,6	36,9	38,0
72 017	72 646	72 664	73 271	73 970	75 937	77 586	85 730	90 458	91 528	93 583	97 682	100 356
28,5	28,4	28,1	27,9	27,9	27,8	27,8	29,5	30,2	30,1	29,9	29,8	30,1
48,2	45,7	43,4	41,7	41,2	39,1	37,3	41,1	39,8	37,7	36,1	34,9	33,4
66,6	64,0	61,5	59,1	58,7	56,3	54,1	59,1	57,0	55,1	53,1	51,6	49,6
21,4	18,9	17,0	16,3	15,6	14,1	12,9	15,0	13,7	12,7	11,8	11,0	10,3
..	..	137 552	..	..	..	147 464	157 266	165 966	172 464	176 820	187 158	..
..	..	110 240	..	..	..	116 738	127 200	134 689	138 984	143 964	151 445	..
..	..	177 860	..	..	..	192 507	201 207	211 339	220 921	224 289	238 629	..
8,6	8,4	8,3	8,3	8,3	8,4	8,6	9,1	9,6	9,9	10,0	10,2	10,4
9,7	9,5	9,4	9,4	9,5	9,6	9,9	10,5	11,2	11,5	11,7	11,9	12,1
7,5	7,4	7,2	7,2	7,2	7,2	7,3	7,7	8,1	8,3	8,4	8,5	8,8
34 881	34 149	33 629	32 638	31 877	30 895	29 956	29 288	28 034	27 087	26 511	25 914	25 246
33 296	32 569	31 939	30 940	30 023	29 087	28 045	27 052	25 945	25 086	24 452	23 858	23 205
1 585	1 580	1 690	1 698	1 854	1 808	1 910	2 236	2 089	2 001	2 059	2 056	2 041
41 703	44 333	45 996	46 255	46 340	45 529	44 986	44 663	41 328	40 382	26 083	25 470	25 647
41 025	43 578	45 174	45 428	45 432	44 590	43 991	43 554	40 255	39 305	25 316	24 610	24 679
678	755	822	827	908	939	995	1 109	1 073	1 077	767	860	968
29	30	32	34	36	42	44	51	50	52	41	43	47
29	30	32	34	35	42	44	50	50	51	40	42	46
41	43	42	46	47	51	53	66	66	69	63	68	72
70,5	72,4	70,6	66,5	63,3	61,1	58,1	52,9	55,8	57,5	59,1	58,9	62,2
72	72	72	73	73	73	73	74	75	76	77	78	76
820	973	1 567	13 911	24 791	27 922	29 603	30 719	31 689	33 287	34 543	33 879	34 078
161 392	161 188	165 865	166 544	160 427	153 817	146 627	132 527	126 203	127 237	127 914	128 814	..
10,2	8,7	8,1	7,9	8,1	8,2	7,6	8,4	9,0	8,8	8,5	8,0	..
38,4	38,4	39,1	39,2	40,7	41,1	39,9	38,1	37,4	37,5	39,0	39,3	..
10,1	10,3	10,9	10,8	10,2	9,7	9,0	7,8	7,5	7,6	7,5	7,7	..
..	..	..	60 237	54 458	50 795	48 462	43 228	44 215	45 576	45 565	44 698	..
29,2	33,4	35,1	39,0	41,3	42,8	43,2	45,4	45,9	45,1	44,7	44,4	..

8.	Boforhold	1985	1986	1987	1988	1989	1990
8.1.	Andel husholdninger som bor i småhus[1]. Prosent	77	81	79	82	81	81
8.2.	Andel husholdninger som er eiere[2]. Prosent	77	77	80	78	78	79
8.3.	Andel husholdninger som er leiere. Prosent	17	13	12	12	13	12
8.4.	Andel som bor trangt, 16-79 år[3]. Prosent	..	..	9	..	..	..
8.5.	Andel som bor svært romslig, 16-79 år[3]. Prosent	..	..	25	..	..	..
8.6.	Boareal m^2 per person[4]	39	42	43	44	44	46
8.7.	Andel 16 år og over uten bad. Prosent	4	2	2	2	1	1
8.8.	Andel 16-79 år med minst to bad. Prosent	..	..	..	18	..	..
8.9.	Andel 16-79 år med kald eller fuktig bolig. Prosent	..	..	9	..	..	..
8.10.	Andel husholdninger med høy boutgiftsbelastning[5] . Prosent	37	40	42	48	49	53
8.11.	Andel husholdninger med botid mindre eller lik fem år. Prosent	38	36	31	36	37	37
8.12.	Prisindeks for bruktboliger	..	..	..	..	..	..
8.13.	Antall fullførte boliger	26 114	25 784	28 381	30 406	27 979	27 120
8.14.	Areal fullførte boliger[6]. m^2	180	184	188	175	157	138
8.15.	Andel 16-79 år utsatt for støy fra veitrafikk. Prosent	..	..	12	..	..	..
8.16.	Andel med mer enn to km til dagligvarebutikk[7]. Prosent	..	..	16	..	..	..

[1] Som småhus regner en våningshus, frittliggende enebolig, hus i kjede, rekke, terrasse og tomannsbolig. [2] Som eiere regnes også eiere av bolig i borettslag eller aksjeselskap. [3] Trangt bor aleneboende med ett rom og personer i flerpersonhusholdninger med færre rom enn personer. Svært romslig bor personer i husholdninger som disponerer minst tre rom mer enn antall personer i husholdningen. [4] Boareal per person er beregnet på grunnlag av samlet netto boligflate, det vil si innvendig areal, ikke medregnet: kott, kjellerbod eller andre boder. [5] Høy boutgiftsbelastning har husholdninger som bruker mer enn 25 prosent av total forbruksutgift til bolig, lys og brensel. [6] Areal fullførte boliger er summen av arealet innenfor ytterveggene for alle etasjer. [7] Gjelder 16-79 år i 1980, 1983, 1987 og 1991 og 18-79 år i 1995.

Kilde: 5.1, 5.2, 5.5-5.10: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). 5,3-5.4: Nasjonalregnskapsstatistikk. 5.11, 5.14: Levekårsundersøkelsene. 5.12, 5.13, 5.15: Arbeids-miljø- undersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene. 5.16: Levekårsundersøkelsen, tverrsnitt 1996-2003. 5.17: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993; Levekårsundersøkelsene, panel 1997-2000.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
80	77	78	85	79	79	82	77	78	81	76	79	..
80	77	73	76	76	73	73	76	77	80	75	79	..
13	16	20	17	15	20	19	19	18	15	19	16	..
8	..	..	..	8	..	7	..	..	..	7	7	..
28	..	..	..	31	..	32	..	..	..	30	32	..
47	48	49	49	49	50	51	51	53	51	52	52	..
1	1	1	1	0	2	1	2	1	..	..	1	..
24	..	..	..	30	..	33	..	..	..	29	32	..
7	..	..	..	5	..	9	..	..	..	6	7	..
54	53	51	50	47	42	43	39	39	43	40	48	..
41	37	36	36	34	42	41	43	42	40	45	40	..
..	46,8	47,2	53,4	57,3	62,6	69,9	77,7	86,4	100,0	107,0	112,3	114,2
21 689	17 789	15 897	17 836	19 214	17 905	18 659	20 659	19 892	19 534	23 400	21 744	21 405
131	131	134	138	144	149	149	152	143	145	139	133	129
13	..	..	..	13	..	16	..	..	..	13	12	..
20	..	..	..	19	..	26	..	..	..	22	..	..

9.	Sosial deltaking	1985	1986	1987	1988	1989	1990
9.1.	Andel 16-79 år som bor alene. Prosent	..	..	13	..	..	..
	Menn	..	..	12	..	..	..
	Kvinner	..	..	15	..	..	..
9.2.	Andel 16-79 år uten besøkskontakt med naboer. Prosent	..	..	24	..	..	..
	Menn	..	..	25	..	..	..
	Kvinner	..	..	23	..	..	..
9.3.	Andel 16-79 år som er uten eller som sjelden[1] har kontakt med nær familie. Prosent	..	..	12	..	..	..
	Menn	..	..	11	..	..	..
	Kvinner	..	..	13	..	..	..
9.4.	Andel 16-79 år som er uten eller som sjelden[1] har kontakt med gode venner. Prosent	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..
9.5.	Andel 16-79 år som ikke har en fortrolig venn. Prosent	..	..	20	..	..	..
	Menn	..	..	25	..	..	..
	Kvinner	..	..	15	..	..	..
9.6.	Andel 16-79 år som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn[2]. Prosent	..	..	6	..	..	..
	Menn	..	..	7	..	..	..
	Kvinner	..	..	5	..	..	..
9.7.	Andel 16-79 år som ikke er aktiv i noen organisasjon eller forening. Prosent	..	..	47	..	..	..
	Menn	..	..	44	..	..	..
	Kvinner	..	..	50	..	..	..
9.8.	Andel 16-79 år som er aktiv i idrettslag. Prosent	..	..	17	..	..	..
	Menn	..	..	22	..	..	..
	Kvinner	..	..	12	..	..	..
9.9.	Andel 16-79 år som er aktiv i politisk parti. Prosent	..	..	4	..	..	..
	Menn	..	..	4	..	..	..
	Kvinner	..	..	3	..	..	..
9.10.	Andel sysselsatte som er aktive i fagforening eller yrkesorganisasjon. Prosent	..	..	19	..	..	..
	Menn	..	..	22	..	..	..
	Kvinner	..	..	15	..	..	..
9.11.	Valgdeltaking i stortingsvalg[3]. Prosent	84,0	..	..	..	83,2	..
	Menn	84,4	..	..	..	83,0	..
	Kvinner	83,7	..	..	..	85,0	..
9.12.	Valgdeltaking i kommunevalg[4]. Prosent	..	..	70,7	..	..	..
	Menn	..	..	70,8	..	..	..
	Kvinner	..	..	70,6	..	..	..
9.13.	Andel arbeidstakere som utsettes for plaging eller ubehagelig erting på arbeidsplassen[5]. Prosent	..	..	..	..	3	..
	Menn	..	..	..	..	3	..
	Kvinner	..	..	..	..	3	..
9.14.	Andel ansatte 16-66 år som utsettes for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen[5]. Prosent	..	..	..	..	4	..
	Menn	..	..	..	..	3	..
	Kvinner	..	..	..	..	6	..

[1] Sjeldnere enn månedlig. [2] Enslige som har svart «vet ikke» på spørsmålet om de har en fortrolig venn, er inkludert. [3] Fra og med valget 1989 er valgdeltakelsen fordelt på kjønn basert på utvalgsundersøkelser. Tallet for valgdeltakelse vil derfor ikke være helt korrekt, men indikerer forholdet mellom kjønnene. [4] Fra 1995 baserer tallene for menn og kvinner seg på utvalgsundersøkelser. [5] 1989 og 1993: Et par ganger i måneden eller oftere, fra 1996: En gang i måneden eller oftere.
Kilde: 9.1-9.10: Levekårsundersøkelsene. 9.11-9.12: Valgstatistikk. 9.13-9.14: Arbeidsmiljøundersøkelene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996 og 2000.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
16	..	..	..	17	..	..	19	..	..	22	19	..
15	..	..	..	15	..	..	19	..	..	23	20	..
17	..	..	..	18	..	..	20	..	..	21	19	..
25	..	..	..	27	..	24	..	..	..	23	..	..
26	..	..	..	28	..	24	..	..	..	23	..	..
25	..	..	..	27	..	25	..	..	..	23	..	..
12	..	..	..	12	..	..	14	..	..	..	14	..
11	..	..	..	12	..	..	16	..	..	..	15	..
13	..	..	..	12	..	..	13	..	..	..	12	..
..	..	..	..	9	..	..	8	..	8	..	6	..
..	..	..	..	10	..	..	8	..	8	..	7	..
..	..	..	..	7	..	..	7	..	7	..	6	..
18	..	..	..	18	..	..	16	..	..	..	14	..
24	..	..	..	22	..	..	21	..	..	..	20	..
11	..	..	..	13	..	..	10	..	..	..	9	..
5	..	..	..	5	..	..	4	..	..	..	4	..
6	..	..	..	6	..	..	5	..	..	..	4	..
4	..	..	..	5	..	..	3	..	..	..	3	..
47	..	..	..	47	..	45	..	..	49	46	..	..
44	..	..	..	43	..	45	..	..	47	43	..	..
50	..	..	..	52	..	46	..	..	50	49	..	..
18	..	..	..	18	..	18	..	..	17	19	..	..
22	..	..	..	22	..	20	..	..	20	22	..	..
13	..	..	..	13	..	15	..	..	15	15	..	..
4	..	..	..	3	..	3	..	..	4	3	..	..
5	..	..	..	4	..	3	..	..	4	4	..	..
2	..	..	..	2	..	3	..	..	3	3	..	..
18	..	..	..	18	..	18	..	..	16	16	..	..
20	..	..	..	22	..	18	..	..	17	16	..	..
14	..	..	..	13	..	18	..	..	16	15	..	..
..	..	75,8	..	..	..	78,3	..	..	..	75,5	..	..
..	..	77,1	..	..	..	79,4	..	..	..	76,8	..	..
..	..	78,3	..	..	..	83,3	..	..	..	77,5	..	..
66,0	..	..	..	62,8	..	..	..	60,4	..	..	..	59,0
..	..	..	..	60,0	..	..	..	60,0	..	..	..	..
..	..	..	..	64,0	..	..	..	60,0	..	..	..	..
..	..	3	..	..	2	..	..	..	2	..	..	2
..	..	3	..	..	2	..	..	..	2	..	..	2
..	..	2	..	..	2	..	..	..	2	..	..	2
..	..	5	..	..	5	..	..	..	6	..	..	7
..	..	3	..	..	5	..	..	..	4	..	..	5
..	..	6	..	..	6	..	..	..	8	..	..	9

10.	Fritid og kultur	1985	1986	1987	1988	1989	1990
10.1.	Antall skjønnlitterære bokutgivelser	1 223	903	1 813	1 152	1 565	1 618
10.2.	Antall utlån per innbygger fra folkebibliotek	4,3	4,3	4,4	4,2	4,7	4,8
10.3.	Andel boklesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år. Prosent	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..
10.4.	Dagsavisers nettoopplag per 1 000 innbyggere[1]	463	484	494	497	557	510
10.5.	Andel avislesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år. Prosent	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..
10.6.	Andel som kan se satellitt-formidlete TV-sendinger. 9-79 år. Prosent	7	..	20	22	26	..
10.7.	Antall minutter fjernsynsseing en gjennomsnittsdag. 9-79 år[2]	121	142	..	153	148	..
	Menn	..	..	..	156	149	..
	Kvinner	..	..	..	150	146	..
10.8.	Andel som har tilgang til video. 9-79 år. Prosent	18	..	37	44	48	..
	Menn	..	..	..	47	51	..
	Kvinner	..	..	..	41	46	..
10.9.	Andel som har tilgang til PC hjemme. 9-79 år. Prosent	9	..	13	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..
10.10.	Antall kinobesøk per innbygger	3,1	2,7	3,0	2,8	3,0	2,7
10.11.	Andel på kino siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..
10.12.	Antall teater-/operabesøk per 1 000 innbyggere	277	271	280	300	308	311
10.13.	Andel på klassiske konserter siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..
10.14.	Andel som har benyttet kulturtilbud siste 12 måneder. 9-79 år[3]. Prosent	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..
10.15.	Andel med egen kulturaktivitet siste to år. 9-79 år[4]. Prosent	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..
10.16.	Medlemmer i Norges idrettsforbund i 1 000	1 624	1 633	1 645	1 614	1 583	1 632
	Menn	1 027	1 034	1 037	1 008	985	998
	Kvinner	597	599	608	606	598	634
10.17.	Antall overnattinger på feriereise siste 12 måneder. 16-79 år[5]	..	17,2	..	..	..	..
	Menn	..	16,5	..	..	..	..
	Kvinner	..	17,9	..	..	..	..
10.18.	Andel som ikke har vært på ferie siste 12 måneder. 16-79 år. Prosent	..	23	..	..	..	..
	Menn	..	24	..	..	..	..
	Kvinner	..	22	..	..	..	..
10.19.	Andel med viktigste feriemål utenfor Norden. 16-79 år. Prosent[6]	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..

[1] Inkludert søndagsutgaver. Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftennummer som egen avis. [2] Tall for februar til og med 1989, deretter årsgjennomsnitt. [3] Kino, teater/musikal/revy, folkebibliotek, konsert, museum, kunstutstilling, ballett-/danseforestilling eller opera/operette. [4] Med i/opptrådt offentlig med amatørteater/revy-gruppe siste to år, med i kunstforening, driver med/har stilt ut billedkunst/kunsthåndverk siste to år, med i/har opptrådt offentlig med kor/orkester siste to år eller spiller instrument regelmessig. [5] Før 1999 var det antall dager på feriereiser siste 12 måneder, 16-79 år. [6] Før 1999 var det andel som har overnattet på ferietur utenom Norden.
Kilde: 10.1-10.2, 10.4, 10.10 og 10.16: Kulturstatistikk. 10.3, 10.5-10.9: Mediebruksundersøkelsene. 10.10 - 10.15: Kulturbruksundersøkelsene. 10.17- 0.19: Ferieundersøkelsene.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
1 705	1 736	1 942	2 022	2 037	1 970	1 914	1 936	1 892	1 922	1 903	1 952	..
4,7	4,9	4,2	4,5	4,5	4,5	4,3	4,3	4,2	4,1	4,0	4,0	4,0
24	21	..	18	19	19	17	18	19	20	22	23	23
19	19	..	12	14	15	14	13	15	16	17	17	17
28	24	..	24	24	23	21	23	24	24	26	28	30
494	688	610	606	594	590	591	587	583	568	553	545	531
84	84	..	85	84	82	84	81	81	77	78	77	77
87	86	..	86	85	84	85	84	84	79	78	78	78
82	81	..	85	83	80	83	79	78	76	77	76	76
40	45	..	50	55	55	58	59	61	63	67	66	67
114	108	..	113	124	117	119	119	141	138	156	146	141
116	115	..	121	128	120	122	126	147	142	152	151	145
113	101	..	105	121	114	117	113	136	133	159	140	137
51	57	..	64	65	69	70	73	77	79	79	81	77
54	62	..	68	67	71	72	74	80	81	82	82	77
49	51	..	61	62	67	69	72	74	76	76	80	78
..	..	..	33	39	43	50	57	67	71	75	76	77
..	..	..	36	42	44	52	59	68	74	77	79	79
..	..	..	30	36	41	47	54	66	69	73	74	75
2,5	2,2	2,5	2,7	2,6	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,8	2,7	2,9
58	52	..	61	58	62	60	68	63	65	69	66	66
56	51	..	62	56	61	59	67	61	64	67	64	64
61	53	..	61	61	63	61	70	65	66	71	69	69
319	337	347	277	295	253	293	308	314	322	313	332	...
27	..	..	34	..	..	37	..	..	37	...	...	...
23	..	..	29	..	..	33	..	..	32	...	...	...
31	..	..	39	..	..	40	..	..	41	...	...	...
89	..	..	91	..	..	90	..	..	92	...	...	...
88	..	..	90	..	..	90	..	..	91	...	...	...
90	..	..	91	..	..	89	..	..	93	...	...	...
34	..	..	35	..	..	32	..	..	32	...	...	...
30	..	..	29	..	..	27	..	..	27	...	...	...
39	..	..	40	..	..	36	..	..	37	...	...	...
1 710	1 702	1 716	1 721	1 727	1 746	1 783	1 887	1 837	1 648	1 757	1 535	...
1 047	1 045	1 057	1 066	1 074	1 079	1 076	1 160	1 134	1 020	1 082	945	...
663	657	659	655	653	667	664	727	702	628	675	589	...
..	13,9	14,5	13,7	..	..	14,0	14,2	15,6	15,1	15,7	15,0	16,4
..	13,6	13,7	12,4	..	..	13,2	13,9	14,2	14,3	15,0	14,4	14,9
..	14,1	15,3	14,8	..	..	14,7	14,7	17,0	15,8	16,3	15,5	17,9
..	27	27	28	..	..	26	28	24	25	23	25	22
..	27	29	30	..	..	28	29	26	28	22	25	24
..	27	25	25	..	..	24	28	22	22	24	25	20
..	34	32	34	..	..	42	45	37	39	39	41	40
..	32	33	31	..	..	39	44	36	35	38	39	41
..	35	31	37	..	..	45	45	37	42	40	43	40

11.	Kriminalitet	1985	1986	1987	1988	1989	1990
11.1.	Andel av befolkningen 16 år og over som har vært utsatt for vold eller trusler om vold siste tolv måneder. Prosent[1]	..	..	5,2	..	..	..
	Menn	..	..	5,9	..	..	..
	Kvinner	..	..	4,6	..	..	..
11.2.	Andel av befolkningen 16 år og over som frykter for å bli utsatt for vold eller trusler om vold. Prosent[1]	..	..	8,6	..	..	..
	Menn	..	..	2,7	..	..	..
	Kvinner	..	..	14,2	..	..	..
11.3.	Antall anmeldte lovbrudd i alt	..	..	..	..	..	..
	Av dette						
	Forbrytelser	..	..	..	..	..	..
	Forseelser	..	..	..	..	..	..
11.4.	Anmeldte forbrytelser per 1 000 innbyggere i alt	..	..	..	..	..	..
	Økonomisk forbrytelse	..	..	..	..	..	..
	Annen vinningsforbrytelse	..	..	..	..	..	..
	Voldsforbrytelse	..	..	..	..	..	..
	Seksualforbrytelse[2]	..	..	..	..	..	..
	Narkotikaforbrytelse	..	..	..	..	..	..
	Skadeverk, forbrytelse	..	..	..	..	..	..
	Annen forbrytelse[3]	..	..	..	..	..	..
11.5.	Antall etterforskede forbrytelser	164 067	164 890	198 877	220 338	237 319	235 256
11.6.	Etterforskede forbrytelser etter lovbruddsgruppe. Per 1 000 innbyggere						
	I alt	39,4	39,5	47,4	52,2	56,1	55,4
	Økonomisk forbrytelse	0,4	0,5	0,6	0,7	0,9	0,8
	Annen vinningsforbrytelse	32,7	32,4	39,1	45,5	45,1	44,6
	Voldsforbrytelse	1,8	1,7	1,9	2,4	2,7	2,8
	Seksualforbrytelse[2]	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
	Narkotikaforbrytelse	1,0	1,1	1,1	1,5	1,9	2,1
	Skadeverk, forbrytelse	2,6	2,8	3,6	3,9	4,0	3,6
	Annen forbrytelse[3]	0,5	0,6	0,7	0,9	1,1	1,0
11.7.	Oppklaringsprosent etter forbrytelsesgruppe						
	I alt	23	21	18	20	23	23
	Økonomisk forbrytelse	55	53	45	36	40	46
	Annen vinningsforbrytelse	19	16	13	15	17	17
	Voldsforbrytelse	55	52	49	51	53	55
	Seksualforbrytelse[2]	44	40	42	39	42	44
	Narkotikaforbrytelse	81	79	78	79	80	82
	Skadeverk, forbrytelse	20	17	15	18	20	23
	Annen forbrytelse[3]	54	47	45	47	51	53
11.8.	Siktede for forbrytelser. Per 1 000 innbyggere 5 år og over						
	Menn	6,9	6,4	6,6	7,9	9,4	10,4
	Kvinner	0,9	0,8	0,8	0,9	1,2	1,3
11.9.	Reaksjoner i forbrytelsessaker						
	Reaksjoner per 1 000 innbyggere over kriminell lavalder[4]	3,8	3,5	3,4	3,5	4,5	4,7
	Andel ubetinget fengsel. Prosent	36	38	40	40	37	37
	Gjennomsnittlig fengselsstraff[5]. Dager	195	190	205	202	207	201
11.10.	Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt) i alt	2 104	2 002	2 023	2 113	2 208	2 379
	Av dette kvinner. Prosent	4,0	3,9	4,1	3,9	4,0	4,1

[1] Endret og omgjort til desimaler i forhold til tidligere publiserte tall, etter revisjon av statistikken 16. juni 2004. [2] Tidligere «Sedelighetskriminalitet», jf. nytt kapittel 19 om seksualforbrytelser i straffeloven. [3] Inneholder også miljøforbrytelser. [4] Den kriminelle lavalder ble hevet fra 14 til 15 år i 1990. [5] Omfatter ubetinget del av kombinert straff.
Kilde: 11.1 og 11.2: Levekårsundersøkelsene. 11.3-11.10: Kriminalstatistikk.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
5,1	..	..	..	5,4	..	5,5	..	..	..	5,0	..	..
5,6	..	..	..	6,8	..	5,3	..	..	..	4,6	..	..
4,5	..	..	..	4,0	..	5,7	..	..	..	5,4	..	..
10,5	..	..	..	9,6	..	11,0	..	..	..	7,9	..	..
3,1	..	..	..	3,3	..	4,7	..	..	..	2,8	..	..
17,8	..	..	..	15,7	..	17,2	..	..	..	12,8	..	..
351 723	357 611	346 187	351 634	400 579	411 898	431 608	446 672	437 539	454 249	444 395	461 869	..
252 362	254 099	244 659	249 615	286 037	292 249	308 055	318 275	315 924	330 071	321 959	339 192	..
99 361	103 512	101 528	102 019	114 542	119 649	123 553	128 397	121 615	124 178	122 436	122 677	..
59,4	59,3	56,9	57,7	65,5	66,5	69,7	71,6	70,5	73,3	71,2	74,5	..
1,4	1,4	1,4	1,4	1,7	1,3	1,4	1,5	1,5	1,7	1,6	1,6	..
45,8	45,6	42,8	43,1	46,4	46,4	48,3	49,2	47,2	48,3	45,1	49	..
3,4	3,6	3,8	4,0	4,2	4,6	4,5	4,7	4,8	5,5	5,6	5,8	..
0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	1,0	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	..
3,1	2,9	3,3	3,4	5,4	6,3	7,9	8,8	9,2	9,8	10,9	10,4	..
3,7	3,3	3,6	3,7	5,4	5,0	4,8	4,8	5,2	5,3	4,9	4,4	..
1,5	1,9	1,5	1,6	1,9	2,0	2,0	2,0	1,9	2,0	2,4	2,5	..
223 122	234 904	248 203	225 214	269 282	275 421	272 653	292 258	307 063	314 027	310 447	..	..
52,2	54,6	57,4	51,8	61,6	62,4	62,1	65,7	68,6	69,7	68,6	..	..
0,9	1,1	1,2	1,1	1,3	1,2	1,4	1,4	1,6	1,5	1,6	..	..
41,2	42,3	44,7	39,1	46,2	45,3	44,0	46,3	47,1	47,2	44,6	..	..
2,8	3,2	3,5	3,7	3,8	3,9	4,1	4,2	4,4	4,9	5,2	..	..
0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	..	..
2,3	2,6	2,7	2,7	3,6	4,7	5,5	6,8	8,1	8,6	9,7	..	..
3,4	3,7	3,6	3,4	4,9	5,2	4,7	4,6	5,0	5,4	5,1	..	..
1,1	1,2	1,2	1,2	1,3	1,4	1,6	1,6	1,7	1,6	1,9	..	..
23	24	24	26	24	26	28	28	31	30	33	..	..
44	51	50	52	63	62	61	57	58	53	59	..	..
16	17	16	17	14	16	16	15	17	15	16	..	..
55	55	54	58	55	56	59	57	57	56	59	..	..
41	44	43	45	49	36	59	42	45	44	47	..	..
82	81	84	84	85	87	86	87	88	87	89	..	..
23	25	26	28	20	22	21	22	21	22	25	..	..
53	55	54	58	61	66	65	67	69	69	72	..	..
10,1	11,0	11,3	11,3	10,9	11,1	11,5	11,9	13,1	13,9	15,4	..	..
1,3	1,3	1,4	1,3	1,5	1,7	1,9	2,0	2,2	2,5	2,7	..	..
4,7	5,0	5,0	5,1	5,0	5,1	4,9	5,9	6,3	6,0	9,7	..	..
36	34	34	34	34	34	35	27	29	29	22	..	..
209	217	205	218	196	171	188	186	188	191	179	..	..
2 548	2 477	2 650	2 670	2 610	2 602	2 536	2 466	2 512	2 548	2 762	..	..
4,9	5,1	4,9	4,6	..	5,7	6,1	6,3	6,3	5,9	5,6	..	..